

T U R U L

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő

AVAR ANTON, KOVÁCS ELEONÓRA, KÖRMENDI TAMÁS, LACZLAVIK GYÖRGY,
NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN, SZAKÁCS ANNAMÁRIA

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXXI

TARTALOM

1. Értekezések

FARKAS CSABA: Stratégia, rokonság és kapcsolatok. A serkei Lorántffyak Borsodban és Gömörben	97
FARAGÓ DÁVID: Baranya megyéből a királyi udvarba: Mekcsei György életútja	118

2. Kisebb cikkek

ORSÓS JULIANNA: A Nyulak szigeti apácák küzdelmei utolsó birtokaikért a 16. század második felében.....	130
---	-----

3. Könyvismertetés

Bereg megyei címereslevelek a Magyar Nemzeti Levéltárban. Szerk. Avar Anton. (Ism. ORSÓS JULIANNA)	137
Avar Anton - C. Tóth Norbert: Szabolcs vármegye nemessége és címereslevelei. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva. (Ism. RÁCZ GYÖRGY)	138
Kanász Viktor: Fenyvesek és Pagonyok. Pagony (Petrzilka) Károly és családja Surdon. (Ism. RÁCZ GYÖRGY)	140

4. Beszámoló

LACZLAVIK GYÖRGY: Beszámoló az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében 2020. szeptember 1. és 2021. augusztus 31. között végzett munkáról.....	142
RÁCZ GYÖRGY: A Batthyány család 1945-ben Bécsbe vitt oklevelei az Országos Levéltárban	144

TURUL

XCIV. évfolyam

2021. 3. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
turul@mnl.gov.hu

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

SZÉPKÖNYVEK

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

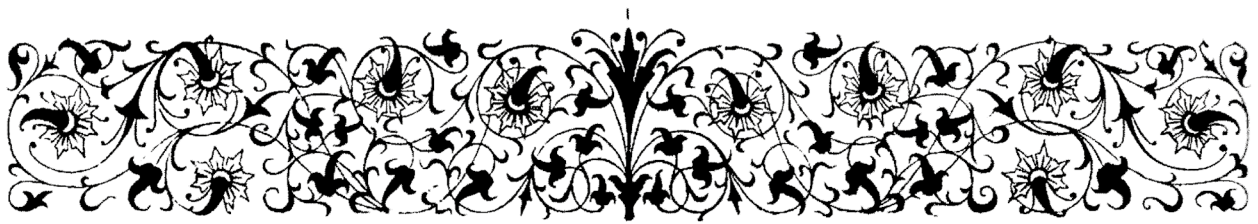

Nemzeti Kulturális Alap

ORSZÁGOS
LEVÉLTÁRA

Petőfi Kulturális Ügynökség
Nonprofit Zártkörűen Működő
Részvénytársaság mint az Emberi
Erőforrások Minisztériuma nevében
és képviselőjében eljáró lebonyolító
szerv által meghirdetett Tudományos
folyóiratok működésének támogatása
pályázat (FIT-SN-2021-0002)

FARKAS CSABA

Stratégia, rokonság és kapcsolatok. A serkei Lorántffyak Borsodban és Gömörben*

Strategy, relationship and connections. The Lorántffys of Serke in Borsod and Gömör counties

This paper deals with the history of Lorántffy of Serke family especially from the middle 15th century to the last third of 16th century. Most of their possessions were in two northern counties, in Borsod and Gömör. It examines their family strategies for example castles aspirations which was the most important to Lorántffys such as possessions, pawning and royal donations. In Borsod and Gömör counties the political system and the local society has changed not only after 1526 and the Ottoman conquests but also in the late middle ages. The paper analyzes Lorántffy family's relationship and pay special attention to their relatives and correct the genealogical connections. Their strategies, relationships and political, identical connections has changed in this nearly 130 years but every situations, especially in the front line against Turkish, was solved and Lorántffy family survived that cataclysm which has caused by the Ottoman conquests and desintegration of Kingdom of Hungary.

A 15. század közepétől a politikai elitbe tartozó családok jól elkülöníthetők azoktól, akik korábban maguk is megfordultak az élvonalban, de idővel kiszorultak onnan, habár birtokaik, erősségeik, váraik számában nem szenvedtek hiányt. Tisztséghez ellenben egyre kevésbé jutottak, ami ellentmond kiterjedt magánhatalmuknak. A családi stratégia országosról helyi, regionális szintre korlátozódott, így is alapvetően formálták környezetüket, birtokügyeik, rokoni kapcsolatok kiépítésével. A mohácsi vész után, más történelmi helyzetben, több régi család tündöklése ért véget vagy tört meg, míg egyesek státusza ugyan nem szenvedett csorbát, de a felemelkedés is elmaradt. A túlélők részben a szerencsének köszönhetik jövőjüket: birtokaik nem estek az ország déli vagy középső területére, így elkerülték a közvetlen török hódoltságot (a támadásokat, portyázásokat ellenben kevésbé), és nem kerültek az 1571-ben létrejött Erdélyi Fejedelemség és a Habsburgok uralta Magyar Királyság ütközőzónájába (Felső-Tisza-vidéke, felső-magyarországi megyék) sem. Akaratlanul is a nyugat-dunántúli és nyugat-felvidéki területekre és családokra gondolhatunk elsősorban, a de ettől keletebbre is találunk ilyen régiót.

A Borsod és Gömör megyékben birtokaikat koncentráló serkei Lorántffyak¹ egyike azon családoknak, akikre a fentebb

írott kritériumok megfelelnek:² birtokaik kiterjedtek, vizsgálatunk kezdetén két várral rendelkeztek és ez kiemelte őket a régió nemesi társadalmából, még akkor is, ha az 1498. évi 22. törvénycikk a bandériumot kiállító urak között nem említi egyetlen tagjukat sem.³ A család története a ránk

zést használom. A Serke nevű hegység eredeti neve Kapla volt, így a 13–14. század folyamán Kaplaiként is említik a családot. A két erősség, ti. Serke és Kapla egy és ugyanaz. Lásd Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. (a továbbiakban: Arch. 1301–1457.) I–II. Bp. 1996. I. 409.; Engel Pál: Középkori magyar genealógia. Magyar középkori adattár. Bp. 2001. (Arcanum-Digitéka CD-ROM) (a továbbiakban: Engel P.: Genealógia) Rátót nem 8. tábla: Serkei (Kaplai, Lorántfi). A Lorántffy család történetére lásd Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XIII. Pest 1857–1865. VII. 169–173.

2 Engel Pál azok közé sorolta őket, akik méltóságot nem viseltek, de legalább két várral rendelkeztek (II. c. csoport). A Lorántffyknál 2 várral, 3 mezővárossal és 28 faluval számolt. A csoportban még hét család lett feltüntetve (Töttös, szekcsői Herceg, Ellerbach, megyesi Moróc, Dombai, Kollár Péter, Drágfi/Bélteki). Ezen családok összesen 15 várat bírtak. Lásd Engel Pál: A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században. I–II. In: Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2003. 33. Az 1427. évi adóösszeírás szerint a Serkei család 137 portával rendelkezett, lásd Engel Pál: A magyarországi birtokszerkezet átalakulása a Zsigmond korban. Öt északkeleti megye példája. In: Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2003. 461. A rokonsághoz tartozó (értsd Rátót nembeliek) Gömörben összesen 1069 portával rendelkeztek. Ila Bálint: Gömör megye I–IV. Bp. 1944–1976. I. A megye története 1773-ig. 218.

3 Több család köznemességbe történő hanyatlását említi Kubinyi András: A középbirtokos nemesség Mohács előestéjén. In: Magyarország társadalma a török kiűzésének idején. Szerk. Tóth Péter – Kubinyi András. Salgótarján 1984. 8.

* A tanulmány az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében készült.

1 A Rátót nemzetségből származó család esetében, vizsgálatom kezdetéig, a Serkei előnevet szokás használni. Serkei Lorántfiától, Györgytől kezdődően, a források említése nyomán a serkei Lorántffy vagy Lorántffy elneve-

maradt bőséges forrásanyag miatt jól tanulmányozható a (Rákóczi Aspremont családi levéltár, valamint a megyei hatóságok és helyi hiteleshelyek oklevelei miatt). A két megye kapcsolatrendszerébe helyezve, a Lorántffyak sikeresen éltek a lehetőségekkel mind birtokszerzés, mind családi kapcsolatok kiépítése terén, familiárisaikról nem is beszélve.

A Rátót nemzetségből kivált Serkei, majd Lorántffy család történetének egészét jelen munka nem dolgozhatja fel, hiszen az a 12. század végétől nyomon követhető, eredete pedig egészen Könyves Kálmán koráig vezethető vissza. Vizsgálatomat Lorántffy Györgyre és leszármazottjaira szűkítettem. Ugyan György már 1404-től szerepel forrásainkban, neve és birtokszerző, politikai életben játszott szerepe különösen a Luxemburgi Zsigmond király halála (1437) utáni időszakban domborodik ki. Családját, leszármazottjait legkésőbb 1570-ig követtem nyomon, melyet a családra vonatkozó források jelenlegi feltárása indokolt. Mivel birtokaik, váraik is Borsod és Gömör megyékben tömörültek, így adott volt, hogy ezt a régiót, ennek nemesi társadalmával folyamatosan változó kapcsolatrendszerüket (perek, zálogügylek, familiaritás formájában) tegyem vizsgálat tárgyává. A megyék nagybirtokosaival pedig éppen erősségeik miatt tudunk párhuzamot vonni. Külön figyelmet érdemel a rokonság felvázolása.

A vizsgálat során a hagyományos felosztást követtem: a korszakhatárt az 1526. esztendőnél húztam meg. Fő kérdésem adott volt, változott-e a család státusza, befolyása a jelzett időszakban, milyen stratégiák érvényesültek ebben a közel 130 esztendőben, különösen a török hódítások következtében? Válaszaink segíthetnek megérteni, hogy miben hatott és milyen mélységeiben a régió nemességére a Lorántffyak sorsa Mohács előtt és után.

Gömör és Borsod megye nemessége (1440–1526)

A serkei Lorántffyak birtokainak magja Borsodban és Gömörben terült el, itt nyertek egykori őseik, a Rátót nemzetség fiai javakat. A régió társadalma, viszonyrendszere fontos kiindulópont a vizsgálat szempontjából.

A két megye a 15. század közepén már nemesi megyeként működött. A sedria Borsodban ekkor már Miskolcon, míg Gömörben a köznemesi birtokok közepén, Gömör mezővárosban ülésezett.⁴ A megye hatósága nem játszott különösen fontos szerepet a Lorántffyak életében 1526-ig: ügyeik elvétve kerültek a sedria elé. Szorosan ehhez kapcsolódik, hogy a család tagjai közül senki sem emelkedett egyik megye ispáni tisztségébe sem.⁵ Borsodban az ispán egyben a diósgyőri várat is elnyerte a 15. század közepén és köztük már 1458 előtt is többeket is találunk, aki familiárisként töltötték be a

tisztséget.⁶ Czobor Mihály Ország Mihály, Balassa László és Bakos Pál pedig Hunyadi János embere volt. Gömörben Bebek Ferencet követően, rövid időre, Lorántffy György szerezte meg az ispánságot (1443), legalábbis ebben a tisztségében vett részt Rozgonyi Simon egri püspök Giskra elleni hadjáratában.⁷ Utódai között Rozgonyi Simon egri püspököt, Bebek Istvánt és Pálóczi Simon lovászmestert találjuk. Borsodhoz hasonlóan az 1450-es években itt is familiárisok kerültek a megye élére. Fejér Osvát Hunyadi János kegyeltje volt, Ország Mihály embere pedig, Borsod után Gömörben, Czobor Mihály. Az 1456 utáni években köznemesi családok fiait találjuk mindkét megye élén. Gáji Horvát Gergelytől kezdődően (1461) Runyai Zsoldos Andrásig (1479) a borsodi és gömöri ispáni címeket egy személy viselte. Borsodban az ezt követő húsz évben előbb Beatrix, majd Anna és Mária királynék emberei kormányoztak. Gömörben ugyan egy ideig nem ismerjük az ispánokat, de az 1486-tól kezdődő csaknem negyven esztendőben Szapolyai Imre, István és János váltották egymást, akik több másik megyét is kormányoztak, nem mellesleg szepesi grófok voltak. Ilyen közegben a Lorántffyaknak nem sok lehetőségük volt az ispáni cím elérésére, ugyanakkor az alispánok között sem találkozunk nevükkel, ami azt mutatja, nem szívesen álltak volna senki szolgálatába, de a helyi köznemesség sem tört lándzsát nevük mellett.

A két megye birtokviszonyai hasonló képet festenek.⁸ Borsod egyik legnagyobb birtokosai a Cudarok, majd kihalásuk (1470) után az azokat elnyerő Rozgonyiak,⁹ akik a cserépi várat berzevici Poháros család kihalása¹⁰ után szintén tetemes javakra tették rá kezüket. Mellettük csak a királyi, vagy királynéi kézben lévő Diósgyőr vára a maga mezővárosaival és két tucatnyi birtokával tűnik ki. A szendrői vár és Edelény a Gömörben szintén jelentős javakkal rendelkező Bebek családé. Ezekhez a birtokkomplexumokhoz képest jóval kevesebbet találunk a megye más nemesi családjai tulajdonában.¹¹ A Lorántffyak itteni birtokai a Rátót nemzetségből származó távoli rokonságuk javai mellett található, amely 14 birtokra rúgott, míg a Kazaiaknak ötre, a Feledieknek pedig kilenc-re.¹² A megye birtokstruktúráján a Hunyadi-korban a Rozgonyiak öröklésén túl jelentős változás nem történt.

Gömör már a 14. században is azon megyék számát gyarapította, amelyeket a nemesi megyék közé sorolhatunk. Az itt található 13 vár/erősség az erőviszonyokról is sokat elárul.

4 Csukovits Enikő: Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban. Történelmi Szemle 39. (1997) 366., 369., 376.

5 Borsodra Arch. 1301–1457. I. 120–121.; C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás – W. Kovács András: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. (a továbbiakban: Arch. 1458–1526) II. Megyék. Bp. 2017. 83–87.; Gömörre lásd: Arch. 1301–1457. I. 131–132.; Arch. 1458–1526. II. 105–108.

6 Kubinyi András: Diósgyőr várnagyai 1458–1526. In: Miskolc története I. A kezdetektől 1526-ig. Szerk. Tóth Péter, Kubinyi András. Miskolc 1996. 437–439.

7 1443. aug. 25. HU-MNL-OL-DF 282582. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény]; Novák Ádám: Hadi események és résztvevői a felső részeken 1440 és 1445 között – azok a bizonyos zavaros idők. In: Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6–16. század). Szerk. Pósa László – Veszprémy László. Bp. 2016. 324.

8 Az 1427. évi összeírásban szereplő öt megye (Abaúj, Gömör, Sáros, Torna és Ung) esetében a tíz leggazdagabb családból többen Borsodban és Gömörben is birtokosok voltak: Perényi, Bebek (pelsőci, vámosi ágak), Cudar, Jolsvai, Somosi, Csetneki, Derencsényi. Engel P.: Birtokszerkezet i. m. 462.

9 Birtokaikra lásd Engel P.: Világi nagybirtok i. m. 22–24.

10 Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V. Bp. 1890–1913. (a továbbiakban: Csánki) I. 161.

11 Uo. 161–162.

12 Uo. 162.

Ebből kettő már a 15. század közepén a Lorántffyok kezén volt, legalábbis *de jure*. *De facto* ugyanakkor nem, mert Jan Giskra zsoldosai szállták meg őket. A megyében több, régi család is birtokolt (Bebek, Szécsényi, Perényi), kisebb részt olyanok, akikkel Borsodban is találkozunk (Ország, Rozgonyi, Szapolyai). A távoli rokonságból a Kazaiak és Dezsőfik emelhetők ki.¹³ A Lorántffyok a vagyonosabb (értsd nagybirtokos) réteghez tartoztak mindkét megyében.

Várak, erősségek

Hazai középkorkutatásunk joggal mutatott rá arra, hogy a vár a magánhatalom biztos talapzata. Gömör és Borsod megyékben már a 13. században több erősséggel találkozunk,¹⁴ de mivel a Lorántffyok egyedül előbbi megyében tettek szert rájuk, így érdekesebb ezt jobban szemügyre venni. Itt összességében egyes várakról keveset tudunk,¹⁵ míg mások a 15. századra már elpusztultak.¹⁶ A várbirtokosok között megtaláljuk a Derencsényieket (Derencsény, Derenk), valamint a Bebekeket (Kövi/Rákos, Krasznahorka), akik két várat is bírtak, de az előkelőbb családok kezén is találunk erősséget (Pálócziak: Ajnácskő, Szécsiek: Balogvár). Murány és Rozsnyó esetében Rozgonyi Osvát felvidéki kapitány törekvései egyértelműek: 1454-ben vette át őket Komorowski Pétertől, miután azok a husziták kezére kerültek,¹⁷ majd a Szapolyaiak tették rá kezüket.

Összesen tehát 13 erősség jöhet szóba 1458-ig. A Lorántffyok ebből kettőt bírtak, ami szintén azt mutatja, mint birtokaik is, hogy a megye legelőkelőbb családjai közé tartoztak. Mindezt nyomatékosítja, hogy később a romokban heverő Nógrád megyei Zagyvafőt is megszerezték (1460, 1478), de az erősség helyreállítása nem történt meg, mert 1478–83 között is *castrum desolatum*ként említik.¹⁸

13 Uo. 122–123.

14 A megyében álló erősségek között *castellum*ként szerepel Barca (Balai), *castrum*-ként Cserép (Berzevici), Csorbakő (Perényi), Dédes és Diósgyőr (királynéi), Ónod (Cudar), Szendrő (Bebek), Vámos (Bebek). Arch. 1301–1457. I. 273., 293., 296., 298., 301–302., 381., 425., 432., 454–455.

15 Balogvár 1360-ban birtokoszályként került a Szécsiek rimaszécsi-ágához.

16 Sőregen már 1385-ben nem volt vár, 1415-ben már nem is említették (HU-MNL-OL-DL 89750. [Diplomatikai Levéltár]), lásd Arch. 1301–1457. I. 416.

17 Rozsnyót forrásaink *castellum* és *fortalicium* terminussal illetik. A kérdésre bővebben lásd Horváth Richárd: Várak és uraik a késő középkori Magyarországon. Vázlat a kutatás néhány lehetőségéről. In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Szerk. Neumann Tibor – Rácz György. Bp.–Piliscsaba 2009. 64–76. Rozgonyi 1456-ban helyre akarta állítani, sikertelenül: HU-MNL-OL-DL 15069., Arch. 1301–1457. I. 402. Murányra lásd uo. 370. Az átadásra lásd 1454. dec. 24.: HU-MNL-OL-DL 15307.

18 Az erősségre lásd Csánki I. 92. A Lorántffyok Nógrádban több helységben birtokosok 1449-től kezdődően: Uo. 115. A Giskra elleni hadjáratra és a vár elfoglalására lásd Tóth-Szabó Pál: A cseh-huszták mozgalmak és uralom története Magyarországon. Bp. 1917. 319.; Engel Pál: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. Bp. 2001. 250–251. A király 1460 szeptemberében a Serke alatti haditáborból keltezett lásd Horváth Richárd: Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490). Bp. 2011. 67.

A család tehát abban a szerencsés helyzetben volt, hogy egyszerre több erősséggel is rendelkezett, amelyeket ráadásul már évszázadok óta bírtak. A gedei vár már IV. László idején fontos esemény színtere, a király ugyanis itt ütközött meg a hűtlen Aba nembeli Finta nádorral. Serkén, avagy Kaplán minden valószínűséggel Rátót nembeli (Vak) Dezső emelt várat. A Kaplai, vagy Serkei előnévvel jelzett családból származó Lorántffy György 1450-ben már évek óta az erősség birtokában volt, miután 1443-ban a csehek elfoglalták.¹⁹ Fontosságát a rokonság is felismerte, éppen ennek visszaszerzése indokolta, hogy egy távolabbi birtokukat kétezer forintért Hunyadi János kormányzónak eladták.²⁰ Serke visszaszerzéséről, melyben oroszánrésze volt I. Mátyásnak, Bonfini munkája is beszámol.²¹

Alapvetően más a helyzet Gedével. Az ugyancsak Rátót nemzetségből származó Jolsvai Miklós halála után a vár a királyra szállt (1427),²² Zsigmond pedig elzálogosította Besenyő Pálnak,²³ míg végül 1439-ben Lorántffy György foglalta el Frigyes litván hercegtől. Jelentőségét emelte, hogy Serkével ellentétben nem került a husziták kezére, legalábbis a család 1456-ban adományként nyerte el,²⁴ hiába igényelte azt a Pálóczi család, Ország Mihály, majd 1466-ban korábbi zálogbirtokosa, Besenyő Pál után a Tornaiaiak. Giskra miatt Lorántffy György itt rendezkedett be, 1458-ban innen jutalmazta hűséges familiárisát, Balajthy Pált.²⁵

Giskra leszerelése után a serkei Lorántffyok sikerrel tartották meg mindkét várukat.²⁶ Ugyan Serkét nem veszélyeztette senki, de Gedét és későbbi szerzeményüket, a nógrádi Zagyvafőt annál inkább. A Tornaiaiak, Besenyő Pál halála után, az 1435. évi zálogosítás címén tartottak igényt ezekre. Először 1466-ban léptek fel igényeikkel Gömör és Torna megyék közgyűlésén: 6500 forint megfizetését követelték, de végül egyezséggel leszerelték őket.²⁷ Bátori István országbíró 1478-ban már azzal fordult az egri káptalanhoz, hogy mind a gedei, mind az elhagyatott zagyvafői várba vezessék be a Tornaiaiakat.²⁸ Mindez meg is történt, de Lorántffy Tóbiás és Mihály képviselője tiltotta őket ettől, ezért ügyük a király személyes jelenléte elé került.²⁹ A per elhúzódott, mert 1483-ban az országbíró még a Lorántffyok kérésére írta át az egri káptalan

19 Arch. 1301–1457. I. 409.

20 HU-MNL-OL-DL 14349.: „perservationis castris ipsorum Serke quod a Bohemis nunc hoc regni turbatoribus captiverent et etiam quia iam fere omnes possessiones eorum per dictos Bohemos igne et gladio devastare existunt se comode sustentare atque defendere nequiret.”

21 Csánki I. 127. Serkét felváltva *fortalicium* (1450: HU-MNL-OL-DL 14349., 1460: HU-MNL-OL-DL 15496.) és *castellum* (1475: HU-MNL-OL-DL 17686.) névvel illetik a korabeli források.

22 Halálakor 6-7 vár és több száz falu szállt a koronára. Lásd Engel P.: Világi nagybirtok i. m. 21.

23 Pályafutására lásd Arch. 1301–1457. II. 35. Lásd még Engel P.: Világi nagybirtok i. m. 21., 35.

24 1456. febr. 29.: DL 71989. A vár tartozékai: Kokfalva, Dusa, Gedealja, Gömöri és Simonfalva. Csánki I. 127., 133–135., 146.

25 1458. jún. 27.: HU-MNL-OL-DL 14715.

26 1499. nov. 23.: HU-MNL-OL-DL 20890. Lorántffy Miklós oklevelét „ex castro nostro Gede” keltezte.

27 1466. nov. 23.: HU-MNL-OL-DL 16443.

28 1478. ápr. 17.: HU-MNL-OL-DL 18044.

29 1478. jún. 13.: HU-MNL-OL-DL 18044.

1478. évi jelentését.³⁰ Az erősséget és a romvárat a Tornaiai nem tudták megszerezni, azok a Lorántffyok kezén maradtak.³¹

Két évtizeden keresztül nem hallunk újabb ügrről, míg nem Kubinyi László 1502-ben adományba nyerte a gedei és zagyvafői várakat. Ennek azonban a Lorántffyok (Miklós, László, György és Imre) szintén ellentmondtak.³² Kubinyi, aki nem mellesleg budai udvarbíró volt, ebben az időben több Liptó megyei birtokot szerzett, de javait sikeresen gyarapította Pest, Nógrád és Somogy területén is.³³ Úgy tűnik, hogy a Lorántffyok ezúttal is sikeresen védték meg váraikat. A Kubinyiakkal való kisebb-nagyobb perek ugyanakkor szinte végig kísérték a 16. századot.³⁴

Az erősségek terén a Lorántffyok „kihívói” kisebb egyszemélyi tulajdonokkal rendelkeztek. A Tornaiai ugyan várbirtokosok voltak. Tornát, Zsigmond jogtalan foglalása után Albert király adta vissza, majd ezt 1453-ban V. László is megerősítette.³⁵ Az erősséget aztán Beckensloer János esztergomi érsek vette meg és 1476-ban eladta az uradalmat Szapolyai Imrének és nejének. Az ősi fészek elvesztése lehetett az egyik oka annak, hogy a Tornaiaiak megpróbálták a Lorántffyok gedei várát és zagyvafői romját megszerezni. Kubinyi ezzel szemben nem helyi birtokos volt, hanem a királyi udvar tagja, aki ebben az időszakban igyekezett birtokait gyarapítani. Az eset ugyanakkor rávilágít arra, hogy a király környezetében sem volt minden esetben tiszta egy-egy erősség jogállása, avagy aktuális birtokosának kiléte.

A várak tulajdoni védelme mellett a Lorántffyok várszerzési akcióktól sem riadtak vissza, ezek az 1460-as évekig követhetők nyomon. A Szapolyaiakkal Nógrád és Pest megyei birtokok ügyében keveredtek konfliktusba, de az 1467-ben a király elé került per a szepesi Dunajec várát is érintette, melyet Lorántffy Mihály sajátjának mondott. (Ezen kívül egy Budán lévő kőházáról is értesülünk.) Lorántffy birtokait egy évvel korábban Szapolyai Imre szepesi ispán és öccse, István foglalta el.³⁶ A budai káptalan előtt már 1463-ban tiltakozott Lorántffy György és egész családja, többek között a dunajeci vár megszállása miatt.³⁷ A panaszok közepette tűnik fel az egyébként nem régen elhunyt³⁸ Dunajeci (Fekete) János, akit

atyafiuknak mondanak. A várát valóban a Dunajeciek szereztek Nagy Lajostól, de 1401-ben éppen házasság révén került Berzevici Péterhez, akinek fia az ímént említett János, Lorántffy György sógora.³⁹ Közelebbi adatunk ugyan nincs arra vonatkozóan, hogy Lorántffyék mire alapozták igényeiket a rokonságon túl, de láthatóan nem féltek keresni a konfliktust a király kegyeltjeivel.

Lorántffy György az 1444 utáni években is hasonlóan járt el, igaz, törzsbirtokaitól távol. Harmadik félként belefolyt Hédervári Lőrinc és Újlaki Miklós perébe. Miután rokona, Tamási Henrik örökös nélkül hunyt el, benyújtotta igényeit több vár, kastély és birtok után. Lorántffy erről Zsigmond király egy oklevelét is bemutatta, miszerint 1423-ban Tamási László és Henrik azt a kegyet kérték, hogy örökös nélküli haláluk esetén javaikat ő örökölje.⁴⁰ Az országnagyok ítélete nyomán Lorántffynak sikerült is megszereznie Tamási és Újvár (Kaposvár) várakat Héderhely mezővárossal. A döntés után egy héttel Györgyöt három fia, valamint Pelsőci Jób is eltiltotta a várak elidegenítésétől. A politikai helyzettel reálisan számoló Lorántffy-fiak nem véletlenül Újlaki Miklós és Hunyadi János erdélyi vajdákat emelték ki az eltiltottak között.⁴¹ A zavaros állapotok, a kiegyenlítetlen hatalmi helyzet a Lorántffyok dunántúli térnyerésének nem kedvezett. A budai káptalan három hónappal később sem tudta a Lorántffyokat iktatni egyik vár birtokába sem, mert egyrészt az más kezében volt,⁴² másrészt Hédervári Lőrincet is hiába keresték fel a budai várban, az megfenyegette őket, ha kiszállnak a Tamási-birtokokra. Mikor Fehérváron felkeresték a káptalan emberei Újlaki Miklóst, az az ország sürgős ügyeire hivatkozva odázta el az ügyet.⁴³ 1445 végén Lorántffy György és fiai az egri káptalan előtt tiltakoztak Hédervári és Újlaki jogtalansága ellen.⁴⁴ A boszniai káptalan végül vizsgálatot tartva egyedül 11 Valkó megyei birtokot tudott iktatni Lorántffy Györgynek, melyeket Hédervári foglalt el tőle.⁴⁵ A várakat ugyanakkor György nem tudta „bevenni”: Tamásit előbb Újlaki szállta meg, majd Hédervári szerezte meg, mivel 1443-ban ő is kötött egy örökösödési szerződést Tamási Henrikkel.⁴⁶ Kaposújvár egyik felét Újlaki, másik felét pedig a Szerdahelyi Dersfiek szereztek meg.⁴⁷ Arról, hogy miként szorultak ki innen a Lorántffyok, okleveleink hallgatnak, de láthatóan a kellő támogatottság

30 1483. márc. 2.: HU-MNL-OL-DL 18044.

31 A gedei várból keltezte záloglevelét Lorántffy Miklós és Tóbiás 1498. ápr. 30-án (HU-MNL-OL-DL 20666., HU-MNL-OL-DL 20667.), majd Miklós 1499. nov. 23-án (HU-MNL-OL-DL 20890., HU-MNL-OL-DL 20667.).

32 1503. ápr. 17.: HU-MNL-OL-DF 259284. Lásd még *Kubinyi Ferenc*: A felső-kubíni Kubinyi család története és leszármazása II. Bp. 1906. 11. Az 1489. évi összeírás szerint 148 telek tartozott a várhoz, melyből 80 lakatlan volt. 1498. júl. 4.: HU-MNL-OLDL 19552. A pusztasodás folyamatára bővebben lásd *Ila B.*: Gömör I. i. m. 227.

33 *Kubinyi F.*: Kubinyi család i. m. II. 10–13. Személyére: *Kubinyi András*: A budai vár udvarbírói hivatala (1458–1541). Levéltári Közlemények 35. (1964) 94.

34 *Kubinyi F.*: Kubinyi család i. m. I. 149.

35 1438. jan. 25.: HU-MNL-OL-DL 70882.; 1438. febr. 7.: HU-MNL-OL-DL 70883.; 1453. jún. 26.: HU-MNL-OL-DL 16143.; Arch. 1301–1457. I. 445.

36 1467. márc. 21.: HU-MNL-OL-DL 16509.

37 1463. nov. 1.: HU-MNL-OL-DL 15889.

38 A szepesi káptalan oklevelében még birtokokat vett zálogba Szinnyei Jánossal: 1463. febr. 22.: HU-MNL-OL-DL 69022.

39 Arch. 1301–1457. I. 306–307. A Szapolyaiakra lásd *Horváth Richárd*: Adalékok a Szapolyaiak északkelet-magyarországi felemelkedéséhez. In: *Tanulmányok a középkorról*. Szerk. Neumann Tibor. Piliscsaba 2001. 99–112.

40 1423. nov. 5.: Zsigmondkori Oklevéltár X. Szerk. C. Tóth Norbert. Bp. 2007. 1308. sz.

41 1445. máj. 12.: HU-MNL-OL-DL 13849.

42 A birtokokat Szekcsői Rafael választott püspök és Szekcsői Herceg Fülöp és Pál foglalták el. A szóban forgó javak között Valkó megyeieket is találunk. 1446. dec. 22.: HU-MNL-OL-DL 14003.

43 1445. aug. 18.: HU-MNL-OL-DL 13870.

44 1445. dec. 21.: HU-MNL-OL-DL 13887.

45 1447. febr. 2.: HU-MNL-OL-DL 14050.

46 1443. jan. 25.: HU-MNL-OL-DL 88180.; A Hédervári-család oklevéltára. Szerk. Radvanszky Béla – Závodszy Levente. I. Bp. 1909. 169. sz.

47 Csánki II. 574. Újlaki újvári birtoklására lásd *Kubinyi András*: A kaposújvári uradalom és a Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában. Adatok a XV. századi feudális nagybirtok hatalmi politikájához. Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 4. (1973) 3–44.

és vagyon is hiányzott ahhoz, hogy országnagyokkal szemben lépjenek fel.

A várak, erősségek bemutatásának végéhez érve vegyük sorra azokat, melyeket 1440 és 1526 között a Lorántffyak birtokoltak vagy szerettek volna megszerezni. Serke mindvégig a kezükben maradt, ottani jogukat senki sem vitatta. Gede és Zagyvafő esetében rokonuk után örökösként tették rá ezekre a kezüket, de mások zálog címén szintén igényt tartottak rájuk. Ennek nyomán a Tornaikkal pereskedtek hosszú időn keresztül. A rokonság és az öröklésből származó vélt előny készítette őket Dunajec megszerzésére. Egy korábbi egyezség értelmében pedig Tamási és Újvár (Kaposvár) várait vélte sajátjának Lorántffy György, aki mindezen javakért a Szapolyaiakkal, Hédervári Lőrinc nádorral, Újlaki Miklóssal is kész volt felvenni a kesztyűt. Természetesen utóbbi három erősség megszerzése a kor hatalmi viszonyainak ismeretében teljesen irreális volt és ezen érdemben I. Mátyás uralma sem változtatott. A felmerülő igények ugyanakkor azt mutatják, Lorántffy György kifejezetten igyekezett kihasználni rokonai halálát és a kiszámíthatatlan politikai helyzetet és minél több erősségre szert tenni. Tény, távlati céljai és elképzelései voltak: kitörni a megyei nagybirtokos szerepéből. Ennek hű tanúja (a fenti eseteken túl), az a levél, melyet az országnagyok küldtek Pozsony városának 1445 végén. A (világi) kiadók között utolsó helyen Lorántffy György neve is szerepel.⁴⁸ A megye több előkelő családjához hasonlóan ő sem járult hozzá V. László adókövetéséhez.⁴⁹ Őt esztendővel később, egyrészt mint érdekelt fél, másrészt mint országnagy adta nevét a Giskrával történő kiegyezéshez.⁵⁰ A terebesi tanácskozáson pedig már egész Gömör megye képviselőjeként jelent meg.⁵¹

Az ő és fiai, unokái birtokügyei ugyanakkor arról tanúskodnak, hogy a megváltozott politikai helyzetben az országos jelenlét helyett a borsodi és gömöri birtokaik élveztek prioritást.

Birtokügyek: a Lorántffyak és a helyi nemesség

A család várai és egyben legtöbb birtoka (összesen 17) Gömörben feküdtek,⁵² de javaikat több, szomszédos megyében is megtaláljuk. A Lorántffyak másik birtoktömbje (13 helységben) Borsodban feküdt.⁵³ Legalább kilenc nógrádi helységben

is terültek el birtokaik,⁵⁴ 1478-ban itt szerezték meg harmadik, igaz romos várukat, Zagyvafőt,⁵⁵ de még később is találkozzunk itteni javaikkal (Kürt, Zobor).⁵⁶ Elszórt birtokaik voltak Szabolcs⁵⁷ és Pest megyékben,⁵⁸ de tudunk egy közép-szolnoki birtokról is.⁵⁹ Távlabbi birtokaik gyarapítására nem törekedtek, sőt a szomszédos Abaújban Somogyot és az ottani vámot leszámítva nem is voltak javaik.⁶⁰

A család több nagybirtokos bárói családdal keveredett birtokperekre, ezek egy részét a várak, erősségek kapcsán már tárgyaltuk. A Tornaiak a somogyi vám ügyében tiltakoztak ellenük.⁶¹ Ugyan földrajzilag távol visz eredeti vizsgálatunktól, de említésre méltó, hogy Lorántffy György perben állt déli birtokai miatt Garai László özvegyével és fiával, Jóbball. Tudjuk, hogy a család familiárisai hatalmaskodtak a solti szék területén, de a perifériának számító birtokok ügyeiről keveset tudunk.

A zavaros időkben nem csupán törzsbirtokaiktól távoli várak és birtokok megszerzésére törekedtek, erre szűkebb régiójukban is vannak adataink. Pelsőci Péter özvegye, Katalin jelentette az országnagyoknak, hogy az elmúlt vészterhes időkben Lorántffy Györgynek adta át megőrzésre ezüstneműit, arany forintot, értékes ruhákat, de hiába kérte, nem adta vissza. Az országnagyok ezért felszólították az egri káptalant, hogy ha kell, idézzék meg őt túlkapása miatt.⁶² Ugyancsak egy özvegyvel, Perényi Dániel nejjével, Erzsébet asszonnyal támadt pere 1446–47 fordulóján.⁶³ Az özvegy korábban Serkei László fia László ellen indított pert Pálóci Máté nádor előtt, de halála után az ügy Lorántffy Györgyre szállt, aki a Kaplára, azaz Serkére vonatkozó oklevelet nem tudta felmutatni, így az ügyet a nádor elé utalták. Garai László nádor előtt aztán mind Lorántffy, mind Serkei Lesták kiadták Perényiné részére azokat a javakat, melyek Abaúj, Borsod, Gömör és Pozsony megyében voltak.⁶⁴

Nem ez az egyetlen eset, ami feltételezi, hogy Lorántffy György túlkapásokat követett el az Albert halála óta eltelt években. Putnoki Bertalannal támadt ügyében Borsod megye hatóságát elfogultnak nevezte, miután megjelent a sedrián Sajószentpéteren, így Pálóci László országbíró áttette perét színe elé.⁶⁵

48 1445. dec. 17.: HU-MNL-OL-DL 250106.

49 *Mályusz Elemér*: A magyar rendi állam Hunyadi korában. Századok 91. (1957) 117. Az ellentmondók neveire lásd HU-MNL-OL-DL 55546. (hátdalonn!) Lorántffyt méltóságos (magnificus) címmel illeti az uralkodó.

50 *Tóth-Szabó P.*: A cseh-huszita mozgalmak i. m. 245–246. Az ügyben Nógrád megyének küldött levél kiadói között: 1450. márc. 28.: HU-MNL-OL-DL 73005.

51 1454. nov. 21.: HU-MNL-OL-DL 31664. („Georgius filius Lorandi de Serke in sua ac in persona universorum nobilium comitatus Gemeriensis”); *Mályusz E.*: A magyar rendi állam i. m. 121.

52 Ismert birtokaik: Bánréve, Cokfalva, Détét, Domafalva (Dománháza), Dusa, Feled, Gedelja, Gesztete, Gömöri, Kisfalud, Léh, Lőkősháza, Pagony, Serke, Simonyi, Simonfalva, Tamástelke. Csánki I. 130., 133–135., 138., 140., 143., 146., 148.

53 Uo. 189.

54 Uo. 115.

55 Tartozékai: Zagyvafő, Garáb, Korlátfalva, Szentersébet, Inaszó pusztja. lásd HU-MNL-OL-DL 18044.

56 1481. dec. 24.: HU-MNL-OL-DL 18585.; 1498. okt. 25.: HU-MNL-OL-DL 20755.

57 Csánki I. 510., 537. 1446-ban említik birtokrészüket: HU-MNL-OL-DL 13979.

58 Szentfalva, Horhi és Tárnok birtokok, lásd HU-MNL-OL-DL 16509.; Csánki I. 21.

59 Csánki I. 636.

60 1447. dec. 12.: HU-MNL-OL-DL 14131.; 1449. jún. 17.: HU-MNL-OL-DL 14266.

61 1449. júl. 27.: HU-MNL-OL-DL 14266.

62 1446. jún. 24.: HU-MNL-OL-DL 13930.

63 1447. jan. 27.: HU-MNL-OL-DL 14047.

64 1449. márc. 23.: HU-MNL-OL-DL 71979. A Perényiek korabeli szerepére lásd *Tringli István*: Hunyadi Mátyás és a Perényiek. Levéltári Közlemények 63. (1992) 175–190.

65 1446. júl. 21.: HU-MNL-OL-DL 13941.

Az ehhez hasonló hatalmaskodások aztán az 1450-es évektől kezdve eltűnnek, vagy a birtokok közelsége miatt az osztályos atyafiakkal szembeni túlkapásokban fulladtak ki, vagy zálogosításokban, magánadományokban és adásvételekben.

A Lorántffyak a 13. század utolsó harmadában több ágra szakadó Rátót nemzetségből származtak. IV. Béla egykori tárnokmesterének, Domonkosnak a fiai kivétel nélkül Gömör és Borsod megyékben tettek szert birtokokra. A nemzetség családokra szakadása után, korszakunkban többször hallunk arról, hogy az atyafiság viszályba került egymással.

A sort Lorántffy György kezdi, aki 1440-ben indított keresztet I. Ulászló király előtt mivel a részben öröklött, részben Albert királytól adományba nyert, vagy kiváltott birtokára, nagybátyja, Lesták rátette a kezét. A király ezért Pelsőci Miklós gömöri ispánt utasította, hogy a jogtalanul elvett javakat juttassa vissza Györgynek.⁶⁶ Lorántffy Miklóst és Lászlót saját nagybátyjuk, Szécsi László (és általa unokatestvéreik) tiltották el birtokaik elidegenítésétől, másokat pedig azok megszerzésétől.⁶⁷

A viszály mellett a család tagjainak összetartását mutatja, hogy együtt (Lorántffy György és nagybátyja, Lesták) léptek fel az ellen, hogy királyi adomány címén iktassák a gedei várat Pálóci Simonnak és Országh Mihálynak.⁶⁸ Lorántffy Tóbiás két fia, Miklós és László a kifizetett bírság köszöneteként (*ob ampliore fraternalem amorem*) adott át Feledi Lestáknak Kazán lévő földeket Borsodban.⁶⁹ A leánynegyedek kiadása ügyében sem hallunk konfliktusokról: Lorántffy Tóbiás például 1495-ben adta ki részét húgának, Annának (Szécsi László nejének). Igaz, úgy tűnik arra ügyelt, hogy a kiadott birtokrészek Nógrádban legyenek,⁷⁰ miként fiai is borsodi földeket adtak a segítségükre siető atyafiuknak nyolc évvel később. Ugyanakkor utasította Nógrád megye hatóságát II. Ulászló, hogy Lorántffy Tóbiás és rokona, Derencsényi Katalin ügyét helyezze át a kúriába.⁷¹

Az 1440-től kezdődő időszakban a Lorántffyak jogaikat hangoztatva igyekeztek birtokaikat, de különösen váraik számát gyarapítani. Ugyanez egy-egy birtok esetében nem tűnik fel: a vár megszerzése ugyanis maga után vonta azok falvakban, birtokokban mérhető tartozékait is. A husziták felvidéki hatalmának felszámolása után a jogosnak kikiáltott igények nem teljesültek. Ezek egyik lényeges oka abban rejlik, hogy Mátyás király nem helyezte tisztségbe a család tagjait. Két vár, egy várom és tucatnyi föld birtoklása mellett a család zálogosításokkal hívta fel magára a figyelmet, ami a korabeli gömöri nemesség esetében egyáltalán nem egyedi.⁷² Úgy tűnik,

stratégiát váltottak, ugyanakkor ezzel a korabeli nemesi társadalom egy bevált eszközéhez folyamodtak.

A rendelkezésünkre álló, zálogosítást írásba foglaló oklevelek a birtokforgalmon és a kért összegeken túl más szempontból is témánk fő csapásába vágnak. A zálogba vevő ugyanis a jogi tény megkötésétől kezdve kapcsolatba került a Lorántffyakkal. A család ily módon ismeretségi körét bővítette. Így annak vizsgálata szempontjából, hogy kikkel is kerültek kapcsolatba, a zálogügyek elsőrangú forrásaink.

Lorántffy György először 1453-ban nyúlt ehhez az eszközhöz: száz forintért adta tovább két Pozsony megyei birtokát Czobor Mihálynak.⁷³ Leszármazottai 1466-tól kezdve korszakunk végéig folyamatosan zálogosítottak el birtokokat, mind Gömör, mind Borsod megyékben a helyi nemeseknek. Lorántffy György két fia, János és Tóbiás Cudar Jakabnak 500 forint ellenében kötötték le mucsoni és boldvai részeit.⁷⁴ Két évvel később hasonlóan nagyobb összegért adtak túl szintén Borsod megyei birtokon (Abod).⁷⁵

A Lorántffyak zálogügyletei a család négy tagjához köthetők. A legkevesebb, egy-egy alkalom László (1507) és Kristóf (1512) esetében mutatható ki. Tóbiás 1468–1495 között összesen hat alkalommal, egyszer pedig fivérével és nővéreivel tűnik fel zálogosítóként. (1514-ben még egyszer feltűnik Lorántffy Miklós és gyermekei mellett.) Miklós 1498–1518 között 15 esetben volt kezdeményező. A zálogügyeket tekintve mindannyian más családokkal kerültek kapcsolatba. Tóbiás a Cudar (1466), Tamásfalvi (1468, 1474), Mory (1468), Skatuházi (1491), Kisfaludi (1493), valamint a Feledi (1495) családokkal. Miklóshoz teljesen más kört kapcsolhatunk. A Básti (1498, 1499), Ragyolci (1500), kazai Gyulaffy (1503), Putnoki (1504), Kerepeci (1507), Derencsényi (1511), Szentannai (1514: kétszer, 1515: háromszor, 1518), Jánosi (1517) és Tornaljai (1518 – Nógrád) családok, azaz kilenc nemesi familia vett zálogba birtokokat tőle. Közös pontként a Felediek emelhetők ki, igaz Miklós egyedül nem zálogosított, hanem magánadományt tett Lesták részére, mivel az kifizetett helyette bizonyos bírságot.⁷⁶ László és Miklós együtt Feledi Jánosnak Mucsonyban, míg Lorántffy Kristóf az imént említett Feledi Lestáknak adta Domafalva földjét tíz forint ellenében.⁷⁷ A zálogba vevő személyek mind a helyi nemességből kerültek ki. Hat család mindkét vizsgált megyében birtokos volt (Derencsényi, Feledi, Jánosi, Kazai Gyulaffy, Putnoki, Tornaljai).⁷⁸ Joggal merül fel a kérdés, milyen kapcsolatban álltak még „ügyfeleikkel”?

Lorántffy Tóbiás fia, László 1510-ben azért adta el Derencsényi Györgynek csaknem összes, Simonyiban lévő birtokrészét, mert az közbenjárt az őt sújtó egyházi átok

66 A birtokok: Gesztete, Kisfalud, Léh, Serke, Simonyi és Dété. 1440. aug. 10.: HU-MNL-OL-DL 13578.

67 1506. márc. 14.: HU-MNL-OL-DL 101378.

68 1441. júl. 26.: HU-MNL-OL-DL 13638.

69 1503. dec. 28.: HU-MNL-OL-DL 21233.

70 1495. ápr. 6.: HU-MNL-OL-DL 46300.

71 A Balassa család levéltára 1196–1526. Szerk. Borsa Iván. Bp. 1990. 450–452. sz.

72 Farkas Csaba: Mohács előtt és után: Gömör megye hatóságának működése (1470–1570). Turul 93. (2020) 132–134.

73 1453. febr. 3.: HU-MNL-OL-DL 71986.

74 1466. nov. 21.: HU-MNL-OL-DL 16440., 16441.

75 1468. jún. 7.: HU-MNL-OL-DL 16441.

76 1503. dec. 28.: HU-MNL-OL-DL 21233. Kaza *civitas*-nál lévő földek kerültek Feledi Lestákhoz.

77 1506. aug. 9.: HU-MNL-OL-DL 72104.; 1512.: HU-MNL-OL-DL 72089. (tévesen 1502. évi kelettel)

78 Derencsényi: Csánki I. 153., 185.; Feledi: Uo. 154., 186.; Jánosi: Uo. 155., 187.; Kazai Gyulaffy: Uo. 155., 187.; Putnoki: Uo. 157., 190.; Tornaljai: Uo. 159., 193.

feloldásában.⁷⁹ Egy évvel később már ötven forint ellenében zálogosított részére.⁸⁰

Feledi János, miután Lorántffy Miklóssal gömöri országgyűlési követek voltak, mucsonyi birtokrészét kapta meg egy évvel ezután, 1521-ben pedig kölcsönt nyújtott neki.⁸¹ A Kazaiak Gyulaffy ágával már csak a közös birtokok miatt is szoros kapcsolatban álltak. Lorántffy Mihály jobbágysai 1484-ben Gyulaffy Detre több birtokán hatalmaskodtak. Lorántffy Miklós és László tartozásuk fejében zálogosították el Gyulaffy Ferenc és Bálint részére vadnai birtokrészüket.⁸² Utóbbi 1505-ben borsodi országgyűlési követként vett részt Feledi János és Lorántffy Miklós társaságában a rákosi gyűlésen.⁸³

Jánosi Miklós Gömör megye alispánja volt. A család egy másik tagja, Ferenc 1517-ben adott ötven forintot Lorántffy Miklósnak.⁸⁴

Egyes családok a Szapolyaiak körében tűntek fel. A korábbi pereskedések után a Lorántffyak közvetetten is érintettek lettek. A Putnokiak közül György murányi várnagy és gömöri, majd ungi alispán volt a Szapolyaiak szolgálatában.⁸⁵ A Lorántffyak borsodi birtokokat zálogosítottak el Putnoki Jánosnak.⁸⁶ A Tornaljai Jánosnak tett zálogosítás ugyan Nógrád megyei birtokot érintett, de a család Gömör megyében több hivatalt viselt ezekben az évtizedekben.⁸⁷ Tornaljai ráadásul azon túl, hogy gömöri alispán és országgyűlési követ volt, Szapolyai János szepesi gróf udvarmestereként tűnik fel.⁸⁸

A nagymúltú Cudarok ugyan csak Borsodban, de az ónodi vár birtokosaként szintén a jobb módúak közé tartoztak.⁸⁹ A zálogügyletek esetükben borsodi javakat érintettek (Boldva, Mucson).⁹⁰ A család vizsgálatunk idején halt ki.

A többi zálogba vevő mind gömöri birtokos, a Lorántffyaktól pedig zömében a megyén kívüli (Borsod, Nógrád, Pozsony) földeket vettek zálogba, ami azt mutatja, hogy a család tudatosan törekedett arra, hogy Gömörben elterülő törzsbirtokaikat megtartsák: a gömöri Tamásfalviak Borsodban szereztek zálogbirtokot tőlük,⁹¹ a Kisfaludiak szintén.⁹²

79 1510. ápr. 18.: HU-MNL-OL-DL 24706. György apja, Imre gömöri ispán (1469–76), dalmát-horvát-szlavón bán (1493). lásd Arch. 1458–1526. II. 63., 105–106.

80 1511. aug. 29.: HU-MNL-OL-DL 22202.

81 1506. aug. 9.: HU-MNL-OL-DL 72104.; 1521. ápr. 20.: HU-MNL-OL-DL 23539.

82 1484. máj. 20.: HU-MNL-OL-DL 90189.; 1503. okt. 10.: HU-MNL-OL-DL 90269.

83 Arch. 1458–1526. II. 515. Gyulaffy 1517-ben is követ volt: Uo. 517.

84 Uo. 142.; 1517. júl. 25.: HU-MNL-OL-DL 22952.

85 Arch. 1458–1526. II. 107., 303.

86 1504. szept. 6.: HU-MNL-OL-DL 21340.

87 1518. szept. 8.: HU-MNL-OL-DL 23081.

88 Arch. 1458–1526. II. 107–108., 517.

89 Csánki I. 185.

90 1466. nov. 2.: HU-MNL-OL-DL 16432.; 1466. nov. 22.: HU-MNL-OL-DL 16440., 16441.

91 1468. jún. 7.: HU-MNL-OL-DL 16441.; 1474. okt. 31.: HU-MNL-OL-DL 17617. A Tamásfalviak az előbbi esetben 50, utóbbinál öt forint értékben fizettek zálogösszeget Lorántffy Tóbiásnak. Mindkét esetben Tamásfalvi Péter az egyik, vagy egyedüli fizető fél. Tamásfalvára és Abodra lásd Csánki I. 148., 167.

92 Csánki I. 155.

Utóbbiakkal régtől számított ismeretségük: 1440-ben Lorántffy György panasolta, hogy kisfaludi birtokát megszállta nagybátyja.⁹³ A birtokról újra csak akkor hallunk, mikor Lorántffy Mihály két jobbágytelket adományozott szolgálatai érdeméért egyik familiárisának.⁹⁴ A Tamásfalviakhoz hasonlóan zálogba szerzett birtokuk szintén más megyében (Nógrád) feküdt.⁹⁵ Hasonló mondható el a Bástiakról és a Kerepeciekről. Básti Miklós Kazincon szerzett egy malmot 14 forintért, Ferenc esetében Lorántffy Miklós egy Simonyin lévő malmot kötött le, amennyiben határidőre nem tudná teljesíteni tartozását.⁹⁶ Kerepeci Bálint pedig szintén Borsodban, Ivánon, valamint Kaza mezővárosban jutott birtokrészekhez Lorántffy Lászlótól és Miklóstól.⁹⁷ *Zenthlat*-i Kristóf szintén gömöri birtokos lehetett, a megye tizedszedőjeként Kerepeci Bálinttal együtt vett zálogba Ivánon és Kazán birtokrészt 1506-ban, egy évvel később ugyanezeket szerezte meg, de ekkor már Vadnán is javakhoz jutott ötven forint ellenében.⁹⁸

Nehezebb helyzetben vagyunk más, kisebb családok esetében. Mory-i János a Tamásfalviakkal együtt fizetett ötven forintot abodi birtokrészekért.⁹⁹ Skathuhaz-i Gergely Mucsonyban jutott részekhez, szintén Borsodban, 17 forintért.¹⁰⁰ Húsz forintért Lorántffy Miklós a nógrádi Barnán adott át két jobbágytelket Ragyolci Miklósnak.¹⁰¹ Családja, a 16. század elején a Bástiakkal állt perben. A Gömör megyei Bást határában hatalmaskodtak a már nógrádi Óbást birtokon élő jobbágyakkal.¹⁰² Ezek alapján úgy tűnik, Ragyolci és családja Gömör, valamint Nógrád megyékben is birtokos volt, a Lorántffyak révén éppen utóbbi helyen szereztek birtokot.

Szentannai István kiemelkedik a többi zálogba vevő közül. 1514–15-ben öt alkalommal adott át neki birtokokat Lorántffy Miklós, összesen 410 forint ellenében.¹⁰³ Többször Kaza mezővárosban és Kacala pusztán, de Serkén is jobbágytelkekhez jutott.

A zálogosítások birtokrészeket érintettek, de Lorántffy László például kikötötte, hogy Ivánon és Kazán lévő földjei mellett nemesi kúriáját már nem adja át.¹⁰⁴ A Tamásfalviak Abod birtokon vettek zálogba egy birtokrészt Lorántffy Tóbiástól, a levél azonban a juhászlakta földet kivette a rendelkezés

93 1440. aug. 10.: HU-MNL-OL-DL 13578.

94 1473. ápr. 26.: HU-MNL-OL-DF 254417.; HU-MNL-OL-DF 254943.; HU-MNL-OL-DL 14715.

95 1493. jún. 28.: HU-MNL-OL-DL 20027. Lorántffy Tóbiás 50 forintért adta át Kisfaludi Gergelynek.

96 Gömör megyei birtokosok, lásd Csánki I. 150.; 1498. márc. 30.: HU-MNL-OL-DL 20666.; 1499. nov. 23.: HU-MNL-OL-DL 20890.

97 1506. máj. 17.: HU-MNL-OL-DL 21568.; 1507. márc. 29.: HU-MNL-OL-DL 21683. A családra lásd Csánki I. 155.

98 1506. máj. 17.: HU-MNL-OL-DL 21568.; 1507. jan. 29.: HU-MNL-OL-DL 21662. A Gömör megyei Comportházán két jobbágytelket zálogosított el számára Comporth István: 1510. dec. 9.: HU-MNL-OL-DL 61094.

99 1468. jún. 7.: HU-MNL-OL-DL 16441.

100 1491. jún. 28.: HU-MNL-OL-DL 19737.

101 1500. máj. 17.: HU-MNL-OL-DL 24777. Fiára, Gergelyre lásd 1511. máj. 22.: HU-MNL-OL-DL 105623.

102 1507. okt. 26.: HU-MNL-OL-DL 75494.

103 1514. júl. 1., 1514. nov. 1., 1515. márc. 12., 1515. júl. 19., 1515. nov. 11.: HU-MNL-OL-DL 22625.

104 1506. aug. 9.: HU-MNL-OL-DL 72104.

alól.¹⁰⁵ Az ilyen kikötések (a visszaváltás lehetőségének fenn tartásán kívül) ritkák.

Birtokvisszaváltásról egyetlen egyszer hallunk. Lorántffy Tóbiás Kovács István királyi kapitánytól váltott vissza nagyobb összegben (274 forint) boldvai birtokrészét.¹⁰⁶ 1453-ban Lorántffy György Cudar Jakabra tett panaszt, mivel az megszállta Forró, pedig az onnan származó bevételeket éppen fivére, Cudar Simon kötötte le számára. I. Mátyás pár évvel későbbi oklevele világosít fel arról, hogy a szóban forgó összeg kétszáz forintra rúgott.¹⁰⁷

A Lorántffyak nem vettek zálogba birtokokat, a források alapján azt látjuk, hogy egyoldalúan csak zálogosítók voltak. Az átadott javak nagy része ráadásul nem is Gömör megyei törzsbirtokaikból történt, hanem nagyobb részt a másik tömbből, Borsodból (Abod, Boldva, Iván, Kaza, Mucson, Vadna). Ismert Nógrád és Pozsony megyei birtokok továbbadása, de a család lehetőségei itt korlátozottak voltak, lévén, hogy itt jóval kevesebb vagyonuk volt. Ragaszkodásuk gömöri birtokaikhoz szemmel látható: itt alig találkozunk zálogba adott javakkal, de beszédes, hogy 1514–15-ben már itt is zálogba adnak földeket. Ezt támasztja alá, hogy pozsonyi birtokaikat 1453-ban és 1504-ben is zálogban lévőként találjuk, ráadásul a Czoborok kezén, ami arra utal: távoli földjeikre 1526-ig nem feltétlenül ügyeltek, igyekeztek azokból minél több pénzt szerezni.¹⁰⁸ Fontos még kiemelnünk, hogy a család egzisztenciájának alapját tekintő erősségek esetében a zálogosítástól mereven elzárkóztak. Ez igaz mind Gömör, mind Borsod magánkézben lévő váraira a korszakban.

A mindenkori családfő (Lorántffy György, Tóbiás, Miklós), különösen azután, hogy I. Mátyás visszafoglalta Giskrától serkei várakat, előszeretettel nyúlt a zálogosításhoz. Ez nem minden esetben esett egybe a családtagok akarásával. Lorántffy György fiai például az anyjuknak lekötött birtokok miatt tiltakoztak.¹⁰⁹ Korábban szintén György fiai tiltották apjukat attól, hogy a tamási és a kaposújvári várakat elidegenítse, holott azok tényleges birtokába soha sem kerültek.¹¹⁰ Közép-szolnoki birtokukat Lorántffy György feltehetően azért adta el, hogy a huszita kézre került várai miatt kiesett jövedelmet pótolja. Fiai és leányai azonban ekkor is tiltakoztak, pedig az egyik vevő Hunyadi János kormányzó volt.¹¹¹ A családon belüli eltiltás utolsó példája 1506-ra tehető, mikor Lorántffy György leánya, Anna tiltotta öccse, Tóbiás fiait (Miklóst és Lászlót), hogy birtokaikat elidegenítsék.¹¹² Példáink azt mutatják, a birtokok, különféle javak zálogba adásából való nyereszkesedés a Lorántffyakra is jellemző volt a megye nemesi társadalmához hasonlóan. Ezt eleinte a csehek uralta javaik visszaszerzése indokolta, ezt követően

nagyszámú üzleteiket csakis társadalmi státuszuk fenn tartásának igényével magyarázhatjuk, mivel tisztséget ezután sem kaptak, ennek megszerzésére sem igen törekedtek. A vizsgált időszakban sem Gömörben, sem Borsodban nem kerültek ispánságba,¹¹³ alispáni tisztségük pedig csak abban az esetben valósulhatott volna meg, ha maguk is familiárisok válnak. Presztízszük ezt nem engedte meg. Igényelt politikai szerepüket mutatja, hogy 1505-ben Lorántffy Miklós gömöri országgyűlési követ volt Csetneki János, Rimaszécsi Ferenc és Feledi János társaságában.¹¹⁴ A Szécsiekkel rokonságban állt (nagyénje Szécsi László neje volt), míg Feledinek birtokot zálogosított és kölcsönt vett fel tőle.

A zálogügyletek azon túl, hogy a család birtokainak mozgását nyomon követhetjük, rámutat arra is, hogy milyen tág kört értek el szűk régiójukon belül. Látható, hogy zömében a megye jómódú köznemesi familiái irányában nyitottak: különösen fontosnak számíthatott, hogy a személyes ismeretségen túl a megye rangosabb tagja legyen az illető (Derencsényi, Feledi, stb.). Ezek azonban nem egyoldalú kapcsolatok, hiszen a másik család is kötődik hozzájuk. Az ismertetett, azonosíthatatlan személyek között szépszerivel lehettek olyanok, akik ugyan szintén a birtokszerzés motivált, de egészen más viszonyrendszeren belül.

Ezek az ügyek ugyanakkor a család birtokainak megcsappanásának kockázatát is jelenthették. Mikor Lorántffy György leánya, Anna, eltiltotta unokaöccseit birtokaik elzálogosításától, akkor felmerülhet a gyanú, hogy ez a stratégia már nem feltétlenül volt elfogadható a közeli rokonságnak sem. Az pedig, hogy az 1510-es évek derekán Serkén és más, addig nem bolygatott birtokaiktól kénytelenek átmene- tileg megválni, jelzésértékű. Valami alapvetően megváltozott.

Familiárisok

A birtokokat zálogba vevő kisnemesekről keveset tudunk. Az egészen biztos, hogy éppen a Lorántffyakkal kötött üzletüknek köszönhették, hogy birtokokra tettek szert, hovatovább más megyékben, Gömörön kívül. Egyes esetekben felsejlik annak gyanúja, hogy a zálogba vevő a Lorántffyak familiárisa volt. A bőséges okleveles anyagban ugyanis elvétve találunk azokkal, akik a család szolgálatában álltak. Néhány esetben azokat is ide soroltam, akik képviselőként jártak el a Lorántffyak nevében.

Legtöbb adatunk arról a Balajthy Pálról van, aki 1445-ben Lorántffy Györgyöt és fiait képviselte a budai káptalan előtt. Egerben Upori Balázs ellenében járt el, Serkei Lesták mellett szintén Lorántffy és gyermekei érdekében. Szolgálatait 1453-ban Lorántffy adománnyal honorálta: Gesztetén két jobbágytelket és egy rétet kapott, öt évvel később Kisfaludon nyert el egy *fundus curiét*.¹¹⁵ Az 1453. évi adomány kiemeli, hogy

105 1468. jún. 7.: HU-MNL-OL-DL 16441.

106 1481. okt. 16.: HU-MNL-OL-DL 83879.

107 1453. febr. 6.: HU-MNL-OL-DL 14632.; 1458. júl. 20.: HU-MNL-OL-DL 15266.

108 1453. febr. 3.: HU-MNL-OL-DL 71986.; 1504. máj. 8.: HU-MNL-OL-DL 88895. A birtokrészek 1453-ban száz, 1504-ben már 220 forintra rúgtak.

109 1461. ápr. 29.: HU-MNL-OL-DL 15573.

110 1445. máj. 12.: HU-MNL-OL-DL 13849.

111 1451. jan. 13.: HU-MNL-OL-DL 14446.

112 1506. márc. 14.: HU-MNL-OL-DL 101378.

113 A korszak ispánjaira lásd Arch. 1458–1526. II. 83–87., 105–108.

114 Uo. 515.

115 1453. nov. 21. ill. 1458. jún. 24.: HU-MNL-OL-DL 14715. Apja, Balajthy András meggyilkolása után Lorántffy János és Tóbiás közbenjárására ugyanitt egy jobbágytelket szerzett a Pelsőciéktől, 1477. febr. 9.: HU-MNL-OL-DL 38856.

szolgálatain (utalva hadjáratokra is, amely Lorántffy György esetében az 1438. évi titeli hadjáratot és a csehek elleni harcokat jelentheti) túl pénzzel is támogatta őt. Balajthy esete azért is feltűnő, mert Lorántffy más ismert familiárisaihoz képest egyedül nála mutatható ki, hogy szolgálattal és pénzzel „bevásárolta” magát azok birtokaiba. Hasonlóan pénzkölcsönrel szereztek birtokot Gesztetén a Felediektől is.¹¹⁶ A család ráadásul, ellentétben a fentebb említettekkel nem gömöri, hanem borsodi birtokos (Balajt) volt, éppen Lorántffynak köszönhetően tettek szert Gömörben földekre, azokra, amelyeket Albert király adományozott Lorántffy Györgynek, éppenséggel a hadjáratokban tett szolgálatai jutalmaként. A familiárisi szolgálat kölcsönügyleteket tett lehetővé, így nem állunk messze a valóságtól, ha a zálogügyekben említett kisebb családok fiait ilyen kötelek fűzte hozzájuk.

Zálogügyeik nagy száma ellenére familiárisaikról keveset tudunk. Sáros megyében Lorántffy György két embere hatalmaskodott 1450-ben (Figei Mihály, Radnótfalvi Polhos Miklós).¹¹⁷ Név nélküli solti emberei pedig Verebélyi György váci kanonokkal szemben léptek fel pár évvel később.¹¹⁸ Lukács Lorántffy és fia, János megbízásából tartott a sajószentpéteri vásárba 40 forinttal, hogy lovat vegyen, de útközben Kerekgedényi Miklós fegyveresen rátámadt, megvert és kifosztott.¹¹⁹ Inárcsi Domokos, aki Lorántffy György és fia, János kazai udvarházának tisztartója volt, a Szentmihályiak ellen követett el jogtalanságokat.¹²⁰ Várnagyaikról szinte semmit se tudunk. János deák gedei várnagyra Lorántffy György bízott kétszáz forintot, melyet ő Bebek Györgynek át is adott a szendrői várban, de arról Bebek emberei nem adtak neki pecsétet nyugtát.¹²¹

Többen képviselőként (*procurator*) tűnnek fel: így Kécsi Pál, Velezdi Kövér Gergely, Kisfaludi Lukács, Szentkirályi Bán Tamás fia János, Inárcsi István Lorántffy György és gyermekei nevében járt el,¹²² Suzhai Mihály pedig ura nejét és gyermekeit képviselte.¹²³

A familiárisi viszony nemzedékeken átívelő is lehetett. Balajthy Pál fia, Miklós 1473-ban Lorántffy János fiaitól, Mihálytól és Ferencről nyert hűséges szolgálatai viszonzásaként két jobbágytelket Kisfaludon. Az adománylevél szerint Miklós nem máshol, mint Gesztetén élt, ahol éppen Lorántffy György jutalmaként kapott birtokot ő és apja.¹²⁴ Nem lehetett ritka a familiárisok között létrejött rokoni kapcsolat sem.

116 1447. jan. 27.: HU-MNL-OL-DL 14047.

117 1450. márc. 10.: HU-MNL-OL-DL 14341.

118 1456. márc. 10.: HU-MNL-OL-DL 15036. Személyére lásd C. Tóth Norbert: A váci székeskáptalan archontológiája 1378–1526. In: Studia Comitatus. Új folyam 2. A Ferenczy Múzeumi Centrum Évkönyve. Szerk. Tyekvicska Árpád. Szentendre 2016. 21.

119 1462. júl. 24.: HU-MNL-OL-DL 15756.

120 1461. ápr. 11.: HU-MNL-OL-DL 15565.: „provisor curie egegrorum Georgii filii Lorandi de Gedew ac Johannis filius eiusdem in dicto oppido Kaza.”

121 1467. jan. 12.: HU-MNL-OL-DL 16463.

122 Sorrendben: 1450. aug. 13.: HU-MNL-OL-DL 14394.; 1454. júl. 4.: HU-MNL-OL-DL 14851.; 1455. jún. 2.: HU-MNL-OL-DL 14962.; 1461. ápr. 29.: HU-MNL-OL-DL 15573.; 1461. nov. 22.: HU-MNL-OL-DL 15652.

123 1463. nov. 1.: HU-MNL-OL-DL 15889.

124 1473. ápr. 26.: HU-MNL-OL-DL 254417., HU-MNL-OL-DL 254943., HU-MNL-OL-DL 14715.

Balajthy Pál egyik leánya Kécsi Benedekhez ment feleségül. A férj családjából Kécsi Pál 1450-ben Lorántffy György képviselőjeként tűnik fel.¹²⁵

A Balajthyak éppenséggel a Lorántffyak (és a Felediek¹²⁶) szolgálatában tűntek ki. Pál anyagi támogatásának köszönhetette, hogy Kapisztrán János felvette családját a ferences konfraternitásba.¹²⁷ A Lorántffyak adományait V. László is megerősítette.¹²⁸ Fiai közül Tamás Gabriel Rangoni egri püspök szolgálatába állt, Miklós pedig részt vett Mátyás király hadjáratában Bécsújhely alatt.¹²⁹ Tamás ezenkívül házassága révén a Tomori Pállal is rokonságba került,¹³⁰ a család kései leszármazottja, Balajthy János pedig 1517-ben címert nyert II. Lajostól, a mohácsi vészt megelőzően pedig a király küldte cseh zsoldosok felfogadására Morvaországba.¹³¹ Ketten borsodi szolgabírók lettek.¹³² A borsodi köznemesi család így pár generáció alatt birtokot szerzett egy másik megyében, a Lorántffyak (és Felediek) szolgálatába állt, majd a királyi udvarba került egy tagja. A Lorántffyak mellett erre meg is volt a lehetőségük, Balajthy Pál az 1445. évi rákosi gyűlésre kísérhette el (személyesen képviselte urát a budai káptalannál), a Serke alatt táborozó uralkodó is felfigyelhetett rájuk. Történetük azt mutatja, hogy a familiárisi viszony mindkét fél számára előnyökkel járt, az előkelőbb család jelentős mértékben befolyásolta egy kisebb família későbbi sorsát.

A rokonság

A Lorántffyak Rátót nembeli Dezső borsodi és gömöri ispántól származtak.¹³³ Unokája, János oroszországi vajda, horvát és szlavón bán, országbíró volt, aki 1403-ban csatlakozott a Zsigmond elleni felkeléshez.¹³⁴ Fia, Serkei Loránd tisztséget már nem kapott, ellenben neje Lackfi Katalin volt, György macsói bán leánya. Lorántffy György így dédunokája volt Nagy Lajos bárójának, Lackfi Andrásnak.

125 1450. aug. 13.: HU-MNL-OL-DL 14394.; 1490. ápr. 25.: HU-MNL-OL-DL 70379. A két család közös ügyére lásd 1455. ápr. 3.: HU-MNL-OL-DL 14937.

126 1447. jan. 27.: HU-MNL-OL-DL 14047. Balajthy Pál esetében Feledi Leszák az apjának, Jánosnak tett szolgálataira is utalt. Serkei János 1406 előtt hunyt el: Engel P.: Genealógia. Rátót nem 8. tábla: Serkei (Kaplai, Lorántfi).

127 1455. aug. 7.: HU-MNL-OL-DL 38854. Másolatban DF 275509. Lorántffy György és családja ugyanekkor nyert hasonló kiváltságot: DL 14980.

128 Kisfaludot Hangácsi Sebestyénrel (Hangácsi Albert pécsi prépost és királyi alkancellár fivérével, [HU-MNL-OL-DL 75907.]) közösen nyerte el: 1456. márc. 17.: HU-MNL-OL-DL 38855.

129 A két fivér pallosjogot nyert I. Mátyástól: HU-MNL-OL-DL 38857.

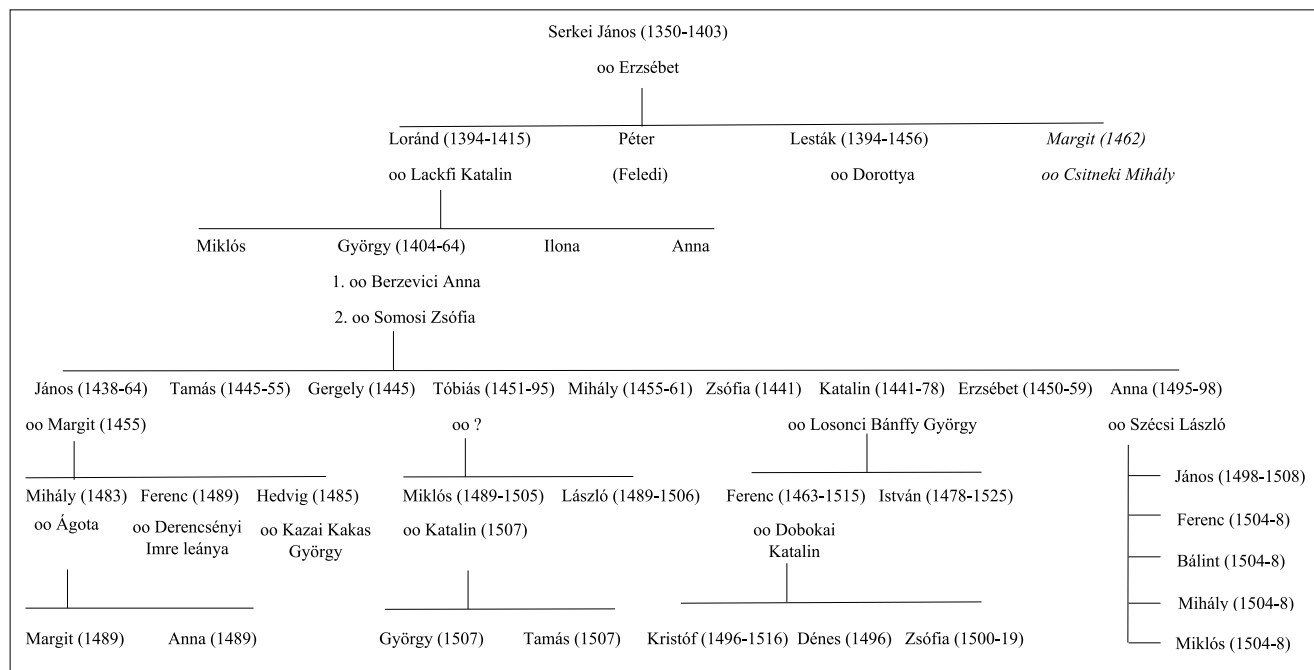
130 1505. aug. 2.: HU-MNL-OL-DL 75966. A Tomoriak rokonságára (Csetnekiek, Kellemesiek, velezdi Kövérek, Fancsaliak, Putnokiak, Tornaljaiak) lásd Fraknói Vilmos: Tomori Pál élete. In: *Uő: Egyháznagyok a magyar középkorból*. Bp. 1916. 268. (A Balajthyak „Balitaiak” formában szerepelnek).

131 1517. jún. 24.: HU-MNL-OL-DL 50249.; 1526. jún. 15-i bejegyzésre lásd Johannes Christianus Engel: *Exitus pecuniarum ad facta regie majestatis* (1526). In: *Monumenta Ungarica*. Viennae 1809. 204.

132 István 1484-ben, Pelbárt 1498-ban. Arch. 1458–1526. II. 88.

133 A szóban forgó adatokra lásd Engel P.: Genealógia i. m. Rátót nem 8. tábla: Serkei (Kaplai, Lorántfi)

134 Engel Pál: Zsigmond bárói. In: *Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2003. 237.

1. ábra – Lorántffyak leszármazása

Közvetett adatunk van arról is, hogy a Lorántffyak a pelsőci Bebekekkel is rokonságban álltak.¹³⁵ Feledi Lesták (Lorántffy György nagybátyja) neje ugyanis Pelsőci György nagyanyjának volt a testvére.

Lorántffy György kétszer nősült, előbb Berzevici Annát, majd Somosi Zsófiát vette el. Az első feleség Berzevici Péter tárnokmester leánya volt. Anna fivére volt György nyitrai püspök, valamint az a (Fekete) János, akinek halála után a Lorántffyak bejelentették igényüket a dunajeci várra.¹³⁶ Második házassága révén szintén sógorságba került a Berzevici-ekkel (István), valamint Litvai Horvát Damjánnal és Nógrádban birtokos Balassa Lászlóval.¹³⁷ Utóbbi korábban Erzsébet királyné, majd Hunyadi János familiárisaként tevékenykedett,¹³⁸ első felesége pedig a már ismert Derencsényi családhoz köthető.

Úgy tűnik, György mind a kilenc ismert gyermeke Berzevici Annától született. Fiai közül egyedül János feleségét ismerjük (Margit), míg Tóbiás esetében nem tudunk semmit. Katalint losonci Bánffy László vette el. A házasság

megkötésére már azután került sor, hogy a férj mind V. László, mind Mátyás udvarában asztalnokmesterként (1456–59), majd székelyispánként (1460–61)¹³⁹ maga is báró lett. Lorántffy György másik leányát, Annát, rimaszécsi Szécsi László vette el, aki ugyan nem viselt tisztséget, de a térség előkelő családjából származott. László anyja ráadásul Derencsényi-leány volt. Lorántffy Annának öt sógorát ismerjük, közülük Tárcai Tamás megyésispánságig (Árva, Liptó) jutott,¹⁴⁰ a többieknek semmiféle tisztségviselése nem ismert.¹⁴¹ Gibárti Keszérő István ugyanakkor István alnádor fia volt, bátyja pedig egyházi pályára lépve csanádi és boszniai püspök lett.¹⁴² Húgaik házassága alapján csupán feltételezhetjük, hogy János (Margit) és Tóbiás is előkelő családokból nősült.¹⁴³

A harmadik generációból Lorántffy János fia, Mihály egy ismeretlen családbelít (Hedvig) vett el, Ferenc ugyanakkor a Gömörben birtokos (és a Szapolyaiakkal rokon)¹⁴⁴ Derencsényi Imre horvát bán¹⁴⁵ leányát. Húguk, Hedvig távoli rokonuk,

135 1463. jan. 4.: HU-MNL-OL-DL 15796.

136 Engel P.: Genealógia i. m. Rikolf rokonsága 2. tábla: Berzevici (Berzeviczy). Péter 1419–33 között viselte tisztségét, Fekete (Schwarz) János 1445-ben az előkelők között kapott helyet. György előbb pozsegi prépost, majd 1427–39 között nyitrai püspök. lásd Arch. 1301–1457. II. 34.

137 Engel P.: Genealógia i. m. Aba nem 12. Somosi ág 3. tábla: Budaméri. A régebbi irodalomban visszatérő elem a Szécsi családhoz kötni Anna személyét, lásd Nagy I.: Magyarország családai i. m. 172. Ennek korai megjelenésére: Carolus Wagner: Collectanea genealogico-historica illustrum Hungariae familiarum quae iam interciderunt I–IV. Posenii–Pestini–Lipsiae 1802. IV. 74.

138 Korponai kapitány (1441–47), honti követ (1447), tokaji várnagy (1452) és borsodi alispán (1456) volt, lásd Arch. 1301–1457. II. 19. Fia, Ferenc 1492–93-ban szörényi bán, 1504–1505-ben dalmát-horvát-szlavón bán, 1513-ban jajcai bán volt, erre lásd Arch. 1458–1526. I. 98., 142., 151.

139 Uo. 114., 122.

140 Uo. II. 34., 142–143.

141 1506. márc. 14.: HU-MNL-OL-DL 101378. Gyermekeikre lásd táblázatban! Sógorai: Buzlai Miklós (családjára lásd Kubinyi András: A Gergelylaci Buzlaiak a középkor végén. In: Horler Miklós hetvenedik születésnapjára. Szerk. Lövei Pál. Bp. 1993. 269–285.), Tárcai Tamás, Budai János, Keszérő István és Földvári Zobor János: Engel P.: Genealógia i. m. Balog nem 3. Szécsi 3. tábla: rimaszécsi ág.

142 Csanádi püspök (1502–24) Arch. 1458–1526. I. 33. Ezzel egyidőben pécsi és fehérvári érkanonok (1514–24). A családra lásd Engel P.: Genealógia i. m. Keszérő (gibárti).

143 Mihály fivérük esetében Balassa Ágotát említik: Nagy I.: Magyarország családai i. m. 170.

144 Kubinyi András: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica tom. 13. fasc. 3. (2008) 231.

145 Jajcai (boszniai) bán 1489–91 között, horvát-dalmát-szlavón bán 1493-ban. Lásd Arch. 1458–1526. I. 96., 103., 140. A családra Engel P.: Genealógia

Kazai Kakas György neje lett.¹⁴⁶ György apja, Zsigmond ellenében (rokonaival együtt) az ara nagyapja, Lorántffy György tiltakozott 1450-ben.¹⁴⁷ A családok közötti kapcsolat adott volt.

Lorántffy Tóbiás másik fia, Miklós kétszer nősült. Első felesége Csetneki Katalin,¹⁴⁸ második pedig egy bizonyos Anna. A Csetnekiek Gömör északi felén rendelkeztek tetemes birtokokkal, a Bebekekkel együtt.¹⁴⁹

A vizsgálat ezen időszakában a családból ismert tagok száma 19 főre tehető, az ismert házastárs neve ugyanakkor hét esetben mutatható csak ki, ebből kétszer a feleség családi hovatartozását homály fedi. A családi kapcsolatoknak mintegy negyedéről tudunk csak bármi következtetést levonni.

Ezek azonban így is beszédek a Lorántffyak pozíciójának megítélése szempontjából. Lorántffy György nagyszülei még bárók voltak. Házasságkötései azt mutatják, hogy igyekezett nagynevű családokból választani, sógorait számba véve ez sikerült is: volt köztük egykori nyitrai püspök, a dunajeci vár birtokosa, és nógrádi nagybirtokos (Balassa) is. Leányai is ezen elvek mentén házasodtak: egyikük I. Mátyás bárójának lett a felesége, a másik pedig egy helyi előkelő család tagja volt, szintén kiterjedt és előkelő rokonsággal. A harmadik generáció szintén helyben nősült, ezt mutatják a Csetnekiekkel, Derencsényiekkel, Kazai Gyulaffyakkal kialakított rokonságok is.

Mindezek tükrében elmondható, hogy birtokaikhoz közeleli, helybéli, előkelőbb, közel velük egy egzisztencián lévő családokkal alakítottak ki rokoni kapcsolatokat. A legtöbbjük várral, erősséggel, vagy jelentősebb birtokkal rendelkezett. Alig van közöttük olyan, aki báró lett volna valaha is. A rokoni családokból az 1440-től terjedő időszakban nem került ki báró, habár szinte kivétel nélkül nagynevű, régi nemzetségekből származtak. Az ismert házasságok, rokonságok száma kevés, ennek ellenére is feltűnő, hogy a serkei Lorántffyak, ha már újabb várakra, birtokokra nem tudták rátenni kezüket, házasságaikban, legalábbis a mohácsi csata előestéjéig, még tartották magukat saját társadalmi állásukhoz és igyekeztek nem „rangon alul” (értsd a megyebeli köznemesség köréből) házasodni.

Borsod és Gömör megyék 1526 után

Az 1526. augusztus 29-én vívott mohácsi ütközet következményei gyorsan éreztette hatását mindkét megyében.¹⁵⁰ Buda

i. m. Balog nem 2. Derencsényi. Két alkalommal gömöri alispán (1469–76, 1478): Arch. 1458–1526. II. 105–106. A család több tagja borsodi és gömöri alispán, a Szapolyaiak ispánsága alatt: Uo. 86., 105.

146 Kazaiakra lásd Engel P.: Genealógia i. m. Rátót nem 5. tábla: Kakas (kazai)

147 1450. aug. 13.: HU-MNL-OL-DL 14394. Egy levelében atyafiának mondta: 1465. jún. 1.: HU-MNL-OL-DL 90057.

148 A korábbi kutatás is a Csetneki családból származtatta, lásd Nagy I.: Magyarország családai i. m. 171. Vö. Engel P.: Genealógia i. m. Ákos nem 1. Bebek-ág 2. tábla: Csetneki. A családtagok között a 16. század elején nem ismert egyetlen Katalin sem. Nyási Demeter esztergomi vikárius 1520. nov. 20-i oklevele alapján azonosítható személye: HU-MNL-OL-DL 72193.

149 Csánki I. 122. Csetneki János munkácsi várnagy, beregi ispán (1474–82), 1505-ben pedig gömöri követ az országgyűlésen: Arch. 1458–1526. II. 62., 515.

150 A két megye esetében a kérdés további vizsgálatokat érdemel. Gömör, Torna és Abauj megyék elsőként intézkedtek a betörő törökökkel szemben,

első elfoglalása után a török portyázók támadása elérte Borsodot, majd a régió az I. János és I. Ferdinánd hívei közötti harcok színtere lett. A főváros végleges, majd Hatvan 1543. évi oszmán hódoltatása a frontvonalakat a térségben jelölte ki. Szulejmán szultán hadjárata ugyan 1552-ben megtorpant Eger falai alatt, de több nógrádi erősség elesett, amely hosszabb távon befolyásolta Borsod és Gömör megyék lakosságát, a helyzet pedig korszakunk végéig (1570) nem változott.¹⁵¹

Az itteni, régebbi és korszerűtlen erősségek alkalmatlanok voltak végvári funkciók ellátására, ez pedig nagyban megkönnyítette a füleki bég, vagy a budai pasa portyázóinak helyzetét. A védelmi célokat ellátó várak fenntartásából a vármegyék is kivették részüket: 1567-ben törvény kötelezte Gömört, hogy meg kell erősíteniük Gedét és Balogvárt.¹⁵² Megyéink várai (Ónod, Cserép, Diósgyőr, Dédes, Sirok, Oroszlánkő, Ajnácskő, Somoskő, Gede, Balog és Putnok) így végvárrá lettek. A Mohács előestéjén még módosabb várbirtokos megyei köznemesi családok ezeket a terheket később ideig-óráig tudták csak vállalni, így a költségeket és a védelmet az 1550–60-as évekre a király vállalta magára.¹⁵³

Ezek közé a várbirtokosok közé tartoztak a Lorántffyak is, akik 1526-ban *de facto* csak Serkét bírták, de Gedére vonatkozó igényeiket a Kubinyiakkal szemben továbbra is fenntartották. A két megye várbirtokosainak köre alaposan megváltozott korszakunkban, melyet többek között éppen a tulajdonviszonyaiban kétes helyzetbe került gedei vár esete bizonyít. A Lorántffyak helyett (a család nagykorú tagjai elhunytak 1526 körül?) Feledi Lesták az, aki igaz csellel, de megszerezte Kubinyi Dánieltől az erősséget. Igényeit a Lorántffy és a Széchy rokonságra alapozta. A két király idején Ráskay Gáspár Gedét, Serkét és Ajnácskőt is elfoglalta, akitől hasonlóan erőszakos úton sógorai közül előbb Bebek Ferenc vette el, 1550-től pedig Pethő Ferenc fiai kezén találjuk.¹⁵⁴ A várbirtokosi réteg átrendeződésében a Lorántffyak helyzete eleinte nem volt kilátástalan. Az I. Ferdinánd lojális hívének bizonyuló Feledi, nyilván saját igényei után, Gede jogtalanak vélt

mint arról 1526. szept. 16-i Bártfának írott levelük tanúskodik. Lásd Örök Mohács: Szövegek és értelmezések. Szerk. B. Szabó János – Farkas Gábor Farkas. Bp. 2020. 153.

151 Bővebben a korszakról lásd Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Gömör-Kishont vármegye. Bp. 1903.; Uő: Borsod vármegye története. Bp. 1909. 74–90.

152 Az 1567. évi 17. tc.

153 A kérdésre összefoglalóan lásd Csorba Csaba: A végvári rendszer néhány kérdése Északkelet-Magyarországon. In: Végvárak és régiók a XVI–XVII. században. Szerk. Petercsák Tivadar – Szabó Jolán. Eger 1993. 193–209. Borsod megye esetében lásd Dobosy László: Várak, várhelyek és őrhelyek Ózd környékén. Miskolc 1975. 28. (Putnok); Nováki Gyula – Sándorfi György: A történeti Borsod megye várai az őskortól a kuruc korig. Bp.–Miskolc 1992. 25–54. A gömöri várakra: Havassy Péter: Adatok a Gömör megyei várak középkori történetéhez. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve 43. Nyíregyháza 2000. 287–299.; Nováki Gyula – Sárközi Sebestyén: Várak a magyarországi Gömörben. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 37 (1999) 329–348. A végvárak költségeire vonatkozóan összefoglalóan lásd Kenyeres István: A török elleni küzdelem finanszírozása Buda elestétől a drinápolyi békéig. In: Mozgó frontvonalak. Háború és diplomácia a várháborúk időszakában (1552–1568). Szerk. Bujdosóné Pap Györgyi et al. Eger 2017. 19–40.

154 Borovszky S.: Gömör i. m. 494.

elfoglalása ellen az 1543. évi besztercebányai országgyűlésen is felszólalt.¹⁵⁵ Hosszú évtizedekkel később Gede végérvényesen a Kubinyiaké lett (1594).¹⁵⁶ A jogi lépések azonban nem álltak összhangban a valósággal. Hiába hoztak ugyanis országgyűlési határozatokat az erősség érdekében (1567: 17 tc.; 1569: 19. tv.), a törökök már 1574 előtt romba döntötték a Lorántffyak egykori családi fészket,¹⁵⁷ így várról a század végén már nem beszélhetünk. Hasonló sors jutott másik erősségüknek, Serkének, mely az 1554. évi török betörés során pusztulhatott el, egy évtizeddel később pedig a település jelentős hányada vált a tűz martalékává.¹⁵⁸ A család tehát a 16. század közepére társadalmi állásának egy rangjelölő alapját veszítette el: megszűnt várbirtokos lenni, mert várai is elpusztultak. A folyamat még 1526 előttre tekint vissza (ld. Gede esete), de Serke elpusztulása, valamint a család Miklós- és László-ágának kiterelése új stratégiát követelt meg a család tagjaitól.

Ennek a családi politikának a revideálását jelentette, hogy megyei tisztségeket vállaltak, királyi emberként is gyakran találkoztunk velük. Emlékezhetünk, 1443 óta egyszer sem töltöttek be ispáni tisztséget, báróit pedig már vizsgálatunk kezdetekor sem, még ha ezt rokonságuk révén igyekeztek is a kormányzati hierarchia alacsonyabb fokán állókkal pótolni. Alispáni tisztségvállalásuk a familiaritás kereteinek kényszerű elismerése miatt hiúsult meg 1526 előtt. A Szapolyaiak kiesése a hatalmi konstellációból, karöltve váraik elvesztésével és társadalmi presztízsük hanyatlásával, mind hatással volt arra, hogy aktívabb szerepet töltsenek be a megyék életében. Előbb Gömörben volt a család egy tagja (Tóbiás 1543–44 között) alispán, majd ugyanez történt Borsodban is (Kristóf 1567-től),¹⁵⁹ pár évvel vizsgálatunk időhatárán túl pedig Lorántffy János Zemplénben került hasonló helyzetbe.¹⁶⁰ A megyék ispánjai más körből kerültek ki: Gömörben a Szapolyai-dominancia megtört. Ugyan 1527-ben I. Ferdinánd Feledi Lestákot és Bebek Ferencet nevezte ki ispánná, de a következő évtizedekben a megyét utóbbi családja uralta.¹⁶¹ Borsodban a királyné befolyása megszűnt, Kristóf alispán-sága idején Verancsics Antal egri püspök állt a megye élén.¹⁶² A megyei tisztségvállalás, a nem lebecsülendő személyes okokon túl, egy merőben más politikai helyzetben kínált lehetőséget a Lorántffyaknak.

155 *Fraknói Vilmos*: A magyar országgyűlések története I. Ferdinánd király alatt 2. (1537–1545). Bp. 1875. 143., 146.

156 *Havassy P.*: Gömör megyei várak i. m. 291.

157 *Borovszky S.*: Gömör i. m. 494–495.

158 *Danis Tamás*: Serke, az egykori járási székhely. Honismeret 21. (1993) 6. sz. 52.; *Havassy P.*: Gömör megyei várak i. m. 297. Az eddig feldolgozott iratok között Serke mint birtok és nem mint erősség szerepel, ezekre példaként lásd 1548. aug. 31.: HU-MNL-OL-E 148-a.-22.-80/3.; [Neo-regestrata acta] 1551. ápr. 21.: HU-MNL-OL-E 148-a-734.-22/1.; 1557. jan. 30.: HU-MNL-OL-P 597-II.-1.-2/1. [Magánlevéltárak, Családi levéltárak, Semsey család]; 1557. okt. 7.: HU-MNL-OL-P 597-II.-1.-2.

159 Tóbiás háton oklevélben szerepel alispánként (Darhóc Vilmos mellett), Kristóf pedig (eddig) tíz iratban tűnik fel Borsod megyében.

160 HU-MNL-OL-P 21-143. [Barkóczy család] Az irat 1576 után keletkezett jelentés I. Rudolfnak, az alispán Lorántffy János.

161 Gömör megye ispánjainak Mohács utáni archontológiája még hiányos. 1539. máj. 29-én Bebek Imre állt a megye élén: HU-MNL-OL-P 57-II.-II.-11. [A Bezerédy család vámoscsaládi ágának kámi levéltára]

162 1564. márc. 22.: HU-MNL-OL-P 46-1.-1564-1. [Beniczky család]

A megyék birtokai, a Lorántffyak birtokai

A várak mellett, Borsod és Gömör megye birtokosainak és birtokviszonyainak Mohács utáni feltérképezésében fontos forrásunk az 1549. évi összeírás. Ezt alapul véve, érdemes a szomszédos megyék birtokosaira vetnünk egy pillantást. A változás széles spektrumon ingadozott. Tornában közel 17%, Szepesben 44%, míg Kis-Hontban már csaknem 64%-a számított 1526 utáni birtokosnak. Gömörben ez csak 15%-ot, míg Borsodban 33%-ot tett ki,¹⁶³ ami jól mutatja a két vizsgált megye közötti különbségeket is. Borsod leginkább Abaújhoz (35.3%), Nógrádhoz (27.1%) és Sároshoz (27.9%) hasonlít új birtokosait tekintve, ellenben Gömör Tornán (16.6%) kívül nem sok változást mutat. Az eltérések okainak magyarázatát nem csak a török támadásokkal és a régi családok kihalásával magyarázhatjuk.

Talán ez a tágabb régiót is érintő tendencia magyarázza, hogy a Lorántffyak kezén nem sok új birtokot találunk (mindkét megyében 15–18 helységben voltak javaik 1526 előtt) ezek egy részét adományként nyerték el vagy házasság révén kerültek hozzájuk (Telekes). Fontos leszögezni, ismert birtokaikról, azok pusztá említésén túl, a forrásaink nagyon keveset árulnak el. A család a vizsgált időszakban nem tudta jelentősen birtokai számát növelni, Lorántffy Kristóf borsodi szerzeményei kivételével. Gömörben két helységben (Baraca, Darnya) tűnnek fel új birtokosként. Viszont 1557-ben a Lorántffy-birtokok közül Serke és Simonyi, valamint a javaik között újonnan feltűnő Darnya helységeket az egri káptalan oklevele török uralom alatt állóknak mondta.¹⁶⁴ Ugyan a Lorántffy-birtokok egyben maradtak, az oszmán betörések, karöltve a végvári katonaság portyázásaival, jövedelmezőségüket kedvezőtlenül befolyásolta.¹⁶⁵

A család birtokait számba véve összegyűjtöttem szomszédjaikat is, így kapcsolataikat szélesebb spektrumban is elemeztem. Az eddig feldolgozott források és az 1549. évi összeírás alapján eddig közel félszáz olyan családot vagy birtokost sikerült azonosítanom, akik a Lorántffyak szomszédságában, ugyanazon helységben voltak birtokosok (lásd a Függelék).¹⁶⁶ Az 1526 előtti tulajdoni viszonyok ismertetésekor rámutattam, hogy ugyan a Lorántffyak mindkét megyében birtokoltak, de szomszédjaik nem feltétlenül egyeztek mindkét helyen.¹⁶⁷ A bővülő forrásadottságoknak köszönhetően többet tudunk a szomszédokról, akiket földrajzi értelemben három csoportba oszthatunk. A legtöbben (32 család) csak Borsodban birtokoltak, ennél kevesebben (17 család) pedig csak a gömöri részen tűnnek fel. A harmadik csoportot az a hét család teszi

163 A számítások alapjául lásd *Maksay Ferenc*: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I. (továbbiakban: Maksay I.) Bp. 1990. I. 10. Az új birtokosok aránya a megyékben a következő: Kis-Hont (63.6%), Zólyom (47.6%), Szepes (44.4%), Abaúj (35.3%), Sáros (27.9%), Nógrád (27.1%), Torna (16.6%). Heves a török hódítás miatt hiányzik.

164 1557. okt. 13.: HU-MNL-OL-P 597-II.-1.-2.

165 A 16. századi birtokviszonyokra lásd *Ila B.*: Gömör megye i. m. I. 276.

166 A táblázatban minden olyan családot feltüntettem, amelyek ugyanott voltak birtokosok, mint a Lorántffyak, akár egyszer mutathatók ki, akár huzamosabb időn keresztül. A családok neve mellett Borsod, illetve Gömör megye azon helységei szerepelnek, ahol szomszédság mutatható ki.

167 Az erről készült összegző táblázatot lásd a tanulmány mellékletében.

ki, akikkel a Lorántffyak birtokai mindkét megyében egybe estek.¹⁶⁸ Utóbbi esetekben a közös birtokok száma is jóval kiugróbb. Kiemelkednek a Felediek (13 helységben), a Szentannaiak (11 helységben), valamint a Horváthyak (7 helységben), akik mind a Lorántffyak közeli rokonságához tartoztak. Hasonló mondható el a Putnokiakról, akikkel 6 ugyanazon helységben birtokoltak. A sort a Kubinyiak zárják (5-6 helységben).

A nagyszámú szomszéd ellenére (akik döntő hányadával csak egy-egy helységben találkozunk), viszonylag szűk azoknak a családok száma, amelyekkel a Lorántffyak éppen közös javaik miatt szorosabb szimbiózisba kerültek volna birtokosként.¹⁶⁹ A szomszédokkal való konfliktusok hú lenyomata a pozsonyi káptalan 1549. évi oklevele, melyben a család akkor élő összes férfi tagja Borsod és Gömör (egy esetben Nógrád) megyei birtokaiktól 12 név szerint felsorolt nemest tiltottak el.¹⁷⁰ A gersei Pethők közül hármat egyenesen a gedei vártól és annak négy tartozékától (Gedealja, Gömöri, Dusa, Simonfalva). Az eltiltottak között a nagyobb családok (Csathó, Derencsényi, Putnoki) tagjait, rokonokat (Feledi Lesták és Derencsényi Farkas), valamint köznemeseket (Balajthy Pál és fiverei, Kisfaludiak) találunk. Utóbbiak esetében a korábbi (15–16. század fordulóján még létező) familiárisi viszonyoknak forrásokban nyomát sem találjuk.¹⁷¹

A szomszédok felkutatása nyomán igazolható, hogy a Lorántffyak kiterjedt kapcsolatokkal rendelkeztek, a két megye határán egészen biztosan. Szorosabb viszony nyomaira ugyanakkor nem bukkantam, azok a rokonság esetében emelhetők ki.

Zálogügylek

Az 1460-as évektől a család tagjai előszeretettel adták zálogba birtokaikat, és mint láthattuk, a két megye közül ezt főként borsodi javaikkal tették. Az ismert zálogügylek mindegyike a család Miklós-ágához köthető.

zálogba adó	zálogba vevő	zálogbirtok neve	összeg
Lorántffy Kristóf, János, Pál (testvérek) (1540. ápr. 7.)	Kálnói Mihály deák	Simonyi (portio) (Gömör) Vadna (portio) (Borsod)	201 Ft 60 dénár
Lorántffy János, Kristóf, Pál és kárászi Kakony Péterné (Petronella) (1550. szept. 17.)	Horváthy Albert (szádvári prefektus)	Vadna (portio) (Borsod)	100 Ft

168 Egy-egy birtok esetében adatot nem találtam, ezek birtokában ide vonhatók lennének a Henyey, Herencsényi, valamint a Kubinyi családok.

169 Mindkét megyében birtokos családok (név mellett a közös helységek száma): Basó (3), Bekény (2), Kálnay (3), Kisfaludi (2), kiegészítve a fentebiekkel (Feledi, Horváthy, Putnoki, Szentannai). Kettőnél több közös helységgel rendelkező rajtuk kívül a Bebek (Borsodban: 4), (csak Gömörben) a Derencsényi (3), gersei Pethő (4) család. A szomszédok döntő többségével csak egy helységben voltak közös birtokaik a Lorántffyknak.

170 1549. máj. 14.: HU-MNL-OL-E 148-a.-194.-3.

171 1557. okt. 6-án Egerben Balajthy János jelent meg tanúként a Lorántffyak ügyében. Lásd 1557. okt. 13.: HU-MNL-OL-P 597-II.-1.-2.

zálogba adó	zálogba vevő	zálogbirtok neve	összeg
Lorántffy János és fia György (és fiai: László, Farkas, Tóbiás)	dévényi Melléthey András és fiai, valamint leánya, Margit (Kövé Jánosné)	Kazinc (portio)	300 (magyar) Ft
Feledi Boldizsár (1568. júl. 16.)	Lorántffy Kristóf és neje, Feledi Margit	Kis-Hont és Nógrád megyei birtokok	500 (magyar) Ft

Kevesebb adatunk van javaik zálogba adásáról, mint 1526 előtt, különösen Lorántffy Kristóf és fiverei tűnnek ki ezzel. De zálogba vevőként is szerepelnek, Feledi Boldizsártól jelentős összegért vettek át javakat a szomszédos megyékben. A kevés, tényszerű eset ellenére forrásaink azt sugallják, hogy több zálogügyletről lehetett szó. Jelesül éppen ilyen kérdésben egyezett ki Gömör megye hatósága előtt 1544-ben Csetneki Erzsébet a rokonaival, Lorántffy Jánossal, Kristóffal és Pállal, arról hogy ők biztosítják Kazincin lévő birtokrészeiben. Ezt még Lorántffy Miklós zálogosította el a néhai Tornallyai Jánosnak, Erzsébet asszony férjének.¹⁷² Egy másik oklevélben Putnoki György azzal védekezett a Lorántffyakkal szemben, hogy a Borsod megyei Abod és Boldva birtokok örökjogon őt illetik, ezért semmiféle fizetési kötelezettség nem terheli.¹⁷³ Kiváltásokról is értesülünk, így Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó utasítása alapján tudjuk, hogy Lorántffy László és Miklós fiai ki szerették volna váltani a Borsod megyei Abod és Boldva birtokon lévő javaikat a Putnoki Györgytől.¹⁷⁴ De zálogügy húzódnak meg Derencsényi Farkas azon levele mögött is, melyet Lorántffy Kristófnak írt bizonyos összegek kifizetéséről.¹⁷⁵ Ugyanerre utal az egri káptalan egy 1560. évi diplomája, melyben Lorántffy Kristóf és neje, Feledi Margit bizonyos összegeket fizetett ki borsodi birtokok után Szentannai Damjának.¹⁷⁶ A zálogosítások tehát nagyobb számba jöttek létre, mint amiről közvetlenül tudunk.

A zálog mellett a szűkebb rokonságon belül a kölcsönügyletek szintén gyakoriak lehettek. Lorántffy Péter a Lorántffy Miklóstól kapott hét forint visszafizetésének teljesületlensége esetén egy szállói jobbágyát szándékozott lekötöni, amíg tartozását nem tudja megadni.¹⁷⁷

Példáink azt mutatják, hogy a birtokforgalom jelentős maradt korszakunkban is, hasonlóan a 15–16. század fordulóján tapasztalható esetekkel.

Adományok és veszteségek

A Lorántffyak pártállását nagyban befolyásolta, hogy I. János halála után a térség I. Ferdinánd uralma alá került végérvényesen. Nem elhanyagolható tény az sem, hogy korábbi regionális pozícióik megváltoztak, Habsburg-pártiságukat külső

172 1544. aug. 8.: HU-MNL-OL-E 148-a.-737.-10. Az egri káptalan előtt az egyezséget 1545. márc. 18-án vallották fel, lásd ugyanazon jelzet alatt!

173 1545. máj. 22.: HU-MNL-OL-E 148-a.-780.-18.

174 1545. máj. 11.: HU-MNL-OL-E 148-a.-780.-18/1.

175 1546. nov. 30.: HU-MNL-OL-E 148-a.-732.-63.

176 1560. szept. 10.: HU-MNL-OL-E 148-a.-757.-26/7.

177 1569. jún. 2.: HU-MNL-OL-E 148-a.-736.-39.

(Bebek Ferenc, Basó Mátyás) és rokonai (Feledi Lesták) hatása befolyásolta. I. Ferdinándtól három, I. Miksától egy esetben nyertek adományokat. Az alábbi táblázat ezeket foglalja össze, feltüntetve az elnyert birtokokat, korábbi birtokosokat és az érintett Lorántffy-családtagokat.

dátum	jelzet	birtok	korábbi birtokos	adományosok
1547. aug. 27.	A 57-2.271	Putnok (portio, kúria) (Zabbathfalwa – kastély)	Putnoki György (néhai) Basó Mátyás (hűtlen)	Feledi Lesták, Lorántffy Kristóf, Zermegh Jánod deák, Gotthóy Miklós
1556. okt. 9.	A 57-3.373	Felsőbárc (portio) (Borsod) Kazinc (portio) (Borsod) Threze és Swbogh (portio) (Gömör) Ivánka (portio) (Borsod) Vadna (portio) (Borsod) (zálog)	Lázári István Kisfaludi Ferenc Trezney András Mondolai János (hűtlenek) Horváthy Albert	Lorántffy Kristóf
1557. okt. 28.	A 57-3.501	Berente (Borsod)	Berenthey Miklós és Lajos (hűtlenség)	Lorántffy Kristóf
1570. szept. 16.	A 57-3.1318	Iván (6 sessio) (Borsod)	-	Lorántffy Kristóf és György

Mind a négy esetben Lorántffy Kristóf személye a közös, valamint az, hogy három esetben az uralkodóhoz hűtlen személyek javairól van szó.¹⁷⁸ Elnyert birtokrészeik zömében ott találhatók, ahol a család már korábban is jószággal rendelkezett (Ivánka, Vadna). Döntő hányadában ezek borsodi birtokok voltak. Az 1547. évi adomány az egyetlen, ahol Lorántffy Kristófnak osztozkodnia kellett másokkal (Feledi Lesták később az apósa lett, a többiek esetében a rokonságnak nem találtam nyomát), 1570-ben pedig fiával együtt szerepelt.

A folyamatos harcok ellenére, habár az emberi veszteségek lényegesek voltak, birtokaik jogi értelemben nem vesztek el. Más a helyzet azokkal, melyek okát a család egyes tagjainak közelebbről ki nem fejtett felségsértéseivel, hűtlenségével magyaráznak a királyi adománylevelek. Lorántffy Györgytől 1557-ben a Jánossyakkal együtt kobozta el az uralkodó javait. Családunk szempontjából ez Simonyiban és Serkén lévő részeket érintett.¹⁷⁹ Varjú Gergely huszti alvárnagy ugyan csak olyan Borsod és Gömör megyei birtokokat nyert el,

melyek között Simonyit Lorántffy Györgyhöz köthetjük.¹⁸⁰ Lorántffy Jánostól ellentben zempléni javakat vett el a király.¹⁸¹

Újabb birtokok elnyerésére tehát hűtlenségbe esés esetén nyílt lehetőség, miként annak elvesztésére is. Adataink alapján látható, a Lorántffyak birtokszerzési lehetőségei leszűkültek: Gömörben, de főként a török beutéseknek jobban kitett Borsodban találkozunk velük. A 15–16. század fordulóján jellemző tudatos, a birtokok koncentrációjára törekvő stratégiát ekkor már a kényszerűség diktálta. A Lorántffyak nem tudtak kiszakadni abból a szűkebb régióból, mely Borsod és Gömör határán feküdt, és a török-magyar frontvonalon húzódtott.¹⁸²

Pereskedések

A Lorántffyak pereskedéseiről bőszégesen tudósítanak forrásaink. A Miklós-ágból Pál Putnoki Györggyel,¹⁸³ valamint a három fivér (János, Kristóf, Pál) Horváthy Alberttel¹⁸⁴ vitt ügyiről olvashatunk. Utóbbi per eredményeként zálogba kellett adniuk vadnai birtokaikat, amelyet később (1556-ban) királyi adománnyként elnyertek.

A László-ágból egyedül Tóbiás fia, János ügyeit ismerjük. Apja korai halála miatt gyámja nagybátyja, Szentannai Damján lett, aki 1557-ben képviselte érdekeit *Thrawa*-i János ge dei várnagy birtokszerzései ellenében, a per így a kúriában folytatódott.¹⁸⁵ Lorántffy János 1559–60 folyamán távoli rokonával, Feledi Boldizsárral is viszályba keveredett. Először nem jelent meg Nádasdy Tamás előtt,¹⁸⁶ majd az alperes Feledi tette ugyanezt, így a királyi helytartó javainak 1/3 részét ítélte Lorántffynak.¹⁸⁷ Kettejük kazinci birtokügyét jellemzi, hogy Feledi védelmében sógora, Lorántffy Kristóf (János apjának, Tóbiásnak unokatestvére) jobbágya lépett fel erőszakosan.¹⁸⁸

Mint láthatjuk, a perek birtokok, vagy azok részei miatt folytak. Az 1560-as években már az ajnácskői vár megszerzése volt Lorántffy Kristóf célja, melyhez Feledi-rokonságát használta fel. (Emlékezzünk, Feledi Lesták hasonlóan

178 Gömör megyében a birtokosok személyében a legtöbb cserét a hűtlenség és a családok kihalása eredményezte, lévén, hogy ezek a királyra szálltak. A folyamatra lásd *Ila B.*: Gömör megye i. m. I. 276.

179 1557. jan. 13.: HU-MNL-OL-A 57-3.-399. [Magyar kancelláriai levéltár, Libri Regii]; 1557. jan. 30.: HU-MNL-OL-P 597-II.-1.-2/I. Utóbbi oklevélben említik Simonyit, a Királyi Könyvben csak Serke szerepel.

180 1557. júl. 29.: HU-MNL-OL-A 57-3.-462. Kálvássy György és Csehy János elkobzott javait említik ugyanitt.

181 1569. jan. 6.: HU-MNL-OL-A 57-3.-1235.

182 Az egri káptalan előtt 1550-ben felosztották egymás között birtokaikat: Lorántffy János a serkei, Kristóf a kazinci, míg Pál a feledi birtokrészt nyerte el. Lásd *Kubinyi Ferenc*: Jelentés a Kubinyi család várgedei és nyúztai levéltárából. Melléklet a 7. füzethez. Kirándulás Gömör megyébe. Századok 10. (1876) 99. János unokája, Mihály kezén lévő birtokokat (Borsod: Kazinc, Kaza, Vadna, Mucsony, Harnóc, Ivánka, Gömörben Serke, Simony, Feled, Gesztete, Kisfalud, Domafalva, ezen kívül még öt nógrádi birtok szerepel) sorol fel II. Mátyás fiúsítást elrendelő oklevelé, lásd 1613. ápr. 12.: HU-MNL-OL-A 57-6.-148.

183 1547. dec. 19.: HU-MNL-OL-E 148-a.-735.-53.

184 1550. szept. 17.: HU-MNL-OL-E 148-a.-819.-78. Ugyanekkor szadvári prefektus.

185 1557. okt. 13.: HU-MNL-OL-P 597-II.-1.-2. Egyben Jánossy István és Márton képviselőjeként is ténykedett. A Lorántffyak birtokai közül Darnya, Simonyi és Serke neve tűnik fel.

186 1559. dec. 2.: HU-MNL-OL-E 148-a.-737.-3/1/1.

187 1560. máj. 29.: HU-MNL-OL-E 148-a.-737.-3.

188 1560. júl. 1.: HU-MNL-OL-E 148-a.-737.-1.

a Lorántffy-rokonságra hivatkozva szerezte meg Gedét a Kubinyiaktól!)

A 16. század közepén az udvar elkezdte átvenni a végvárrá vált helybéli erősségeket, a család pedig a török betöréseknek köszönhetően nem számíthatott többé Gedére és Serkére. Ennek a család státuszbeli helyzetére mért csapását nem becsülhetjük le, miként azt az alábbi hosszú éveken keresztül nyomomon követhető perfolym tanúsítja. De miként kapcsolódik a család Ajnácskőhöz?

A várat és uradalmát, Parlaghy László adta el 7300 forintért Feledi Lestáknak, akinek Margit leányát Lorántffy Kristóf vette feleségül. A tranzakciót I. Ferdinánd is jóváhagyta.¹⁸⁹ A Pálóci-örökség miatt Ajnácskőre Dobó István is igényt formált, mely az 1540-es években hosszú pereskedést eredményezett, melynek részletei ma még tisztázatlanok. 1560-ban az országbíró arra adott utasítást, hogy Dobót vezessék be a vár tulajdonába.¹⁹⁰ Az erősség 1526-ig a Pálóciaké volt, majd Bebek Ferenc szerezte meg. (I. János a vár kivételével a Pálóci-vagyont Perényi Péternek adományozta.)¹⁹¹ Egy ideig Ballassa Menyhért is megszállta (1540) és a Kubinyiak kezén is megfordult. Arról, hogy Parlaghy elfoglalta a várat, már 1545-ben hallunk,¹⁹² pár évvel korábban a Dobók a szepesi káptalan előtt többek között Parlaghyt is eltiltották a Pálóci-javaktól.¹⁹³ 1544–45 folyamán megvette tehát Feledi Parlaghytól, majd Feledi árvái után, 1564-ben Markházy Orsolya és a Sárközyek kezén találjuk.¹⁹⁴ Lorántffy Kristóf egyrészt erőszakkal is útját akarta állni a vár elvesztésének, így tett Szentannai Damján ellenében is.¹⁹⁵ Ezen túl törvényes keretek között is jogai védelmét kereste. Így Heves megye hatósága előtt sógorával, Feledi Boldizsárral tettek tanúságot arról, hogy mennyi fáradságukba került a vár visszaszerzése.¹⁹⁶ Mindeközben Dobó István is folyamatos igényekkel lépett fel, pert viselve a Felediekkel.

Az 1560-as évek elejétől kezdődően a vár birtoklásáért a Felediek és a Lorántffy együtt küzdöttek, de hiába utasította Zay Ferenc kassai főkapitány annak jogtalan birtoklóját, hogy azt Lorántffynak, valamint neje családjának (ti. Feledi Lesták gyermekeinek) adják át, abban 1566-ban sem történt előrelépés, miként azt Dachó János egri *viceprovisor* tanúsította.¹⁹⁷

189 Az egri káptalan oklevelére lásd 1544. júl. 23.: HU-MNL-OL-E 148-a.-757.-22. Adomány: 1545. jún. 3.: HU-MNL-OL-A 57-2.-110. Uralkodói megerősítése: 1547. aug. 23.: HU-MNL-OL-P 419-A-1.-68/1.; 1552. márc. 16.: HU-MNL-OL-P 419-A-1.-68. [Bosnyák család] Az iktatást az egri káptalan végezte: 1548. febr. 17.: HU-MNL-OL-E 148-a.-664.-33.

190 1560. máj. 22.: HU-MNL-OL-E 148-a.-757.-25. Az erősség kései történetére lásd Seres István: Az ajnácskői vár szerepe a török kiűzése idején, különös tekintettel a Fülek várához fűződő kapcsolatára. In: Végvár és metalitás a kora újkori Európában. Szerk.: Berecz Mátyás – Bujdosóné Pap Györgyi – Peterszák Tivadar. Eger 2015. 367–389.

191 1537. jún. 24.: HU-MNL-OL-E 148-a.-336.-28.; 1537. dec. 14.: HU-MNL-OL-E 148-a.-336.-5.-a

192 1545. jan. 28.: HU-MNL-OL-P 21.-64. A Pozsgayak a várban lévő részüket 1000 forintért adták el Parlaghynak: 1544. ápr. 15.: HU-MNL-OL-E 148-a.-664.-32.

193 1541. jún. 11.: HU-MNL-OL-E 148-a.-793.-48.

194 1564. júl. 4.: HU-MNL-OL-E 148-a.-614.-26.

195 1561. júl. 12.: HU-MNL-OL-E 148-a.-757.-26/2.

196 1561. júl. 5.: HU-MNL-OL-E 148-a.-614.-13.

197 1566. júl. 1.: HU-MNL-OL-E 148-a.-614.-14.

Mágocsi Gáspár egri kapitánytól hiába kérték okleveleiket, azok elvesztek (vagy tudatosan szabotálták kísérleteiket).¹⁹⁸ Egy évvel később I. Miksa a magyar kamara véleményét kérdezte ki arról, hogy az ajnácskői várat Feledi Lesták árvái és gyámja, vagy a murányi várnagy kapja meg.¹⁹⁹ Mindez azonban már semmin sem változtatott: Sárközy Mihály várnagy özvegye mind Szomszédvárat, mind Ajnácskőt átjátszotta a töröknek.²⁰⁰ A török megszállás előtt Lorántffy célt ért: sógora és sógornői neki adták a várat és tartozékait,²⁰¹ ugyanakkor Ajnácskő több évtizedes tulajdonosi vitájában pürroszi győzelmet aratott, mivel az erősség csak évtizedekkel később, a tizenöt éves háború nyomán került keresztény kézre (1593), ami végül Fülek tartozéka lett.²⁰²

A Lorántffyak birtokperei borsodi és gömöri javaikat érintette. Az Ajnácskő megszerzésére tett törekvések jogilag sikerrel jártak, de a török ellenében esély sem volt ezek érvényesítésére. Lorántffy Kristóf ráadásul felesége és annak családja nevében lépett fel, csak 1566-ban érte el célját és szerezte meg az uradalmat. Korszakunk végére, 1570-re a család egyetlen ága sem rendelkezett várral, annak ellenére sem, hogy Feledi Lesták után sikeresen szerezték vissza (a tágabb rokonságon belül is) kezdeményező szerepüket a régióban.

Családi kapcsolatok

A rokoni viszonyokban fellelhető változások eredetét nem Mohács következményeiben, a Lorántffyak számára előnytelen eseménysorozatokban kell keresnünk. Azok már 1526 előtt is kirajzolódni látszottak, amit bizonyít Lorántffy Tóbiás két fiának, Miklósnak és Lászlónak a házassága, akik két Csetneki-nővért vettek feleségül. A Lorántffyak házassági stratégiájának vezérfonala az volt ettől kezdve, hogy helyi és jómódú köznemesi családokkal alakítsanak ki rokonságot. Ebben az időszakban is keveset tudunk a Lorántffy-leányok házasságairól, de alapvetően a család leány tagjairól is. A közeli rokonságot az határozta meg, hogy az Lorántffy-fiú, avagy -leány révén létesült-e.

A család rokonságát két csoportba oszthatjuk. Egyrészt azokat emelhetjük ki, akikkel közös őstől származtak (maguk is Rátót nembeliek voltak), mint például a Felediek és a Putnokiak és a 16. század folyamán házasságok kötötték tagjaik között. A másik csoportba sorolhatjuk azokat a rokonságokat, melyek a borsodi vagy gömöri nemesi családokkal jöttek létre.

1. A Rátót nemzetségből származó Lorántffyak és atyafiaik kapcsolatát az azonos birtokon bírt javak is szorossá fűzték, így a különféle ágak közötti házasságok indokoltak voltak.

198 1561. júl. 1.: HU-MNL-OL-E 148-a.-614.-15.; HU-MNL-OL-E 148-a.-614.-No.18.

199 1567. máj. 18.: HU-MNL-OL-E 21-1567.05.18. [Benignae resolutiones]

200 1567. ápr. 22.: HU-MNL-OL-E 21-1567.04.22. Az ügyben felvett tanúvallomások: 1568. máj. 6.: HU-MNL-OL-E 148-a.-614.-30. Lorántffy Kristóf kérésére Korláth Kristóf vallomását az ügyben Mérey Mihály nádori helytartó írta át, lásd 1569. szept. 26.: HU-MNL-OL-E 148-a.-614.-28.

201 1566. jún. 7.: HU-MNL-OL-E 148-a.-757.-26/18.

202 Sógora, Feledi Boldizsár ekkor még élt, lásd 1595. máj. 28.: HU-MNL-OL-E 148-a.-757.-26/1/1. A vár későbbi történetére lásd Hunfalvy János: Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyék leírása. Pest 1867. 16.

Ez korszakunkban a Feledieket és a Putnokiakat jelentette. Az utóbbiakkal számon tartott rokonságot jól mutatja, hogy 1569-ben osztályos atyafiságra hivatkozva rendelte el Mérey Mihály nádori helytartó Borsod vármegyének, hogy a Putnokon lévő szőlőhegy felébe iktassák Lorántffy Györgyöt és Jánost, mivel annak fele őket illeti a Putnokiak mellett.²⁰³ Közvetett adatunk nincs arról, hogy a két család tagjai között házasság jött volna létre, mint a Felediekkal. Közülük Feledi Lesták személyét emelhetjük ki, aki már a kezdetektől fogva I. Ferdinánd pártjára állt, Bebek Ferencsel együtt kapott 1527-ben ispáni kinevezést Gömör élére.²⁰⁴ A Lorántffyak Miklós-ágának szempontjából a legerősebb és egyben legmeghatározóbb rokoni kapcsolat fűzhető hozzá. A közös őstől több alkalommal nyertek közösen adományt (pl. Putnokon).²⁰⁵ Lorántffy Miklós fia, Kristóf, Feledi Lesták leányát, Margitot vette feleségül,²⁰⁶ így miután apósa elhunyt, a Feledi-gyerekek ügyeiben ő ragadta magához a kezdeményezést, mint azt az ajnácskői vár megszerzésére tett kísérletek, pereskedések ismertetésekor láthattuk. Sikeresen vette át Lesták helyét a tágabb rokonság irányításában, amit javai gyarapítására is felhasznált: 1568-ban például sógorától, Feledi Boldizsártól 500 forintért szerzett nógrádi és kis-honti jószágokat.²⁰⁷ 1570-re egyértelművé vált, hogy a rokonságon belüli korábbi évtizedek Feledi-dominanciáját a Lorántffyak, vagyis Kristóf vette át.

A család másik, László-ágán a Szentannaiak emelhetők ki. Lorántffy László halála után neje, Csetneki Dorottya Szentannai István felesége lett, a házasságból született Damján, Lorántffy Tóbiás féltestvére. Kiemelt szerepét jól mutatja, hogy a forrásokban a Lorántffy-Feledi atyafiságba harmadik félként kapcsolódott be. Ennek oka, hogy 1544-ben, éppen Szentannai Damján végrendeletében gyámjaként Feledi Lestákot nevezte meg. A jelenlévő tanúk között pedig a Lorántffyak neve köszön vissza.²⁰⁸ Feledi Lesták halála után gyermekeinek, valamint fivérének, Lorántffy Tóbiás fiának, Istvánnak is a gyámja lett.²⁰⁹ Az atyafiságon belül elért helyzete ellenére Damján családja nem számított a régió jelentősebb nemesi családjai közé, jóllehet egyikük, György 1517-ben Liptó megye országgyűlési követe volt.²¹⁰ A családi kapcsolatok idővel megromlottak, aminek okát Feledi Lesták halálában kell keresnünk. Gyámsága ellenére unokafivére (anyai

ágon mindketten a Csetnekiektől származtak), Kristóf vette át helyét a rokonság irányításában. Kettejük konfliktusát jelzi, hogy Lorántffy csak királyi parancsra volt hajlandó kifizetni bizonyos összegeket Szentannainak egyes Borsod megyei javak után.²¹¹ Ajnácskő várának iktatását, melyre Damján ötezer forint zálogösszeget fizetett, éppen Lorántffy Kristóf volt az, aki meghiúsította. (Jellemző az esetre, hogy Feledi Boldizsárhoz képest is, másik sógora, Kornis Lajos egyáltalán nem tűnik fel tevőleges résztvevőként.)²¹²

2. A másik csoporthoz köthető házasságok közül a két Csetneki-nővérnek a 16. század elején Lorántffy-fivérekkel kötött frigye is mutatja, hogy a helybéli, jómódú birtokos köznemesi familiákkal létesített rokoni kapcsolatok milyen fontos szerepet tölthettek be. Ezek közül a nagymúltú, Gömörben birtokos Derencsényiek emelhetők ki, akik 15–16. század fordulóján maguk is várbirtokosok voltak. A rokonság nemzedékről nemzedékre visszatér, elég megemlítenünk, hogy Feledi Lesták édesanyja Derencsényi Zsófia volt.²¹³ Emlékeztetünk, hogy a 15. század végén Lorántffy Ferenc neje Derencsényi-leány volt. Ferenc unokatestvérének, Miklósnak az unokája, Bakos Potenciána második férje pedig Derencsényi István lett.²¹⁴ Miklós fiai és a Derencsényiek közeli rokoni kapcsolataira utal Derencsényi Farkasnak Lorántffy Kristófhöz írott levele, melyben *frater carissimus*-ának nevezi őt,²¹⁵ de nem Lorántffy Anna okán. Farkas leánytestvérei közül Borbála ugyanis Lorántffy Jánosnak (Kristóf fivére) felesége lett. A Derencsényi-házasság révén Jánost sógorság kötötte petropolyai Horváth Ferenchez, valamint a Jákóffyakhoz.²¹⁶

A további rokoni kapcsolatok feltárása, jelen tudásunk szerint, nem lehetséges. A feldolgozott forrásanyagra támaszkodva elmondható, hogy a családtagok a Mohácsot követő másfél évtizedben eltűntek az oklevelekből. 1540-től kezdve 19 személyt köthetünk a családhoz. Ebből négy leányt (mind-egyik Miklós-ágán). A fiaknál csak négy esetben tudjuk azonosítani a feleségeket. A név szerint ismert házastársak (öt fő) mind Lorántffy Miklós leszármazottai között fordulnak elő.²¹⁷ A sorból némileg kilóg Lorántffy Anna és Bakos János házassága, melyre még a század elején kerülhetett sor, mivel az asszony 1535-ben már özvegy, leánya pedig ekkor már második férje mellett szerepel.²¹⁸

A család több férfitagjának nem ismerjük feleségét. Miklós ágán Pál neje és leszármazottai sem ismertek. Hiába ismerjük János hat fiát, ráadásul nagy részét 1545-től kezdődően,

203 1569. okt. 9.: HU-MNL-OL-E 148-a.-736.-15.

204 1527. nov. 25.: HU-MNL-OL-A 57-1.-30.

205 1547. aug. 27.: HU-MNL-OL-A 57-2.-271. A putnoki vár Fülek török kézre kerülése után játszott jelentős szerepet. Lásd Havassy P.: Gömör megyei várak i. m. 296.; Dobosy L.: Várak i. m. 28.

206 Feledi Lesták felesége csulai Móré Katalin, aki Móré László és Bakócai Margit (Újlaki Lőrinc herceg özvegye) leánya volt. Vonatkozó forrás hiányában lásd Daróczy Zoltán: Szeremley S.: Hód-Mező-Vásárhely története. Turul 33. (1916) 127. ill. Bagi Gábor: Egy Jász-Nagykun-Szolnok megyei középkori régészeti lelőhely azonosítása, történeti források alapján. Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 25. Szolnok 2016. 349. Feledi Margit végrendeletét 1576-ban tette. Említésére lásd Schustler Emilia: Magyar társadalmi és családi élet 1570–1600-ig. Bp. 1912. 85.

207 1568. júl. 16.: HU-MNL-OL-E 148-a.-757.-26/11.

208 1544. máj. 15.: HU-MNL-OL-E 148-a.-735.-54.

209 Lorántffy Tóbiás fiának, Jánosnak a gyámja: 1557. okt. 13.: HU-MNL-OL-P 597-II.-1.-2.

210 Arch. II. 1458–1526. 518.

211 1560. szept. 10.: HU-MNL-OL-E 148-a.-757.-26/7.

212 1561. júl. 12.: HU-MNL-OL-E 148-a.-757.-26/2.

213 Nagy I.: Magyarország családai i. m. IV. 149.

214 Két gyermekük: Józsa (József) és Borbála. 1535. máj. 3.: HU-MNL-OL-P 644-1.-19.

215 1546. nov. 30.: HU-MNL-OL-E 148-a.-732.-63.

216 1548. okt. 19.: HU-MNL-OL-E 148-a.-730.-20. Előbbi Derencsényi Borbála férje. Derencsényi Katalin egy Jákóffyhoz ment nőül, az iratban neve nem szerepel, csak fiuké (Lajos).

217 János (és Derencsényi Borbála) leányai Orsolya és Fruzsina 1545-ben szerepelnek: 1545. márc. 18.: HU-MNL-OL-E 148-a.-737.-10. Kristóf és Feledi Margit Katalin nevű leánya 1568-ban kerül említésre: 1568. júl. 16.: HU-MNL-OL-E 148-a.-757.-26/11.

218 1544. ápr. 21.: HU-MNL-OL-E 148-a.-385.-3.

házasságukra semmi sem utal, úgy tűnik ketten (Gáspár, Boldizsár) fiatalon elhunyhattak.

László ágán Tóbiás neje nem találtam adatot, de biztosan újra férjhez ment Kendy Bálinthoz.²¹⁹ János két bátyja (István és György) esetében szintén a sötétben tapogatózunk.

A két ággal kapcsolatban genealógiai kérdést vet fel két házasság, melynek oka a családtagok névazonossága. Lorántffy János és Derencsényi Borbála házasságára 1548-ból van adatunk, viszont János gyermekeinek 1545. évi felsorolása azt mutatja, hogy a frigyre már korábban sor került. Borbála ugyanakkor eltűnik forrásainkból, ellenben 1564-ben Fánchy Ilona szerepel János nejeként.²²⁰ Mivel más adattal nem találkozottam, joggal merül fel a kérdés, hogy Lorántffy Miklós fiának, Jánosnak vagy Lorántffy László unokájának, Jánosnak a nejeről van-e szó? A feleség családjáról, a Fánchyakról keveset tudunk. Ilona nővére, Borbála Balassa Zsigmond felesége lett, tudjuk, hogy két fivérük volt, György és János (1563).²²¹ Fánchy János és Lorántffy Kristóf között tudunk egy zálogüggyről,²²² más kapcsolat a két család között (a házasságon kívül) nincsen. Megkockáztatható kijelenteni, de minden jel erre utal, hogy Fánchy Ilona férje Lorántffy Miklós fia volt. Ez azt jelenti, hogy Derencsényi Borbála halála után Lorántffy János másodjára is megnősült.²²³

A másik házasság esetében a kérdés az, hogy melyik Lorántffy György felesége volt Melléthey András leánya, Margit? Hasonlóan az előző esethez, itt is a család két ágáról van szó. A Miklós-ágon János fia György (1545-től), míg László ágán Tóbiás fia György (1549–57) közel egy időben szerepelnek. Utóbbi birtokait I. Ferdinánd hűtlenség miatt elkobozta,²²⁴ a forrásokban nem találkoztam ezután a nevével. 1564-ben Lorántffy Kristóf és fiai Kazincon zálogosítottak Melléthey Andrásnak és gyermekeinek.²²⁵ Ekkor szerepel Melléthey leánya, Margit is, aki ekkor még Kövér János feleségeként tűnik fel. Ez a forrás azt bizonyítja, hogy Kristóf fia, György volt öt évvel később Melléthey Margit férje.²²⁶

Mindkét esetben egy közös jogügylet, valamilyen formában a birtok volt az, amely segítségünkre volt a kérdés megválaszolásában. A két házasság ugyanakkor jól mutatja, hogy nem csupán a megyei elitből nősültek a Lorántffyak, befolyásoló tényező lehetett a sógorság kialakítása, mint azt a rangos Balassa-rokonság mutatja.

Lehetőségeink, a családtagok házassági szokásainak feltérképezése terén nem sokban különböznek a 15. században tapasztaltaktól. Általánosságban elmondható: keveset tudunk ezekről a rokoni kapcsolatokról, a gyér adatok alapján rajzolt képből ugyanakkor kikövetkeztethető az ismertett tendencia. Ami mindezeket túl nagy tanulság, az az, hogy a korábbi

genealógiai munkák pontosításra szorulnak, feltüntetett adataik sokszor tévesen szerepelnek.²²⁷ (A család leszármazására ld. a Függelékben szereplő családfát!)

Familiárisok

Összegzésünk előtt érdemes kitérnünk egy másik lényeges kérdésre, mely a familiárisokat érinti. A Hunyadi- és Jagelló-korban tapasztaltakhoz képest elvétve találkozunk a Lorántffyak embereivel.

Lorántffy Tóbiás familiárisaként és egyben képviselőjeként jelent meg Egerben a káptalan előtt, Nagyváthy Mátyás, akit forrásunk *agilis* jelzővel illetett.²²⁸ *Procurator*ként kerül elének Berényi János, aki Tóbiás fiát, Jánost képviselte,²²⁹ valamint Garai Jakab, aki a család másik ágán, Lorántffy Kristóf és György ügyvédjeként járt el Thornay Katalinnal és Csathó Zoárdal vitt perében.²³⁰

Közvetett adataink arra utalnak, hogy a korábbi familiárisi kapcsolatok felbomlottak, jelentősen átalakultak, amelyek okát a Lorántffyak megváltozott avagy átmenetileg bizonytalanra vált társadalmi helyzetében kell keresnünk. Embereik elvesztését váraik helyzetén túl rokonaik, különösen Feledi Lesták pályafutása és tisztségviselése is siettetthette,²³¹ akinek királyi szolgálata több lehetőséggel kecsegtetett.

Összegzés

Egy család történetének mérlege nehezen vonható meg kiragadott időhatárok mentén. Nem esett szó a Rátót nemzetségről, a 13–14. századi előzményekről, de az 1570 utáni időszakról sem. Az összegzés ezek tükrében nem lehet teljes, habár folyamatok, a családtagok szerepe markánsan rajzolódnak ki előttünk.

Vizsgálatom alapvető koncepciója az volt, hogy egy olyan, a vagyona alapján a megyei elithez tartozó családot mutassak be, amely alkalmas arra, hogy a Mohács előtti és utáni helyzetüket hasonlíthassuk össze. A Lorántffyak esetében ez, az elemzett csaknem 130 esztendőben folyamatos alkalmazkodást, új családi stratégiákat követelt. Egy bizonyos nézőpontból úgy tűnhet, hogy a 15. század derekán még létező presztízsük a 16. század közepére megkopott, míg másik oldalról szemlélve a külső változásokhoz törekések nélkül igazodtak.

219 1569. jan. 6.: HU-MNL-OL-A 57-3.-1235.

220 1564. ápr. 23.: HU-MNL-OL-P 423-1.-1564-9.

221 1563. ápr. 2.: HU-MNL-OL-E 21-1563.04.02.; 1568.05.15.: HU-MNL-OL-P 80-1.-1568.-2.

222 1564. máj. 27.: HU-MNL-OL-E 148-a.-757.-26/12.

223 1564. júl. 25. e.: HU-MNL-OL-P 423-1.-16. sz.-13/1. [Kende család]

224 1557. jan. 13.: HU-MNL-OL-A 57-3.-399.; 1557. jan. 30.: HU-MNL-OL-P 597-II.-1.-2/1.; 1557. júl. 29.: HU-MNL-OL-A 57-3.-462.

225 1564. júl. 20.: HU-MNL-OL-E 148-a.-736.-40.

226 1569. aug. 25.: HU-MNL-OL-P 1833-4.-17. [Divényi család]

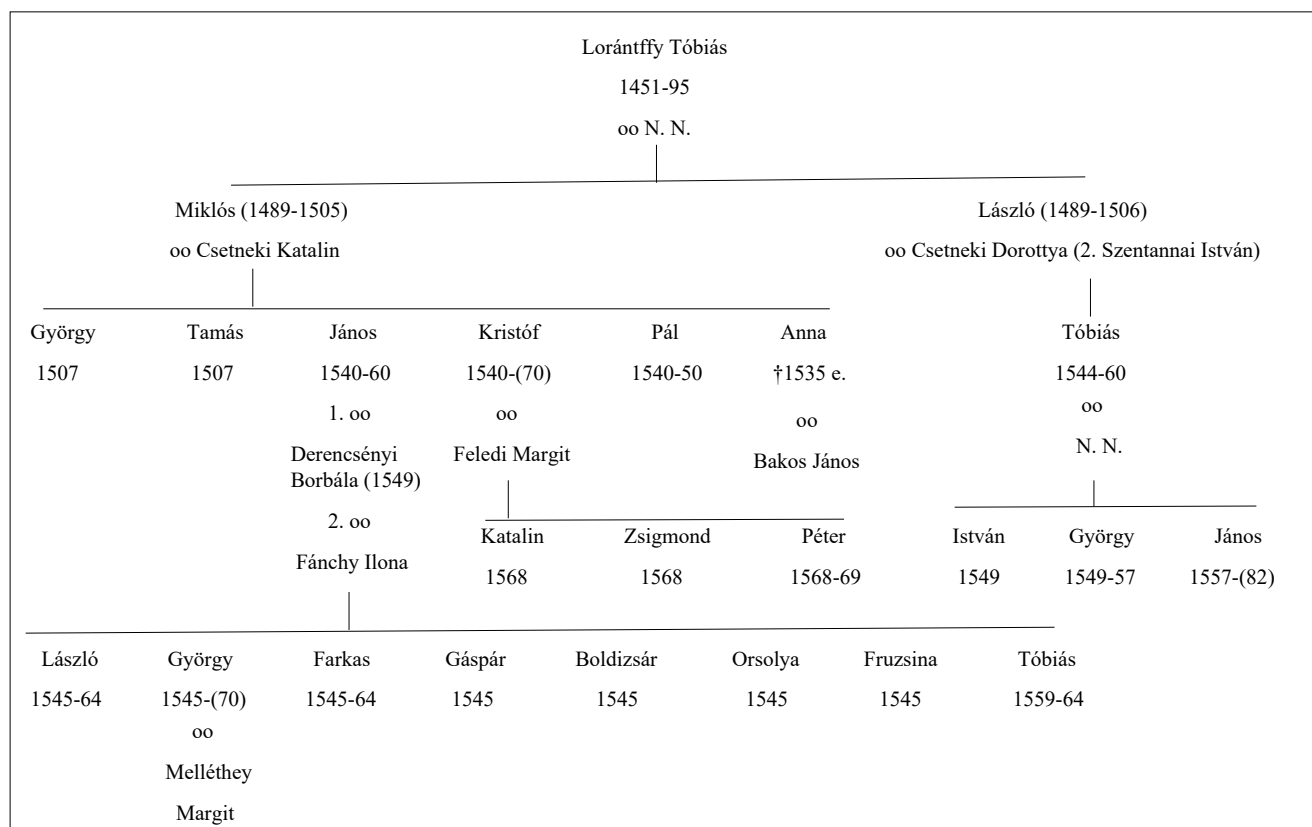
227 Saját adatgyűjtéseimre lásd a Függelékben található családfát. Vö. Nagy I.: Magyarország családai i. m. VII. 170–171. Nagy nem ismerte Lorántffy Miklós összes fiát, csak hármat tüntetett fel, Farkast ráadásul rossz helyen szerepelteti (ő János egyik fia volt). Ezzel szemben Lorántffy Miklós (és Csetneki Katalin) öt fiát és egy leányát sikerült azonosítanom.

228 1560. márc. 4.: HU-MNL-OL-E 148-a.-737.-3/1.

229 1560. máj. 29.: HU-MNL-OL-E 148-a.-737.-3.

230 1570. máj. 5.: HU-MNL-OL-E 148-a.-735.-52.

231 I. Ferdinánd temesvári kapitánnyá nevezte ki, lásd Dr. Veress Endre: Izabella királyné. Magyar Történeti Életrajzok. Bp. 1901. 226. 1553. jan. 11-én az uralkodó kassai kapitánnyá nevezte ki: Leváltására: AT-ÖST-A-AVA-FHKA-Ungarische Gedenkbücher Bd. 388. fol. 126rv. [Österreichische Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchivarchiv-Finanz- und Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer]

2. ábra – A serkei Lorántffyak leszármazási táblája (1526–1570)

Helyzetük gyökeresen megváltozott a török előretörése miatt, de a család tagjainak reflexei a régiéek voltak. Váraik vagy idegen kézre kerültek, vagy bizonytalan jogi helyzet állott fenn. Lorántffy György sikertelen törekvése a Tamásiak dél-dunántúli és drávántúli várainak, birtokainak 15. századi megszerzésére párhuzamba állítható leszármazottja, Kristóf Ajnácskőért vívott 16. századi „harcával.” A pereskedések célja is egészen más: a 15. század közepének országos jelentőségű ügyei után a Lorántffyak a régióban igyekeztek terjeszkedni. A Mátyás trónra lépését követő időszakhoz hasonlóan a család számára 1526 után nem sok kitörési lehetőség maradt. Nem kerültek országos méltóságok közelébe, megyéspánság élére sem, az újonnan nyert adományok is helyhez kötötték őket, nincs lehetőség számukra egy másik ág alapítására távolabb a frontvonalától, a végveri harcok állandósuló helyszínétől, Borsodtól és Gömörtől. Lorántffy János zempléni ispánsága és itteni birtokszerzeményei az egyetlen kivételek.

Mi változott mégis 1526 után, mi a Lorántffy család példájának tanúsága? A legjelentősebb változások nyilván a beszűkült lehetőségekből adódtak: váraikat (Gede, Serke) elvesztették, törtető rokonaik kezére kerültek, majd török dúlásban elpusztultak. Az új, kiépülőben lévő végvárrendszer szintén új helyzetet teremtett, mivel azok birtokaik vonalában alakultak ki. Ez indíthatta Lorántffy Kristófot arra, hogy a Felediek hátán Ajnácskő megszerzéséhez minden eszközt bevetessen. Hosszú huzavona után, mikor jogilag már megszerezte, az erősség török kézre került. Az eset szimbolikusan jelzi: Mohács után 40 évvel sem sikerült érdemben visszaszerezni

várbirtokos státuszukat. Birtokállományuk nem változott jelentősen, de a folyamatos török betörések ezek jövedelmezőségét nagymértékben gyengítette. A Lorántffyakat az 1440-es évek huszita terjeszkedése találta hasonló helyzetben, az egyetlen különbség a frontvonalak megmerevedésének meghosszabbodása: a török tartós berendezkedése volt. Zálogügyeiket viszont hasonlóan nyomon követhetjük, különbség abban vehető észre, hogy kevesebb esettel találkozunk és nincs akkora különbség a borsodi és gömöri javak között. Mindezzel egyszerre egy új vár és birtokos réteg jelenik meg a térségben, vagy a régiéek (Bebek Ferenc) erősödnek meg. A vár hiányából és birtokaik veszélyeztetettségéből vezethető le, hogy mindkét megyében alispánságot vállalt a család egy-egy tagja, ellentétben a Hunyadiak és Jagellók idején tapasztaltakkal, amikor is szemmel láthatóan ódzkodtak attól. Ebbe az újra értelmezett stratégiába illik (részben) az újonnan kialakított rokoni kapcsolatokról szőtt háló is, melyeket helyi középbirtokos nemesi családokkal létesítettek. Szűkülő lehetőségeik (az elittel való rokonságok teljes hiánya) mellett ez a rokoni politika az 1526 előtti évtizedekben már tapasztalható tendenciákat siettettk, de nem befolyásolták. A 16. század közepére a Lorántffyak regionális családi kötelékeit erősítették, más lehetőségük nem is maradt.

Mindezen változások mellett, habár munkámban nem esett róla szó, nem elhanyagolható tény, hogy a két megyében a nemesség tömegesen tért át a református hitre, és ez a Lorántffyakat is valláscserére ösztönözte. Ugyan az általam feldolgozott források nem engednek betekintést vallási

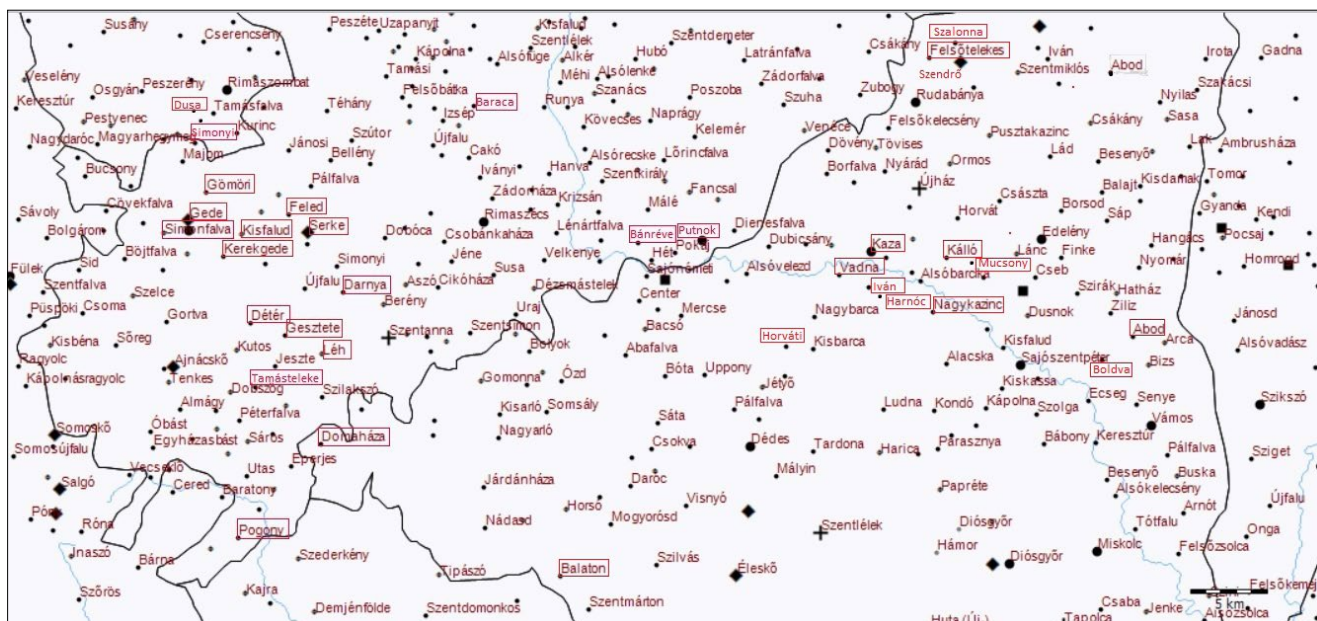
indíttatású tevékenységükbe, áttérésük is az új stratégia része volt, melynek egyik lényeges elemét az alkalmazkodás jelentette.

A 15. századi familiárisokhoz képest jóval kevesebbet tudunk szolgálatukba álló embereikről, képviselőikről is, így a korábbi idők tipikusnak mondható példáira 1526 után nincsenek adataink. Csökkent a társadalmi presztízis egykori familiárisaik családjai és a Lorántffyak között, még ha birtokaik száma jóval meg is haladta azokét.

Jelen tanulmány, mint említettem, nem a Lorántffy család történetének egésze. Az 1570 utáni időszak, különösen a 17. századi családtagok vizsgálata már nem lehetett munkám

tárgya. A Luxemburgi Zsigmond halálát követő évektől kezdődően felvázolt jellemzők, konzekvensen követett és a család társadalmi státuszából levezethető stratégiája minden helyzetben az alkalmazkodás és a lehetőségek keresésének irányát mutatják. És hogy törekvéseik végül mégis siker koronázta, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a következő évszázad elején Lorántffy Mihály megszerezte a sárospataki várat.²³² Részben ennek köszönhető, hogy leánya, Zsuzsanna az 1630-ban fejedelemmé választott Rákóczi György borsodi ispán feleségeként évtizedeken át meghatározó szerepet játszott Erdély és egy ambícióit tekintve feltörekvő család későbbi történetében.

²³² Lorántffy Mihály felesége, Zeleméri Borbála, mint Dobó leszármazott jutott Sárospatak birtokába. II. Ferdinánd adományára lásd 1630. márc. 4.: HU-MNL-OL-A 57-7.-525.

3. ábra – A Lorántffy-birtokok térképe (Gömör és Borsod megyék)²³³

FÜGGELÉK

A táblázatban azok a Borsod és Gömör megyei birtokos családok vagy birtokosok szerepelnek, amelyek ugyan azokban a helységeken voltak birtokosok, mint a Lorántffyak. A megyéket és a helységeket külön tüntettem fel, a település után szereplő évszám az adott család birtoklásának említését jelenti.

család	Borsod megye	Gömör megye	megye/birtokok száma
Alaghy	-	Bánréve (1552)	Gömör (1)
Bábai	Vadna (1538 e.)	-	Borsod (1)
Bakai	Nyárád (1527)	-	Borsod (1)
Balajthy	-	Gesztete (1549) Kisfalud (1549)	Gömör (2)
Balassa	Boldva (1550)	-	Borsod (1)
Basó	Abod (1569, 1570) Boldva (1568, 1569, 1570)	Léh (1549)	mindkettő (3)
Barna	Boldva (1550)	-	Borsod (1)
Bárczay (alsó- és középbárcai)	Kazinc (1560)	Baraca (?)	(mindkettő?) (2?)
Bekény	Vadna (1549)	Bánréve (1549, 1552 e.)	mindkettő (2)
Bebek	Abod (1549) Iván(ka) (1549) Nyárád (1549, 1557 e.) Szalonna (1549)	-	Borsod (4)
Berendi	Ivánka (1551 e.) Kaza (1551 e.)	-	Borsod (2)
Berenthey	Kazinc (1546)	-	Borsod (1)
Bokor	-	Gömöri (1558)	Gömör (1)

család	Borsod megye	Gömör megye	megye/birtokok száma
Csathó (fügedi)	-	Alsőfüge (1549) Détér (1549) Felsőfüge (1549) Péterfalva (1549) Téske (1549)	Gömör (5)
Derencsényi	-	Darnya (1551) Serke (1551) Simonyi (1549, 1551, 1554, 1566)	Gömör (3)
Dombay	Nyárád (1543, 1547, 1548)	-	Borsod (1)
egri káptalan	-	Baracsa (Barcika) (1549)	Borsod (1)
Erdőteleki	Nyárád (1527, 1528)	-	Borsod (1)
Fánchy	Nyárád (1568, 1569, 1570)	-	Borsod (1)
Feledi	Harnóc (1549) Igrici (1549, 1560) Mucsony (1549, 1560) Ivánka (1560) Kaza (1560) Kazinc (1560) Kárló (1560)	Baraca (1549) Domafalva (1549) Dúsa (1549) Gesztete (1549) Léh (1549) Tamástelke (1549, 1553)	mindkettő (13)
Ferencz	-	Darnya (1551)	Borsod (1)

233 A térkép elkészítésében Engel Pál atlasza volt segítségemre. Erre lásd *Engel Pál: Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről.* (CD-ROM) Bp. 2001.

család	Borsod megye	Gömör megye	megye/birtokok száma
Forgách (Anna, Derencsényi Farkas özvegye)	-	Simonyi (1554)	(Gömör) – ld. Derencsényi (1)
Földes	Szalonna (16. sz.?)	-	Borsod (1)
Gosztonyi	Ivánka (1551) Kaza (1551)	-	Borsod (2)
Halmosi	Keszi (1549)	-	Borsod (1)
Henye	Nyárad (1568, 1569, 1570)	Simonyi (1551)	(mindkettő) (2)
Herencsényi	Kárló (1549)	Gömöri (16. sz. folyamán)	(mindkettő)
Horváthy	Telekes (16. sz. folyamán) – házasság révén igény (1568) Bánhorvát (1549) Vadna (1550, 1561)	Darnya (1551) Serke (1551) Simonyi (1551) Gömöri (1558)	mindkettő (7)
Jánossy	-	Baraca (Barcika) (1549) Simonyi (1551)	Gömör (2)
Kandó	-	Darnya (1551)	(Gömör) (1)
Kálnay	Kaza (1540) Vadna (1540)	Simonyi (1540)	mindkettő (3)
Kisfaludi	Kazinc (1549)	Kisfalud (?)	(mindkettő) (2?)
Kornis	-	Tamásteleke (1566)	Gömör (1)
Kubinyi	Harnóc (1565) Igrici (1565) Kaza (1565) Kazinc (1565) Mucsony (1565)	Simonfalva (?)	mindkettő (5-6) (Borsod)
Kulcsár	Vadna (1549)	-	Borsod (1)
László	-	Simonyi (1554)	Gömör (1)
Markházy	-	Tamásteleke (1566)	Gömör (1)
Melléthey	Kazinc (1564)	-	Borsod (1)
Mondolay	Ivánka (1549)	-	Borsod (1)
Nagy Balázs	Nyárad (1549)	-	Borsod (1)
Nehei / Néhai	-	Bánréve (16. sz.)	(Gömör) (1)
Oláh (szászvárosi)	Ivánka (1551) Kaza (1551)	-	Borsod (2)
Ományi	Balaton (1549, 1565)	-	Borsod (1)
Pásztói	Vadna (1550, 1557 e.)	-	Borsod (1)
Perényi	-	Kisfalud (1537) Cokfalva (1549)	Gömör (2)
Pethő (gersei)	-	Dúsa (1549) Gedealja (1549) Gömöri (1549) Simonfalva (1549)	Gömör (4)
Pribék	Keszi (1549)	-	Gömör (1)
Putnoki	Ivánka (1512, 1549) Abod (1545, 1549) Boldva (1549) Kaza (1549) Vadna (1557) Putnok (1569)	Pogony (1549)	mindkettő (7)
Rakaczay	Vadna (1561)	-	Borsod (1)
Rhédey	Kárló (1549)	-	Borsod (1)
Sághy	-	Gömöri (16. sz.)	Gömör (1)

család	Borsod megye	Gömör megye	megye/birtokok száma
Sárközy	-	Tamásteleke (1566)	Gömör (1)
Semsey	Szalonna (16. sz.?)	-	necces!
Somsályi	Szalonna (16. sz. folyamán)	-	(Borsod) (1?)
Soós	Igrici (1549)	-	Borsod (1)
Stresemley	-	Gömöri (1549, 1558 e.)	Gömör (1)
Szapolyai / királyi	Kaza (1540) Kazinc (1540) Vadna (1540)	-	Borsod (3)
Széchy	-	Simonyi (1551)	Gömör (1)
Szentannai	Mucsony (1549) Harnóc (1560) Igrici (1560) Ivánka (1560) Kaza (1560) Kazinc (1560) Kárló (1560)	Serke (1544) Darnya (1551) Dúsa (1560) Gesztete (1560)	mindkettő (11)
Szerdahelyi	Nyárad (1557)	-	Borsod (1)
Szilágyi (Zylaghy)	Nyárad (1557)	-	Borsod (1)
Szilva(i) (Zylwa)	Nyárad (1561)	-	Borsod (1)
tárkányi karthauziak	Nyárad (1527, 1547 e., 1548)	-	Borsod (1)
(Joannes de) Thrawa	-	Serke (1557) Simonyi (1557)	Gömör (2)
Vadnai	Vadna (1538)	-	Borsod (1)
Vízkeleti	Nyárad (1561)	-	Borsod (1)
Werbőczy	Nyárad (1527 e., 1543, 1547, 1548)	-	Borsod (1)

A Lorántffyak tanulmányban szereplő birtokait külön térképen jelöltem. Ezekhez fűzött megjegyzéseim az alábbiak:

Borsod megyében:

1. Harnóc: ma pusztá Sajóivánka határában
2. Igrici: Borsod megye alföldi részén, Keszi és Nyárad birtokok közelében (térképen nincs jelölve)
3. Kárló: későbbi Szuhakálló, a térképen Kálló néven szerepel
4. Keszi: ma Tiszakeszi, Igric és Nyárad közelében (térképen nincs jelölve)
5. Mucsony: (Szuha)Kálló mellett, ma is létező település
6. Nyárad (ma Mezőnyárad): Borsod megye alföldi részén (Mezőkövesd mellett), Keszi és Igrici közelében (térképen nincs jelölve)
7. Telekes: ld. Felsőtelekes

Gömör megyében:

1. Cokfalva: Csánki nem tudja, hol volt, csak jelöli, hogy Gömöri, Kisfalud, Dusa, Gede, stb. társaságában tűnik fel (bizonytalan lokalizáció miatt)
2. Dusa: Rimaszombattól DNY-ra, nem azonos Susa helységgel
3. Pogony: Csánki szerint később pusztá Putnok szomszédságában. (bizonytalan lokalizáció miatt nem jelöltem)
4. Simonyi: Rimaszéctől DNY-ra

FARAGÓ DÁVID

Baranya megyéből a királyi udvarba: Mekcsei György életútja

From Baranya county to the royal court

The life of György Mekcsei The purpose of the study is twofold. Through a detailed presentation of the life of György Mekcsei, Prepost of Spiš, royal secretary, it clarifies the genealogy, family connections and social background of his family from Baranya County. On the other hand, it expands our existing knowledge of the personal composition of the royal court of the Jagelló period and the network of relationships that permeated the court.

Bevezetés

A forrásokban a 15. század végén feltűnő Mekcsei György királyi titkár és tanácsos különleges alakja a Jagelló-udvarnak, mintegy negyven esztendőn keresztül nyomon követhető működése során ugyanis egy alig ismert baranyai családból sikerült bekerülnie a Jagelló-uralkodók budai udvarába, méghozzá tudásának, kitartó munkájának, nem utolsósorban pedig befolyásos és nagyhatalmú patrónusai támogatásának köszönhetően, ahol működése 1511-től a tragikus kimenetelű mohácsi csatáig folyamatosan adatolható. Sőt a csatát követően Szapolyai János trónra segítésében is szerepet vállalt.*

György személye nem teljesen ismeretlen a Jagelló-korral foglalkozó történészek előtt, ugyanis az elmúlt két és fél évszázad folyamán több kutató is foglalkozott életútja egy-egy szakaszával. Közülük is az első Wagner Károly volt, aki rövid latin nyelvű összefoglalójában amellelt érvelt, hogy György 1494. évi megerősítésétől az 1505 elején bekövetkezett haláláig viselte a szepesi préposti címet.¹ Pirhalla Márton a szepesi prépostság történetéről írt művében elsősorban szepesi préposti tevékenységét és a káptalannal ápolott kapcsolatát vizsgálta, továbbá igyekezett tisztázni elvesztésének a körülményeit feltárni.² A II. Lajos (1516–1526) udvartartását vizsgáló művében az életét egy lábjegyzet erejéig összefoglaló Főgel József úgy vélte, hogy apját Lászlónak hívták, és már 1500-tól kimutatható állandó jelenléte a királyi udvarban.³ Bónis György nádori titkári tisztségének a hivatali idejét is

pontosítva hangsúlyozta, hogy az udvarban betöltött királyi titkári és tanácsosi tisztségét elsősorban Szapolyai János támogatásának köszönhetné,⁴ míg Fedeles Tamás pécsi kanonoki tisztségére hívta fel a kutatás figyelmét.⁵ Kubinyi András rámutatott, hogy György a királyi titkárok vélelmezhetően hazai iskolázású tagjai közé tartozott, akinek hosszú szolgálata ellenére szokatlan módon nem mutatható ki referenciái és követi tevékenysége, illetve semmi sem tudható a javadalmazásáról.⁶ Legutóbb pedig C. Tóth Norbert és Ternovác Bálint a drávántúli káptalanokról összeállított archontológiai kézikönyvében eddig ismeretlen pozsegi préposti tisztségét adta.⁷ A legrészletesebb összefoglalót életéről a Mekcseiek családtörténetét az elsősorban a meglévő szakirodalom alapján tisztázni szándékozó Csiffáry Gergely készítette, aki úgy vélte, hogy a mohácsi csatában életét vesztő Györgynek meghatározó szerepe volt az egri vár 1552. évi ostroma során helytállásával kitűnő fivére, a Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényéből sokak számára ismert Mekcsei István életútjának az alakulásában. Feltételezése szerint György fivérei voltak a szepesi prépost Mekcsei Ferenc, illetve a Jagelló Izabella királynét és fiát, II. János Zsigmond választott magyar királyt (1540–1571) ítélőmesterként szolgáló Mekcsei László is.⁸

* Ezúton szeretném megköszönni Lakatos Bálintnak és Neumann Tibornak a kutatás, valamint a tanulmány elkészítése során nyújtott segítségét. A tanulmány az NKFI K 134690 azonosító számú „A magyar királyi udvar személyi összetétele a Mátyás- és a Jagelló-korban (1458–1526). Életrajzi lexikon” című pályázat támogatásával készült.

1 Analecta Scepūsii sacri et profani. Collegit et notis illustravit Carolus Wagner. I–IV. Viennae 1774–1778. III. 72.

2 Pirhalla Márton: A szepesi prépostság története a kezdetektől a püspökség felállításáig. Lőcse 1899. 115–116., 122–128. és passim.

3 Főgel József: II. Lajos udvartartása 1516–1526. Bp. 1917. 41.

4 Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 321., 326.

5 Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526). (Tanulmányok Pécs Történetéből 17.) Pécs 2005. 405.

6 Kubinyi András: Királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idején. Gesta 6. (2006) 1. sz. 3–22., 12–13., 17. és passim., Kubinyi András: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica Tom. 13. (2008) Fasc. 3. 227–265., 237., 240.

7 C. Tóth Norbert – Ternovác Bálint: Káptalanok a Drávántúl. A boszniai, kőli és szerternyei székeskáptalanok és a pozsegi társaskáptalan középkori archontológiája. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 11.) Pécs 2020. 113.

8 Csiffáry Gergely: Mekcsey István egri várkapitány életrajzához. In: Agria 41. – Az Egri Múzeum Évkönyve. Szerk. Petercsák Tivadar – Veres Gábor. Eger 2005. 99–132., 102–108.

Felmerülhet tehát a kérdés, hogy miért érdemes egyáltalán György személyét a családjával, valamint az életútjával foglalkozó számos munka ellenére ismételtelen gorcsó alá venni? Egyrészt a Györggyel legtöbbször csak érintőlegesen foglalkozó szakirodalom áttekintése során számos egymásnak is ellentmondó állítással találkozhatunk, például kik voltak a szülei és a testvérei, milyen tisztségeket viselt, életútja során mindvégig élvezte-e a Szapolyai család támogatását, felvette-e valaha az egyházi rendet, volt-e felesége stb. Másrészt a kutatásba újonnan bevont források alapján nemcsak életútja, családjának története, illetve kapcsolatrendszere ismerhető meg alaposabban, hanem a György életére nagy hatással lévő 1504–1505. évi belpolitikai válság történetébe, illetve a Szapolyai család hatalmi törekvéseibe is részletesebb betekintést nyerhetünk, továbbá értékes adatokkal gazdagíthatjuk a Jagelló-kori királyi titkárokról, illetve a királyi udvart átszövő kapcsolati rendszerekről már meglévő, azonban további kutatásokat igénylő ismereteinket.

Mindezeket figyelembe véve nem tűnik haszontalannak egy, a már meglévő kutatási eredményeken, illetve a kutatásba újonnan bevont forrásokon alapuló, György pályaképét részletesen ismertető munka elkészítése. A tanulmányban először György családjának a történetét tekintem át röviden, illetve tisztázom a Mecskeiek máig zavaros 15–16. századi leszármazási rendjét. Ezt követően kronologikus sorrendben életútja főbb állomásait mutatom be, külön kitérőt szentelve a szepesi préposti címe elvesztéséhez vezető események feltárásának, majd birtokszerzési törekvéseit, illetve házasságát és az udvaron belüli kapcsolatrendszerét igyekszem feltárni. A tanulmánynak nem célja, hogy György szepesi préposti működését részletekbe menően ismertesse, Pirhalla Márton ugyanis azt már megtette.

Ködbe vesző múlt

A feltehetően a Németi nemből eredeztethető család korai történetét sűrű homály fedi, a család névadó birtoka elsőként 1332-ben tűnik fel a forrásokban kovázdi várjobbágyok birtokaként,⁹ így nem lehet kizárni annak a lehetőségét, hogy a Mecskeiek családja egy várjobbágyi eredetű nemzetségből ágazott ki. A családfa egy, a Mecskei és a szintén a Németi nemből származó Kisasszonyfalvi Istvánfi család¹⁰ között 1335–1509 között zajló határvitát részletesen leíró oklevél¹¹ alapján a 14. század első harmadáig vezethető vissza.¹² A család korai történetének legjobban adatolható tagja Mecskei „Baranyai” Imre¹³ (1379–1428), aki bálványosi (1405) és küküllővári (1407) várnagy,

valamint krassói (1421) és temesi (1424–1426) alispán volt, sőt referensi tevékenysége (1428) alapján Zsigmond király (1387–1437) udvarába is bejáratos volt.¹⁴ A 14. században több családtag által is viselt mester (*magister*) cím arra utal, hogy a Mecskeiek Baranya megye jómódú birtokos családjainak a sorába tartoztak.¹⁵ A 15. század elején a család törzsbirtokai Baranya – a Pécs-Szigetvár-Dráva-folyó határolta területen¹⁶ – és Tolna megyékben – Tah környéke – feküdtek,¹⁷ azonban Somogy (Ellyési)¹⁸ és Körös megyében (Gorbonok)¹⁹ is rendelkeztek kisebb részbirtokokkal.²⁰ Ennek megfelelően igyekeztek regionális szinten szervezni családi kapcsolataikat, Mecskei Mihály fia Vencel lánya, Anna például a Baranya, Somogy és Tolna megyékben birtokos Hernádfalvi János fiához, Antal²¹ nádori jegyzőhöz (1424) és bodrogi alispánhoz (1427)²² ment feleségül.²³

A forrásokban először 1473-ban²⁴ felbukkanó György születésének a pontos ideje nem ismert, fivéreivel, Istvánnal és Györggyel²⁵ az 1480/90-es évek fordulóján már javakorabeli férfiak voltak, így feltételezhetően 1450 körül látta meg a napvilágot. Testvérei a kor szokásainak megfelelően Baranya megye befolyásos és gazdag családjainak a familiárisaként szolgáltak. István Újlaki Lőrinc boszniai herceg szolgálatába szegődött, a II. Ulászló (1490–1516) által a herceg ellen indított 1494/95. évi hadjárat idején már ura egyik vezető familiárisa,²⁶ majd az Újlaki család másodrezidenciájának

9 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Harmadik kiadás. Bp. 1987–1998. I. 340.

10 Engel Pál: Középkori magyar genealógia. In: *Uő: Magyar középkori adattár* (CD-ROM, Arcanum digitálé). Bp. 2001. Németi nem Kisasszonyfalvi (Istvánfi, Istvánffy), *Varga Szabolcs*: Genius loci. Az Istvánffyak Baranyában. In: „A magyar történet folytatója”. Tanulmányok Istvánffy Miklósról. Szerk. Ács Pál – Tóth Gergely. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések). Bp. 2018. 59–87., 63–73.

11 1509: HU-MNL-OL DL 101881. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár].

12 Engel P.: Középkori magyar i. m. Mecskei (Mecskei, Mecskey).

13 Feleségét Dorottyanak hívták. Zsigmondkori oklevél I–XIV. Szerk. Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Mályusz Elemér. Bp. 1951–2021. (a továbbiakban: ZsO) X. 1470. sz.

14 Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) Bp. 1996. I. 145., 204., 272., 354–355., 505.

15 Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Bp. 1994. 422.

16 1418-ban Mecskei Péter fia Antal a maga és rokonai nevében tiltotta Kisasszonyfalvi Pál fia Istvánt és annak László nevű gyermekét Okor, Gyűrő, Kenszi, Agtelek, Okrifalu és Mecske birtokok elfoglalásától. ZsO VI. 1611. sz. A család birtokai 1431-ben: Ellésfalva/Helesfalva, Kalácsa, Marócsa, Gerede, Görice. Hazai Okmánytár. Kiadják: Nagy Imre – Páur Iván – Ráth Károly – Véghegy Dezső – Ipolyi Arnold. I–VIII. Győr–Bp. 1865–1891. (a továbbiakban: HO) IV. 297–299., *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. Bp. 1890–1913. II. 554.

17 Tah, Lászlófalva, Tótfalu, Magyarfalu, Endicsfalva, Felfalu, Nyárag. 1439: HO IV. 320–323., *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. III. 453., 471.

18 Böhönye mellett feküdt. *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. II. 603.

19 Ma Kloštar Podravski, Horvátország.

20 HO IV. 297–299.

21 *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. II. 490., III. 468.

22 Bónis Gy.: A jogtudó értelmiség i. m. 207., *Engel P.*: Magyarország világi archontológiája i. m. I. 116.

23 HO. IV. 297., 321. 1449-ben Anna férje már Berekfalvi Zopa Péter volt, akitől egy Imre és Boldizsár nevű fia született. HO IV. 345.

24 „nobilis Georgio litterato de Mekche...” HU-MNL-OL-DL 84531. Ezúton szeretném megköszönni Fedeles Tamásnak, hogy az oklevélre felhívta a figyelmem.

25 A forrásokban hol *frater*ként (testvér, atyafi), hol pedig *frater carnales*ként (apai féltestvér/édestestvér) hivatkoznak rájuk, azonban semmi sem utal arra, anyjuknak a személye eltért volna, vagyis édes testvéreknek tekinthetők, pl. *fratres carnales*: 1502: HU-MNL-OL-DL 73169., 1503: HU-MNL-OL-DL 102871., *fratres*: 1506: HU-MNL-OL-DL 101386., *fratres carnales* és *fratres*: 1511: HU-MNL-OL DF 260425. [Diplomatikai Fényképgyűjtemény]

26 Az Újlaki és szövetségesei, valamint a tekintélyük sorrendjében felsorolt familiárisai részére 1495. március 27-én kibocsátott kegyelemlevélben neve a herceg familiárisai között a negyedik helyen szerepel. *Fedeles Tamás*: A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495). (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27.) Szeged 2012. 127., 235.

számító Galgóc, illetve Temetvény (Nyitra m.)²⁷ várnagya (1497–1500)²⁸ volt. Később Perényi Imre szolgálatában mutatható ki siklósi várnagyként (1512).²⁹ Elsősorban Baranya megyében igyekezett a birtokait növelni, 1489-ben 16 forintért zálogba vette Geredei Porkoláb Imre³⁰ négy jobbágytelkét Geredén,³¹ 1494-ben pedig nyolc portája mentesült a megyében az egyforintos adó megfizetése alól.³² 1519-ben már bizonyosan nem élt,³³ feleségének a kiléte nem ismert. 1509-ben Ferenc, Kozma, Domonkos, László és Mátyás nevű fiai szerepelnek egy oklevélben,³⁴ 1519-ben azonban már csak a Battányi családdal pereskedő Ferencet említik a források,³⁵ aki ekkor már vélhetően felnőtt férfi volt.

László 1503-ban baranyai országgyűlési követ,³⁶ a következő évben pedig vasi adószedő volt,³⁷ később a Batori család várnagyaként a szlavóniai Racsán (1504),³⁸ majd rövid ideig³⁹ Izdencen (1517) teljesített szolgálatot.⁴⁰ Felesége, Katalin a Somogy megyében jómódú birtokos Osztopáni Zöld János⁴¹ unokája volt.⁴² 1528. február 3-án még levelet írt Sádobrics Péter gyulai várnagynak,⁴³ azonban ugyanezen év május 15-én már bizonyosan nem élt, ugyanis ezen a napon

halála miatt György nevű fia vette át a felesége, Katalin asszony oldaláról rokon Bajomi Bucsányi család ellen folytatott perét.⁴⁴ Nem sokkal ezt követően hunyt el, halála miatt ugyanis ugyanezen év május 15-én György nevű fia vette át apjának az anyja, Katalin asszony oldaláról rokon Bajomi Bucsányi család⁴⁵ ellen folytatott perét.⁴⁶ Egy 1519-ben kelt oklevél Györggyel együtt említi Kristóf nevű gyermekét is, akinek a további sorsa nem ismert.⁴⁷

Csiffáry Gergely véleménye szerint György László és Ferenc nevű fivére még az 1560-as években is élt,⁴⁸ azonban a fentebb ismertetett adatok alapján nem ismert Ferenc nevű testvére, László pedig 1528-ban elhunyt, vagyis ők nem lehetnek azonosak a királyi titkár testvéreivel. A rejtély megoldásához a kulcsot egy bizonyos Ormányi György szigetvári katonáé⁴⁹ 1564-ben kelt, a Mecskei család 15–16. századi leszármazási rendjével kapcsolatban rendkívül értékes adatokat tartalmazó levele nyújtja a megoldást,⁵⁰ amely szerint „Mecskei László volt Mátyus porkoláb fia, ki Balázs úrral egy volt, és a Helesfalvi Mecskei István volt Mecskei László fia”.⁵¹ A levélben említett Mecskei László minden valószínűség szerint azonos a helesfalvi⁵² előnevet szintén használó izdenci várnagy Lászlóval,⁵³ fia, István pedig nem más mint az egri hős Mecskei István (†1553),⁵⁴ akinek a fivére volt a szépesi prépost Fe-

27 *Fedeles Tamás*: Galgóc az újlaki érában. In: Debrecen város 650 éves. Várostarténeti tanulmányok. Szerk. Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás. (Speculum Historiae Debreceniensis 7.) Debrecen 2011. 205–234., 223.

28 1497: HU-MNL-OL-DF 205847., HU-MNL-OL-DF 205881., HU-MNL-OL-DF 273111., HU-MNL-OL-DL 73241., 1500: HU-MNL-OL-DF 206152. 29 HU-MNL-OL-DL 101535.

30 HU-MNL-OL-DL 65973.

31 Ma Gerde Pécsről délnyugatra.

32 Valószínűleg György közbenjárására kapott mentességet az adó megfizetése alól, akinek a birtokairól szintén nem szedték be az egy forintot. *Neumann Tibor*: Registrum Proventuum Regni Hungariae. A Magyar Királyság kincstartójának számadáskönyve (1494–1494). (Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak). Bp. 2019. 277. sz.

33 HU-MNL-OL-DL 101535–536.

34 HU-MNL-OL-DL 101881.

35 HU-MNL-OL-DL 101535–536.

36 *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás*: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak). Bp. 2017. (a továbbiakban: Arch. II.) 510.

37 Nem lehet kizárni, hogy azonos az 1495-ben nyitrai adószedő László deákkal. *Neumann T.*: Registrum i. m. 161., 2312. sz.

38 HU-MNL-OL-DF 260456. (autográf levél)

39 1517 végén már Ákosházi Sárkány Mihály volt a várnagy, akinek a szolgálata még egy évtized múlva is adatolható. *Varga Szabolcs*: A Batoriak Szlavóniában. In: Az Ecsedi Báthoriak a XV–XVII. században. Szerk. Szabó Sarolta – C. Tóth Norbert. (Báthori István Múzeum Kiadványai 34.) Nyírbátor 2012. 141–168., 146–147.

40 1517: HU-MNL-OL-DL 82 488., *Varga Sz.*: A Batoriak Szlavóniában i. m. 146–147.

41 Kapornaki (1463) alispán, valamint zempléni (1483–1486) és abaúji (1484) ispán volt. *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. III. 706., Arch. II. 21., 353., 372–373., Archontológiai kiegészítések az II. kötethez: <https://tti.abtk.hu/181-archontologia-kiegészites/3122-archontologia-kiegészitesek-javitasok.html> (letöltés 2021. okt. 18.)

42 Az anyját szintén Katalinnak hívták, az apja kiléte bizonytalan. 1506: HU-MNL-OL-DL 46743., 1519: HU-MNL-OL-DL 47314., *Solymosi László – Mikóczi Lajos*: Nagybjom története. Kaposvár 1979. 22–23.

43 László levelében arról értesíti a gyulai várnagyot, hogy Budán ekkor már három ház tulajdonosa volt. Ezek közül az egyik feltételezhetően néhai fivére, György háza lehetett. *Végh András*: Buda város középkori helyrajza. I–II. (Monumenta Historica Budapestiensia 15–16.) Bp. 2006–2008. II. 711. sz. György budai házáról l. alább.

44 HU-MNL-OL-DL 47314. (hátlapi feljegyzés)

45 László feleségének az anyja, Osztopáni Zöld János lánya, Katalin és Bucsányi György fia, Mihály felesége, Veronika testvérek voltak. Bucsányi György Újlaki Miklós bán familiárisaként került Nyitra megyéből Somogyba. 1506: HU-MNL-OL-DL 46743., 1519: HU-MNL-OL-DL 47314., *Solymosi L. – Mikóczi L.*: Nagybjom i. m. 21–29., *Neumann Tibor*: A Korlátkövek. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 5.) Győr 2007. 15–16.

46 HU-MNL-OL-DL 47314. (hátlapi feljegyzés)

47 HU-MNL-OL-DL 47314.

48 Habár Csiffáry elsősorban szakirodalomra alapozott családrekonstrukcióját eddig nem vonták kétségbe, már ő is megjegyezte, hogy a család 15–16. századi leszármazási rendje több ponton is bizonytalan. *Csiffáry G.*: Mecssey István i. m. 104–105.

49 Ormányi György unokatestvérének, Ormányi Demeternek az anyja egy Mecskei lány volt. *Faragó Dávid*: Egy különleges karrier a hódoltsági peremvidéken. Mihálpéterházi Ormányi Józsa sümegi várnagy élete és családja. Fons 27. (2020) 369–405., 384., 387.

50 A levél három generációra visszamenőleg, közel egy évszázad távlatából sorolja fel a Mecskei család tagjait. A genealógiai adatok hitelessége természetesen kérdéseket vet fel, azonban a levél a Mihálpéterházi Ormányi család korábbi kutatások által igazolt leszármazási rendjét is tartalmazza, így a Mecskeiekre vonatkozó adatok hitelesnek tekinthetők. A Mihálpéterházi Ormányi család leszármazását és középkori történetét részletesen l. *Faragó Dávid*: A Baranya megyei Ormándi/Ormányi család 13–15. században. Turul 93. (2020) 112–122.

51 Ormányi György levele Mihálpéterházi Ormányi Jánoshoz. Szigetvár, 1564. március 21. HU-MNL-OL-P 57- II.-II.-No. 31. [Családok, testületek és intézmények levéltárai, A Bezerédy család vámoscsaládi ágának kámi levéltára]

52 Ma Helesfa Szigetvártól északkeletre. Mihály fia Vencel gyermekei már 1431-ben birtokosok voltak a faluban. HO IV. 297–299., *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. II. 481–482.

53 HU-MNL-OL-DF 260456.

54 A helesfalvi előnevet szintén használta. *Csiffáry G.*: Mecssey István i. m. 108–124.

renc,⁵⁵ illetve az erdélyi ítélmester László.⁵⁶ Az izdenci várnagy Lászlónak tehát összesen öt fia azonosítható: Kristóf, György,⁵⁷ László,⁵⁸ István és Ferenc. Sára nevű lánya 1553. június 11-én, mint apáca végrendekezett a nyitrai káptalan két kanonokja előtt, feltehetően nem sokkal ezután elhunyt.⁵⁹ Krisztina nevű lányát egy bizonyos Sigér Mátyás vette feleségül.⁶⁰ A Mecskei család 15–16. századi leszármazásrendjében tapasztalható ellentmondásokat tehát az okozta, hogy Porkoláb Mátyus György, László és István nevű fiait összemosták Mecskei László azonos nevű gyermekeivel.⁶¹

A Mecskeiek leszármazásának rövid tisztázása után nyilvánvaló, hogy Mecskei György apja, noha nevét egyetlen vele kapcsolatos forrás sem tartotta fent az utókorra, nem más volt, mint a fivérével, Lászlóval kapcsolatban említett Mátyus,⁶² akinek egy Balázs⁶³ nevű fivére ismert. Mátyus vélemezhetően a 15. század közepén élt és Baranya megye jómódú birtokosai közé tartozott, 1469-ben ugyanis Bódogasszonyfalvi Miklós fia Istvántól 1233 forintért (!) vette zálogba annak

baranyai és somogyi birtokait.⁶⁴ Mátyust nem lehet biztosan elhelyezni a családfán, azonban somogyi birtokorientációja, a leszármazottjai által használt helesfalvi előnév, valamint fiai Gerede⁶⁵ faluban lévő birtokai, illetve az általuk is folytatott évszázados Istvánfi-per alapján Mecskei Mihály fia Vencel leszármazottja lehetett.⁶⁶ A három fivér anyja nevét egy Ferencsel kapcsolatos oklevél tartotta fent, amely alapján egy feltehetően helyi birtokos, Mecskei Péter lánya, Veronika volt. Veronika nagyapjának a neve szakadás miatt ma már nem olvasható az oklevélben,⁶⁷ azonban nem lehet kizárni annak a lehetőségét, hogy apja azonos Mecskei Vencel apja, Mihály János nevű osztályos atyafiának szintén Péter nevű gyermekével.⁶⁸ Ebben az esetben Veronika és Mátyus oldalági rokonságban álltak egymással, házasságuk célja pedig vélemezhetően a család szétaprózódott birtokállományának egy kézben történő egyesítése volt.

György életútja

György karrierje egyházi pályán indult el. 1489 januárjában pécsi kanonokként egyike azoknak, akiket Aranyáni Tamás felesége, Kéméndi Katalin és fia⁶⁹ a pécsi székeskáptalan előtt ügyvédnek vallott,⁷⁰ és feltehetően a következő év tavaszától vagy nyaratól viselte a pozsegi préposti címet is.⁷¹ Tisztségei elnyerésében a területi kapcsolaton túl – a pécsi székeskáptalan a családjával azonos területen volt birtokos⁷² – a későbbi pályafutását is figyelembe véve a királyság egyik legvagyonosabb és legbefolyásosabb főúrnak, Szapolyai István⁷³ székesi grófnak a támogatására is számíthatott, akinek a családja a Baranyával szomszédos Pozsega megyéből származott.⁷⁴ Azt nem tudjuk, hogy György és a székesi gróf mikor került egymással kapcsolatba, azonban Mecskei egy 1491. december

55 Pozsegi prépost (1537–1550), székesi olvasó kanonok és préposti helyettes (1546), esztergomi kanonok és tornai főesperes (1559–1561), valamint székesi örkanonok és vikárius (1550–†1563) volt. 1550-ben I. Ferdinándtól adományba kapta az elhagyott stóli apátságot (Szepes m.). 1562. február 1-jén készítette el a végrendeletét, a következő évben már bizonyosan halott volt. *Pirhalla M.*: A székesi prépostság i. m. 211–226., *Kollányi Ferencz*: Esztergomi kanonokok 1000–1900. Esztergom 1900. 164., 1537: *Entz Géza*: Bodó István hagyatéki leltára 1537-ből. Numizmatikai Közöny 60–61. (1961–1962) 84–85., 85., 1550: HU-MNL-OL-P 566-1-II-XX-2. [A Radvánszky család radványi levéltára], 1563: HU-MNL-OL-E 148-a-1571-13. [Neo-regestrata acta, Iratok]

56 Dobó István és Kendi Ferenc erdélyi vajdai ítélmestere (1553–1556), majd II. János Zsigmond erdélyi ítélmestere (1558–†1566/67), I. Ferdinánd (1526–1564) zempléni birtokait 1557-ben Homonnai Druget Istvánnak és Miklósnak, baranyai birtokait pedig 1559-ben Ormányi Józsa sümegi várnagynak (1553–†1562) és fivéreinek adományozta. 1557: HU-MNL-OL-A 57-3.-522. (p. 449–450.) [Libri regii], 1559: HU-MNL-OL-A 57-3.-703. (p. 568.) Vö. *Faragó D.*: Egy különleges karrier i. m. 378–379.

57 Fögel József tévesen vele azonosította Mecskei György királyi titkár. 1531-ben I. Ferdinánd palotása (*aulicus*) volt. *Fögel J.*: II. Lajos udvartartása i. m. 41., 1531: SK-SNA-HMBK-(Aut. Prot.-Vol. V.-p. 370.) [Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltára, Hiteleshelyi jegyzőkönyvek]

58 1547: HU-MNL-OL-P 1314-30878. [A Batthyány család körmendi levéltára, Missiles]

59 Férjéről és gyermekeiről nem emlékeznek meg a források, feltehetően sosem házasodott meg. 1550: HU-MNL-OL-P 566-1-II-XXXIV.-3.

60 Sigér Mátyás azonosítása bizonytalan. Mecskei Krisztinától hat gyermeke született: Farkas, János, Anna, Katalin, Dorottya és Borbála. *Pirhalla M.*: A székesi prépostság i. m. 226–227., *Csiffáry G.*: Mecskei István i. m. 106., 1550: HU-MNL-OL-P 566-1-II-XXXIV.-3.

61 A családfát l. az 1. mellékletben.

62 Mátyus nevét egy 1519. évi oklevél is fenntartotta, amely szintén bizonyítja, hogy Mecskei István apja volt: „...pro egregio Francisco, filio quondam Stephani, filii olim Mathyws Porkolab de Mekche...” HU-MNL-OL-DL 101536.

63 Újlaki Miklós solymári várnagya (1467–1468), felesége, Anna Forgács Benedek feleségének, Gyulai Borbálának volt kedvelt szolgálatja, akit Gyulai 1471-ben készített végrendeletében busásan megjutalmazott a szolgálataiért. Anna asszony 1498-ban már bizonyosan halott volt, végrendelete végrehajtója Mecskei György volt. 1467–1468: HU-MNL-OL-DL 16618–16619., 1498: HU-MNL-OL-DL 59875., *Bárfai Szabó László*: A Forgács család története. Bp. 1910. 196.

64 Baranya megye: Bódogasszonyfalva, Gyülevész, Feketehegy, Polosfalva, Gyürefő, Almamellék, Terecső, Botafalva, Monyorós, Cserallya, Pusztaszentmárton, Borstelek. Somogy megye: Ötvös, Atád, Kisatád. HU-MNL-OL-DL 101535.

65 Mecskei Györgynek és Istvánnak is voltak birtokai Geredén l. részletesen alább.

66 *Engel P.*: Középkori magyar i. m. Mecskei (Mecskei, Mecskey).

67 „...in persona egregii Ladislai, filii quondam Mathyws Porkolab de Mekche ex nobili quondam domina Veronica, filia quondam Petri [...] [de] Mekche procreati...” 1509: HU-MNL-OL-DL 101881.

68 *Engel P.*: Középkori magyar i. m. Mecskei (Mecskei, Mecskey).

69 HU-MNL-OL-DF 259585.

70 *Fedeles T.*: A pécsi székeskáptalan i. m. 405.

71 A pozsegi prépostok vikáriusként a pozsegi főesperesség élén is álltak. György elődje, Garázda Péter pozsegi prépost (1465–1489/1490) 1490 tavaszán vagy nyarán hunyt el. *C. Tóth N.* – *Ternovác B.*: Káptalanok a Drávánál i. m. 110., 113.

72 *Fedeles T.*: A pécsi székeskáptalan i. m. 405.

73 Életére l. *Neumann Tibor*: Két nádor és egy vajda, avagy a Szapolyaiak útja a királyi trónig. In: Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: A Szapolyaiak. Szerk. Fodor Pál – Varga Szabolcs. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet). Bp. 2020. 13–46., 25–29.

74 A Szapolyai család érzelmileg kötődött Pozsega megyéhez. Szapolyai Imre ugyanis az 1470-as években megvásárolta a megyében fekvő Kővár váruradalmát, noha a család törzsbirtokai ekkor már a királyság északi felén voltak. Fivére, István gróf és ennek fia, János pedig a pozsegi ispáni címet is viselték. uo. 14–16.

14-én Darholtz Pál⁷⁵ szepesi kapitánnyal együtt Kassán keltezett levele⁷⁶ alapján már bizonyosan a szeptember 14-e óta Kassán tartózkodó, a János Albert lengyel herceg elleni hadjáratot irányító Szapolyai kíséretének volt a tagja.⁷⁷ A nádori tisztséget 1492-ben elnyerő Szapolyai oldalán György már valószínűleg ugyanebben az évben nádori titkárként tűnik fel,⁷⁸ a tisztségét a források alapján 1498-ig bizonyosan, de nem ki zárta, hogy a nádor haláláig (1499) viselte.⁷⁹

István nádor nem feledkezett meg hűséges titkára megtartalmazásáról, ugyanis 1494-ben kegyúrként a Szepesség legfontosabb egyházi intézményének számító Szent Márton-társaskáptalan prépostjává tette.⁸⁰ A kinevezésnek a pontos ideje nem ismert. Estei Hippolit esztergomi érsek július 4-én kelt oklevelében erősítette meg Györgyöt a tisztségében,⁸¹ aki a jászói konvent egy három nappal korábban kelt oklevelében már prépostként tűnik fel,⁸² két július 6-án kelt oklevél azonban arra enged következtetni, hogy már korábban is ő töltötte be a tisztséget.⁸³ Fontos megjegyezni, hogy még egy a lőcsei találkozó⁸⁴ idején (április 17–május 7.),⁸⁵ április 27-re keltezett, méltóságsort is tartalmazó oklevélben,⁸⁶ amelynek a kiadási helye nincs feltüntetve, szepesi prépostként tűnik fel

György.⁸⁷ A méltóságsort tartalmazó okleveleket a kor okleveles gyakorlatát figyelembe véve sokszor az oklevélben feltüntetett keltezési időnél később állították ki, így nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy György már 1494 áprilisában szepesi prépost volt,⁸⁸ csak annyi állapítható meg bizonyosan, hogy április–július között állította István nádor a szepesi társaskáptalan élére. A lőcsei Jagelló-csúcstalálkozót követően Györgynek nem sok ideje lehetett a prépostság átvételére és ügyei áttekintésére, 1494 augusztusa és 1495 februárja között ugyanis István gróf kíséretében Trencsénben tartózkodott.⁸⁹ Noha csak kevés autográf irat maradt fenn Györgytől, azonban úgy tűnik, a későbbiek során is ura kíséretének a tagjaként, vagy saját ügyeiben eljárva többször is a prépostságtól távol tartózkodott.⁹⁰

Mihály pécsi vikárius (1512–1526)⁹¹ formuláskönyvének⁹² egy datálatlan bejegyzése szerint még szepesi és pozsegi prépostként,⁹³ Ernuszt Zsigmond pécsi püspöksége idején (1473–1505)⁹⁴ mondott le a pécsi kanonoki címéről. Ennek a pontos ideje nem ismert, azonban nem kizárt, hogy arra talán nem sokkal a pécsi kanonokságnál rangosabb és nagyobb javadalmat biztosító, az ország másik felében fekvő szepesi Szent Márton-társaskáptalan préposti címének elnyerése után került sor.

A Szapolyaiakkal meglévő bizalmas kapcsolatának a bizonyítéka, hogy István nádor özvegye, Hedvig tescheni hercegnő egy Blatnicai Korom Bálintnak küldött levele alapján őt is meghívta a férje halála után 1500. január 19-re, Trencsénbe összehívott gyűlésre,⁹⁵ amelyen a család felső-magyarországi familiárisai vettek részt.⁹⁶ A bizalmas viszonynak azonban 1505-ben vége szakadhatott. A hercegnő, valamint fiai, János és György grófok ugyanis május 28-án az alig egy hónappal korábban a néhai Corvin János familiárisával, Lomnicai Horvát Mihállyal a birtokaikat kiegészítő Árva vára átadásáról kötött egyezségnek⁹⁷ megfelelően Mihály fiát, Jánost kinevezték

75 Sárosi várnagy és alispán (1462–1463), Szapolyai István gróf vezető familiárisa, egyben a szepesi grófság legfőbb tisztségviselője is volt. C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak). Bp. 2016. (a továbbiakban: Arch. I.) 202., Neumann Tibor: A kassai hadjárat. II. Ulászló zsoldosserege és a lengyelek elleni harc (1490–1491). In: Elfedett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6–16. század). Szerk. Pósn László – Veszprémy László. Bp. 2016. 388.

76 HU-MNL-OL-DL 90207. (autográf levél)

77 A Haugwitz János vezette, Ausztriából kivont királyi zsoldossereg megérkezését követően a két hadvezér 1492. január 1-jén a lőcsei csatában döntő vereséget mért Ulászló trónkövetelő fivérére. Neumann Tibor – Pálffy Géza: Főkapitányi és főhadparancsnoki adományok a 15–16. századi Magyarországon. Levéltári Közlemények 80. (2009) 209–254., 213., Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). (Második közlemény). Századok 145. (2011) 293–347., 303–306.

78 Szapolyait március 29-én nevezi ki az uralkodó nádornak, György nádori titkári tisztségéről az első adat május 28-ról ismert. Az első oklevelet nádori titkárként 1493. július 5-én, Léván adta ki. 1492: HU-MNL-OL-DL 90208., 1493: Neumann Tibor: A Szapolyai család oklevéltára. I. Levelezés és oklevelek (1458–1526). (Magyar Történelmi Emlékek, Oklevéltárak). Bp. 2012. 211. 79 Arch. I. 81.

80 A szepesi préposti cím nemcsak busás javadalma miatt volt kíváncs tisztség, hanem az általa biztosított tekintélye miatt is, ugyanis 1459-ben II. Pius pápa megerősítette a szepesi prépostok püspöki jogait, akik IV. Sixtus pápa 1472. évi engedélye óta a főpapi jelvények (mitra, pásztorbot) viselésére is jogosultak voltak a joghatóságuk alá tartozó templomokban. Buják Gábor: A szepesi prépost jogállása a középkorban. In: A Selye János Egyetem Nemzetközi Doktorandusz Konferenciája (2016). Tanulmánykötet. Főszerk. H. Nagy Péter. Komárom 2017. 641–651., 646–647.

81 Analecta Scepusii i. m. I. 351–352.

82 HU-MNL-OL-DL 264549.

83 Az azonos tartalmú okleveleket I. alább. HU-MNL-OL-DL 264550–551.

84 A Szapolyai István „felségterületén” megtartott találkozó egyik célja az volt, hogy a nagylétszámú kíséretükkel felvonuló Jagelló testvérek megfélemlítsék és engedelmességre kényszerítsék az 1494. januárjában Corvin Jánostól Bajmóc várát önhatalmilag elfoglaló gróft. Neumann Tibor: A gróf és a herceg magánháborúja. (Szapolyai István és Corvin János harca a lip-tói hercegségért). Századok 148. (2014) 387–426., 396–398., Neumann T.: Registrum i. m. 636. sz.

85 Neumann T.: A gróf és a herceg i. m. 398.

86 II. Ulászló április 6–május 7. között Lőcsén tartózkodott. Neumann T.: Registrum i. m. 548.

87 HU-MNL-OL-DL 264600.

88 György Lőcsén tartózkodott II. Ulászló és János Albert tárgyalása idején, ugyanis egy május 6-án kelt oklevelet nádori titkárként állította ki. A nádor (nagyobbik) bírói pecsét ekkor bizonyosan az ő őrzetében volt. 1494: HU-MNL-OL-DL 20178., Neumann Tibor: Királyi aláírás és pecsét-használat a Jagelló-kor elején. Turul 83. (2010) 33–53., 37.

89 1494. augusztus 17.: HU-MNL-OL-DL 20205., 1494. február 20.: HU-MNL-OL-DL 49136.

90 1496. április 26. (Trencsén): HU-MNL-OL-DL 46344., 1498. május 21. (Buda): HU-MNL-OL-DL 59875. (autográf levél), 1504. szeptember 15. (Esztergom): HU-MNL-OL-DL 88910., 1507. november 14. (Buda): HU-MNL-OL-DL 272208. (autográf levél)

91 C. Tóth Norbert: Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökei, vikáriusai és jövedelemkezelők az 1440-es évektől 1526-ig. (A Győri Egyházmegye Levéltári Kiadványai. Források, feldolgozások 17.) Győr 2017. 92–93.

92 HU-MNL-OL-DL 39101. p. 96. Vö. C. Tóth N. – Ternovác B.: Káptalanok a Drávától i. m. 113.

93 A már említett datálatlan jegyzőkönyvi bejegyzésen túl mindösszesen egy 1496. évi oklevél tudósít György pozsegi préposti címéről: „...venerabilis Georgius prepositus de Zepes et de Posoga...” HU-MNL-OL-DL 20405.

94 C. Tóth N.: Főpapi archontológia i. m. 91.

95 Neumann T.: A Szapolyai család i. m. 259.

96 A hercegnő levelében külön kihangsúlyozta, hogy Mekcsei mellett megboldogult ura egykori vezető familiárisa és alnádora (1492–1499), Hangács Mihály is jelen lesz a megbeszélésen. Kubinyi A.: A Szapolyaiak és familiárisaik i. m. 240., 244., 251., Arch. I. 81.

97 Neumann T.: A gróf és a herceg i. m. 422–423.

szepesti prépostnak.⁹⁸ Sőt a Szapolyaiak azt is vállalták, hogy a saját költségükön megvédelmezik Jánost a tisztségében bármely jogtalan követeléssel szemben.⁹⁹ Július 1-jén az özvegy hercegnő és fiai ráadásul János prépostot élete tartamára felruházták kegyúri joguk azon elemével, hogy a prépostság javadalmaival arra érdemesnek talált személyeknek adhatja.¹⁰⁰ Bakóc érsek kiskorúságára hivatkozva nem támogatta János kinevezését,¹⁰¹ azonban ellenállását vélelmezhetően a dúsgazdag prépostság fölötti befolyása további csökkenésének a megakadályozása is ösztönözte.¹⁰² Györgynek az érsek segítségével így ekkor még sikerült megőriznie a címét,¹⁰³ 1507 novemberében még bizonyosan ő volt a káptalan elöljárója.¹⁰⁴ Az udvar, valamint a szepesti káptalan 1509-ig őt tekintette a törvényes prépostnak, de végül 1509-ben Hedvig hercegnő képviselőjének, Nagytúri Ambrus papnak nem kis költségek árán sikerült elérnie, hogy a pápa György világi voltára hivatkozva¹⁰⁵ új kinevezés útján (*per modum novae provisionis*) a Szapolyaiak másik pártfogoltját, az 1508-ban a káptalan élére kinevezett, a néhai István gróftól egykoron jegyzőként szolgáló Csobádi Lászlót (1508–1510)¹⁰⁶ erősítette meg a javadalomban.¹⁰⁷ Itt érdemes röviden visszaemlékezni arra, hogy a Szapolyai család szorosan kötődött Pozsega megyéhez, így igen valószínű, hogy György legkésőbb a Szapolyai családdal történő szakításakor a pozsegi társaskáptalan éléről is kénytelen volt távozni.¹⁰⁸

Nem egyértelmű, hogy Hedvig hercegnő és fiai miért vonták meg Györgytől a támogatásukat, azonban annak a fő oka az 1504–1505. évi belpolitikai krízis során tanúsított magatartása lehetett. Feltételezhető ugyanis, hogy a magyar trónt megszerezni kívánó Miksa római királlyal kapcsolatokat fenntartó Bakóc mellé állva¹⁰⁹ nem támogatta az Anna királylány és Hedvig fia, János gróf eljegyzéséről a Szapolyaiak által szőtt nagyratörő tervet, ami az 1504 januárjában súlyos agyvérzést elszenvedő, örökös nélkülöző király halála esetén János gróf előtt a korona megszerzésének a lehetőségét nyitotta volna meg.¹¹⁰ Noha Bakóc itineráriumát nem ismerjük

pontosan, 1504. szeptember 3-án bizonyosan Esztergomban tartózkodott,¹¹¹ így akár még személyesen is találkozhatott és tárgyalhatott a szeptember 15-én a székeskáptalan előtt bevallást tevő Mecseivel.¹¹²

György és Bakóc már 1504-et megelőzően is kapcsolatban álltak egymással, erre utal ugyanis az, hogy 1493-ban az akkor még győri és egri püspök Bakóc közelebről nem meghatározott indokkal tíz forintot engedett át Mecseinek Pásztó (Heves m.) Kropác Miklósnak (Mikulás Kropác z Nevédómi), Szapolyai István salgói várnagyának 150 forintért bérbe adott tizedeiből,¹¹³ a találkozó után pedig a leendő érsek relációjára a kincstartó száz–száz forintot utalványozott ki Györgynek Szepes és Zemplén megyék adójából.¹¹⁴ Az érseknek a Mecseiekkel való szorosabb kapcsolatát jelzi, hogy a névazonosság alapján Györggyel vélelmezhetően rokonságban álló Mecsei János¹¹⁵ premontrei szerzetes, oropói címzetes püspök (1502–1508) volt a segédpüspöke (1503–1508),¹¹⁶ illetve az Éleskő vára ügyében vállalt közvetítő szerepe is.¹¹⁷ Noha Bakóc 1499-ben kiközösítés terhe mellett a szepesti társaskáptalantól is megkísérelte beszédni az érseki palota felújítására kivetett charitatívumot,¹¹⁸ ennek ellenére az érsek és a prépost kapcsolata nélkülözötte a komolyabb konfliktusokat, sőt a rendelkezésre álló források alapján valamiféle bizalmas viszony is feltételezhető közöttük.

1509 után György rövid időre eltűnik a forrásokból, azonban karrierje nem tört derékba, feltehetően az 1504–1505. évi válság során tanúsított hűségének, valamint a nagyhatalmú Bakóc bíboros támogatásának köszönhetően, illetve nem kizárva a Szapolyai Jánossal történő esetleges megegyezés lehetőségét sem, bekerült az udvarba,¹¹⁹ ahol működése a mohácsi csatáig folyamatosan adatolható.¹²⁰ A forrásokban királyi tanácsosként először 1511-ben,¹²¹ míg királyi titkárként 1512-ben¹²² tűnik fel, azonban feltehetően már udvari szolgálata kezdetétől viselte mind a két tisztséget. A királyság politikai életét irányító tágabb kör tagjaként – az 1518. évi Szent György-napi

98 Neumann T.: A Szapolyai család i. m. 268–269.

99 uo. 269–270.

100 uo. 271–272.

101 Horvát Mihály 1513-ban a prépostság adminisztrátora volt, fia 1511–1544-ig viselte a préposti címet. C. Tóth N.: Főpapi archontológia i. m. 143.

102 Bakócnak bosszúból 1513. évi római útja során rövid időre sikerült elérnie, hogy X. Leó pápa megvonja a szepesti prépostok különleges jogait, azonban a következő évben Horvát János prépost közbenjárására ismétleten megerősítette a II. Piustól és IV. Sixtustól nyert kiváltságokat. Buják G.: A szepesti prépost jogállása i. m. 647–648.

103 Pirhalla M.: A szepesti prépostság i. m. 138.

104 HU-MNL-OL-DF 272208.

105 Habár szepesti prépostsága idején György neve mellett rendszeresen feltűntetik a tisztségének kijáró *venerabilis* és *reverendus* (tisztelendő) jelzőt, azonban több esetben is előfordul, hogy csak *egregius*nak (vitélző), vagy *reverendus et egregius*nak címzik, ami szintén arra utal, hogy nem vette fel az egyházi rendet. *reverendus et egregius*: 1494: HU-MNL-OL-DF 264549., 1496: HU-MNL-OL-DF 264557., 1497: HU-MNL-OL-DF 263887.

106 C. Tóth N.: Főpapi archontológia i. m. 143.

107 Pirhalla M.: A szepesti prépostság i. m. 122–128.

108 Györgynek nem sok ideje lehetett a pozsegi káptalan ügyeinek az intézésére, amelyeket 1500-ban (Farkashegyi) László kanonok vikáriusként irányított. C. Tóth N. – Ternovác B.: Káptalanok a Drávántúl i. m. 113. 109 Fraknói Vilmos: Erdődi Bakóc Tamás élete. (Magyar Történelmi Életrajzok). Bp. 1889. 89–90.

110 Szabó Dezső: Küzdelmeink a magyar nemzeti királyságért 1505–1526. Bp. 1917. 89–90., István Tringli: Der Weg des ungarischen Hofes zur Doppel-

heirat. In: Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung. Hrsg. Bogusław Bybas – István Tringli. (21st-Century Studies in Humanities.) Bp. 2019. 247–253., Neumann T.: Két nádor és egy vajda i. m. 32–33.

111 HU-MNL-OL-DL 25438.

112 HU-MNL-OL-DL 88910.

113 Kandra Kabos: Bakócs-codex vagy Bakócs Tamás egri püspök udvartartási számadó-könyve 1493–6 évekről. Eger 1887. 8., 51.

114 Neumann T.: Registrum i. m. 636. sz.

115 A családfán nem lehet egyértelműen elhelyezni, talán Mecsei Vencel fia György gyermeke volt. HO IV. 345. Engel P.: Középkori magyar i. m. Mecsei.

116 Két 1504-ben kelt oklevélben mint szepesti prépost szerepel, azonban ezek vélelmezhetően a névazonosságból és a Györggyel fennálló rokoni kapcsolataiból fakadó tollhibák voltak. C. Tóth N.: Főpapi archontológia i. m. 29., 143., 1504: HU-MNL-OL-DL 21317., HU-MNL-OL-DL 21449.

117 Éleskő várának az ügyét l. alább. HU-MNL-OL-DF 232170.

118 Buják G.: A szepesti prépost jogállása i. m. 647.

119 István gróf kíséretének a tagjaként valószínűleg már korábban is megfordult az udvarban, egy 1498. május 21-én kelt alapján bizonyosan Budán tartózkodott. HU-MNL-OL-DL 59875.

120 Bónis Gy.: A jogtudó értelmiség i. m. 321., 326., 407., Kubinyi A.: Királyi titkárok i. m. passim.

121 HU-MNL-OL-DL 104244.

122 HU-MNL-OL-DL 106083. p. 56. No. 98.

törvényeket a 42. helyen írta alá¹²³ – változatos feladatokban járt el, 1514-ben például tagja a Verbőci István erdélyi vajdai és országbírói ítélőmester Hármaskönyvét felülvizsgáló és megerősítő királyi bizottságnak,¹²⁴ 1523 tavaszán pedig¹²⁵ Várdai Pállal és Désházi Istvánnal valószínűleg az egyforintos hadiadó ellenőrzésével és adminisztrálásával megbízott testület tagja volt.¹²⁶ György esete annyiban kivételes, hogy a Jagelló-korban hosszabb időn keresztül szolgáló királyi titkárok közül – függetlenül attól, hogy világiak vagy egyháziak voltak-e – ő az egyetlen, akinek a szolgálatait nem egy egyházi javadalommal honorálták, ráadásul a királyi titkárok között gyakori referensi¹²⁷ és követi tevékenysége sem adatolható.¹²⁸

Arra nincs adat, hogy György a katasztrofális kimenetű mohácsi csata idején hol tartózkodhatott, azonban Szulejmán szultán seregének elvonulását követően visszatért Budára, ahonnan a Szapolyai János által október 14-én megnyitott tokaji részországygyűlésre utazott.¹²⁹ György János gróf trónigényét támogatta, neve az október 17-én kibocsátott, királyválasztó országgyűlésre szóló meghívólevél záradékában is olvasható,¹³⁰ sőt pilisi követként részt vett az I. János (1526–1540) által 1527 márciusában összehívott budai országgyűlésen is,¹³¹ arról azonban egyetlen adat sem ismert, hogy I. János udvarában bármilyen szerepet is vállalt volna.¹³² Döntésében (galga)mácsi uradalma elhelyezkedésének (Pest m.), valamint a Szapolyai családhoz fűződő korábbi kapcsolatának lehetett meghatározó szerepe.

Országgyűlési jelenléte az utolsó biztos adat Györgyről, nem sokkal ezt követően hunyhatott el, ugyanis egy 1527. november 12-én kelt birtokadományozó oklevélben már csak özvegyét, Szegi Dóci Margitot, illetve árván maradt fiát,

Jánost említik.¹³³ György házassága a mohácsi csata előtti családi- és udvari kapcsolatait is jobban megvilágítja. Anna aszszony testvére¹³⁴ ugyanis nem más volt, mint a II. Lajos kincstartójaként bárói rangot viselő, 1534-ben Lodovico Grittivel együtt felkoncolt Szapolyai-familiáris, Dóci János.¹³⁵

Birtokok

A család korai történetének ismertetésénél már érintőlegesen említettem, hogy a Mekkseiek Baranyán kívül Somogy és Tolna megyékben is birtokosok voltak, illetve igyekeztek családi kapcsolataikat az egész régióra kiterjeszteni. Ezeknek az ismeretében meglepő, hogy Györgynek a Dél-Dunántúlt célzó birtokszerzési kísérleteiről – noha a királyi udvarban eltöltött hosszú évek során bizonyosan lett volna lehetősége birtokokat felkérni a maga és fivéreinek számára – alig szólnak az oklevelek, aminek a család szűkebb pátriáján túlmutató birtokszerzési „stratégiája” volt az oka. 1493-ban fivéreivel együtt zálogjogon vezették be Osztrói Horvát Péter és felesége Csány, Nagysztró és Igrice¹³⁶ falvakban lévő birtokaiba a rájuk kirótt 18 márká büntetés megfizetéséig,¹³⁷ 1495-ben pedig húsz telke után kapott felmentést az egyforintos hadiadó megfizetése alól.¹³⁸ 1496-ban még perestársként feltűnik László és István oldalán a Keresztúri és Battyányi családok ellen az Ötvös, Atád¹³⁹ és Kisatád (Somogy m.) nevű birtokok¹⁴⁰ megtartásáért folytatott perben,¹⁴¹ azonban ezt követően a családja dél-dunántúli

123 Szabó Dezső: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Bp. 1909. 231–232.

124 Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. Szerk. Bak János. I–V. Bp. 1999–2005. V. 8.

125 C. Tóth Norbert: A Magyar Királyság 1522. évi költségvetése. In: Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Weisz Boglárka. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések). Bp. 2016. 83–148., 142.

126 Laczlavik György: Várdai Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutásának kezdetei. Levéltári Közlemények 75. (2004) 2. sz. 3–43., 39., C. Tóth N.: A Magyar Királyság i. m. 104.

127 A kancelláriában a *secretariusok* relációjára kiállított okleveleket a királyi titkárok néha aláírták. Kubinyi András erre alapozva úgy vélte, hogy a királyi számadáskönyvek korunkra fennmaradt töredékeiben azért nem szerepel a királyi titkárok fizetése, mert annak egy részét a kancellária többi tisztviselőjéhez hasonlóan az oklevelek kiállításáért befolyó összegből utalták ki a számukra. György referenci, valamint kancelláriai tevékenységére egyetlen adat sem utal, így esetében nem bizonyítható, hogy a fizetését a kancellária bevételeiből kapta-e. Kubinyi A.: Királyi titkárok i. m. 5–6.

128 Vö. Lakatos Bálint: A királyi diplomatai. Követek és követéségek a Jagelló-korban (1490–1526). II. rész. Adattár. Történelmi Szemle 62. (2020) 281–362.

129 A részországygyűlésen György sógora, Dóci János is jelen volt, a rokonságot l. alább. Barta Gábor: Illúziók esztendeje. (Megjegyzések a Mohács utáni kettős királyválasztás történetéhez). Történelmi Szemle 20. (1977) 1–30., 9.

130 Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. I–V. Szerk. Bunyitay Vince – Rapaics Rajmund – Karácsonyi János – Kollányi Ferenc – Lukács József. Bp. 1902–1912. I. 289.

131 Magyar Országgyűlési Emlékek. I–XI. Szerk. Fraknói Vilmos – Károlyi Árpád. Bp. 1874–1899. I. 129.

132 Fögel József tévesen úgy vélte, hogy György 1529-ben még királyi titkárként szolgált I. Jánost. Fögel J.: II. Lajos udvartartása i. m. 6.

133 I. János a felségárulós Losonci Antalnak, illetve Guti Ország Jánosnak és Imrének a (Gyöngyös)patában és (Gyöngyös)tarjánban (Heves m.) lévő birtokait adományozta az özvegynek és fiának. HU-MNL-OL-E 148-a-1662.-25.

134 1533: Neumann Tibor: A Kubinyi család elveszett okleveleiről. (Kubinyi László budai udvarbíró Pest megyei szerzeményei). In: Lymbus – Magyar-ságtudományi Forrásközlmények. 2021.15–47.

135 Szegi Dóci Mihály fia, kincstartó (1525–1526, 1526) és I. János király budai udvarbírója (1527, 1529–1534) volt. Kubinyi András: A budai vár udvarbírói hivatala (1458–1541). (Kísérlet az ország és a királyi magánjövendelmek szétválasztására). Levéltári Közlemények 35. (1964) 67–98., 88., 94–95., Engel P.: Középkori magyar i. m. Dóci., Arch. I. 135., Archontológiai kiegészítések az I. kötethez: <https://tti.btk.mta.hu/intezetunk/adatbazisok-adattarak/181-archontologia-kiegészites/3123-archontologia-kiegészitesek.html> (letöltés 2021. okt. 18.)

136 Sellye mellett fekvő falvak, Igrice mára elpusztult. Csánki D.: Magyarország történelmi földrajza i. m. II. 476., 491–492.

137 HU-MNL-OL-DL 106802.

138 Neumann T.: Registrum i. m. 2442. sz.

139 A kákonyai vámon keresztül Radkersburg felé tartó kereskedelmi- és marhahajtó út mellett fekvő Atád 1475-től vásártartási joggal is rendelkezett, így itteni birtoklásából jelentős jövedelme származhatott a Mekkseieknek, ami megmagyarázza ragaszkodásukat a településben lévő birtokukhoz, illetve azt, hogy csekély birtokaik ellenére hogyan tudtak jelentős összegeket fordítani további birtokszerzésekre. Csánki D.: Magyarország történelmi földrajza i. m. II. 576., Rácz György: A középkori Atád. In: Nagyatád monográfiája. I-II. Szerk. Bösze Sándor. Nagyatád 2001. I. 88–92., Sz. Simon Éva: Névlegesen birtokolt szandzsákbégi házak a 16. századi oszmán terjeszkedés szolgálatában (Gondolatok a ber vedzsh-i tahmin szisztéma működésének értelmezéséhez). Századok 141. (2007) 1351–1406., 1374–1375.

140 HU-MNL-OL-DL 101235.

141 A még Mekksei Mátyus által 1469-ben zálogba vett Somogy megyei birtokok miatt támadt per még 1519-ben is tartott. 1506: HU-MNL-OL-DL 101386., 1512: HU-MNL-OL-DL 101535., 1519: HU-MNL-OL-DL 101535–536. A per hátterére l. Rácz Gy.: A középkori Atád i. m. 76–77.

birtokaival kapcsolatos oklevelekből eltűnik a neve, az itteni birtokoknak a kezelését minden bizonnyal a fivéreinek engedte át. György birtokszerzéseinek három jól elkülöníthető, az életútjában bekövetkezett jelentős változásokhoz szorosan igazodó szakasza különböztethető meg: először Abaúj és Sáros, majd Nyitra és Komárom megyékben, végül pedig a királyi udvar székhelye, Buda körül igyekezett nemcsak magának, hanem családjának is új birtokokat szerezni.

Szapolyai István még a János Albert herceg felett aratott eperjesi győzelem (1492. január 1.) előtt, élve főkapitányi jogkörével, a magvaszakadt Etre(f)i Kelemen Bukóc és Hillyó (Abaúj m.) nevű birtokait két familiárisának, Darholtz Pál szepesi kapitánynak és Györgynek adományozta.¹⁴² A birtokokat II. Ulászló ezzel párhuzamosan 1491 novemberében Kubinyi Lászlónak, valamint Borsvai Péternek és Jánosnak, míg december 2-án Kassa városának is eladományozta, az előbbieket december 4-i, valamint az utóbbiak december 15-i birtokba vezetésekor már többek között Darholtz és Mekcsei is ellentmondott.¹⁴³ Úgy tűnik, hogy Mekcseinek és Darholtznak azonban már december 14-re sikerült megegyeznie Etrei húgával, Putnoki György murányi várnagy feleségével a birtokok átadása ügyében.¹⁴⁴ A főkapitányi adományok célja az volt, hogy a polgárháborús időszakban igazolja az adománynosok jogcímét, illetve egyfajta jutalmul szolgáltak a főtiszteknek nyújtott szolgálatokért, amelyek ráadásul csak királyi megerősítéssel váltak érvényessé. Az uralkodó ezért 1492. március 28-án megerősítette¹⁴⁵ Szapolyai főkapitányi adományát, júniusban pedig a jászói konvent ellentmondás nélkül iktatta Mekcsei és Darholtz részére a birtokokat.¹⁴⁶ A két adománys, hogy helyzetét megerősítse, igen jelentős összegért, 400 forintért megvásárolta a két falut az Etrei Kelemennel minden bizonnyal rokonságban lévő Gecsei Mihály fia Etre Lászlótól¹⁴⁷ 1492 decemberében.¹⁴⁸ II. Ulászló feltehetően István nádor hathatós közbenjárására 1494. április 24-én, a löcsei Jagelló kongresszuson ismételt megerősítette a két Szapolyai-familiáris birtoklását az Abaúj megyei falvakban,¹⁴⁹ ami végleg rendezte a birtokoknak a kérdését. A két faluban Mekcsei és Darholtz 1494-ben 44 teleknek voltak a tulajdonosa.¹⁵⁰ Mekcsei abaúji birtoklása azonban nem sokáig tartott, ugyanis 1496-ban a két faluban lévő részeit eladta Darholtznak.¹⁵¹

142 Kassától nyugatra és délnyugatra fekvő falvak. *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. I. 205., 208.

143 *Neumann T. – Pálffy G.*: Főkapitányi és főhadparancsnoki i. m. 213–214. 144 HU-MNL-OL-DL 90207.

145 *Neumann T. – Pálffy G.*: Főkapitányi és főhadparancsnoki i. m. 213–215.

146 HU-MNL-OL-DL 98463. Az uralkodó jászói konventnek küldött iktatási parancsa kiadva: *Neumann T. – Pálffy G.*: Főkapitányi és főhadparancsnoki i. m. 234–235.

147 *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. I. 225.

148 HU-MNL-OL-DF 269678. (másolat: HU-MNL-OL-DL 98363.)

149 HU-MNL-OL-DF 269681.

150 Darholtz Pálnak a Mekcseivel közösen bírt Abaúj megyei két faluját az uralkodó 1494. június 19-én mentette fel tíz évre az adófizetés alól. Vélemezhetően Mekcsei birtokait is felmentették az egyforintos adó megfizetése alól, ugyanis baranyai birtokai után húsz forintot nem szedtek be. *Neumann T.*: Registrum i. m. 2333., 2442. sz.

151 HU-MNL-OL-DF 250718. II. Ulászlónak a jászói konventhez címzett, a Darholtz számára a birtokok iktatását elrendelő parancslevele az adásvételi összegét nem tartalmazza.

Valószínűleg szintén István gróf támogatásának köszönhető, hogy már nádori titkárként a hozzá hasonlóan Szapolyai-familiáris Tótselymesi Tárcai Jánossal¹⁵² közösen 1495. október 22-én uralkodói adományt kapott a néhai Gálszécsi Jakab magvaszakadt fiai, György, Simon és Jakab kereszteskomlói uradalmára (Sáros m.).¹⁵³ György és Tárcai azonban nem bírhatta zavartalanul újonnan szerzett Sáros megyei birtokaikat, ugyanis Semsei Ferenc a maga, valamint apja, László nevében tiltakozott a szepesi káptalan előtt a birtokokba vezetésük ellen.¹⁵⁴ A Semseiek ellenállásának az oka az volt, hogy 1483-ban és 1496-ban királyi adományt nyertek a kereszteskomlói uradalom felére, amelyet még a Gálszécsiek zálogosítottak el 1449-ben 300 forintért Semsei László apjának, Franknak, hogy a husziták fogságába esett Gálszécsi Miklóst kiválthassák.¹⁵⁵ A felek között hosszú pereskedés folyt a birtokok ügyében,¹⁵⁶ amely végül 1515-ben azzal zárult le, hogy György lemondott azokról Semsei Ferenc javára.¹⁵⁷ Mekcsei azonban ezt követően még egyszer megpróbálkozott birtokokat szerezni az északkeleti országrészben. 1517 októberében ugyanis II. Lajostól Nagymihályi Krasnyáki Lénárttal¹⁵⁸ adományt kapott Gicei Albertnek a Gice¹⁵⁹ és Szentlélek¹⁶⁰ (Görmör m.), illetve Jékelfalvi Lénártnak a Jékelfalva és Szentmargita (Szepes m.)¹⁶¹ nevű falvakban lévő birtokaira, amelyeket szintén nem sikerült tartósan megszereznie.¹⁶²

Az 1500-as évek legelején György fő törekvése a morva határhoz közel fekvő, igen értékes Nyitra megyei berencsi vár és uradalom megszerzése volt, amelyhez egy mezőváros (Szenice),¹⁶³ nyolc-tíz település, valamint három vám- és harmincadkezelőhely tartozott. A várat György az unokaöccse, az

152 Zempléni alispán (1492), máramarosi ispán (1498–1504) és székely ispán (1504–1507), anyja révén rokonságban állhatott a Gálszécsi családdal rokon Somi Szécsiekkel. *Kubinyi András*: Tárcai János, az utolsó székely ispán. (Genealógiai és prozopográfiai tanulmány). *Mediaevalia Transilvanica* 7–9. (2003–2004.) 117–138., 119., Arch. II. 123.

153 Meggyes, Lacs, Radvány, Keresztes, Karácsonmező, Vaspatak, Bábapatak, Peticsháza, Margonya, Long, László, Ferencsháza, Luzsán, Valkóvágya, Nyíres, Giralt, Pesztréc, Mátévágása. HU-MNL-OL-DL 64491.

154 HU-MNL-OL-DL 46154.

155 Semsei Frank lányát, Brigittát Gálszécsi Miklós vette feleségül. *Kádas István*: Egy abaúji atyafiság Mátyás király udvarában. Adalékok a Semsei család Hunyadi-kori történetéhez. In: *Micae Mediaevales II. Fialat történeteszek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Péterfi Bence – Vadas András – Mikó Gábor – Jakab Péter. Bp. 2012. 141–158., 148., 156.

156 1496: HU-MNL-OL-DL 67468., HU-MNL-OL-DL 85125., HU-MNL-OL-DL 64493., 1497: HU-MNL-OL-DL 64496., HU-MNL-OL-DL 64498–499., 1498: HU-MNL-OL-DL 104842., 1511: HU-MNL-OL-DL 104842.

157 HU-MNL-OL-DL 85198.

158 Valószínűleg azonos Tibai Lénárt ungi országgyűlési követ (1517), aki az 1490-es években királyi palotásként szolgált az udvarban. Már a birtokadományt megelőzően is személyesen ismerhette Györgyöt, ugyanis a löcsei kongresszuson II. Ulászló kíséretének a tagjaként részt vett. Arch. II. 517., *Neumann T.*: Registrum i. m. 881., 1979., 1998. sz.

159 Pelsőc mellett északkeletre fekszik.

160 Runya, Füge és Méhi vidékén feküdt. *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza i. m. I. 147.

161 Korompaktól délkeletre fekszenek. uo. 259., 263.

162 HU-MNL-OL-DF 274588.

163 Részleges funkciójú mezőváros volt. *Lakatos Bálint*: Mezővárosi oklevelek. Települési önkormányzat és írásbeliség a késő középkori Magyarországon, 1301–1526. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak). Bp. 2019. 14., 550–551.

Eger 1552. évi ostromakor hősiiesen harcoló Mecssei István 1543-ban tett felvallása alapján – noha célját nem sikerült elérnie fivéreinek nemtörődömsége miatt – családja új rezidenciájává szerette volna tenni.¹⁶⁴ A vár jogi helyzete igen kusza volt, azonban Györgynek volt lehetősége kiismerni a régió hatalmi- és birtokviszonyait, fivére, az Újlaki családot szolgáló István ugyanis értékes információkkal szolgálhatott a számára. I. Mátyás (1458–1490) 1467-ben váltotta magához a Szentgyörgyi családtól Berencs várát, amely a Stibor család kihalása óta királyi várnak számított, és még ugyanebben az évben kedvelt morva udvari lovagjának, Kropác Miklósnak adta, akinek 1470–1472 között három alkalommal egyre nagyobb összegeért el is zálogosította. Miklós fia, Henrik az uralkodói hozzájárulás megszerzése után 1502 januárjában a Szapolyai család trencsényi kapitányának, Zablati Lőrincnek adta át,¹⁶⁵ akinek a fia, György májusban Mecssei György szepesi prépostra, valamint fivéreire írta át a várat és tartozékait. A Mecseiek azonban nem bírhatták nyugodtan új szerzeményüket, mivel 1502. március 17-én az uralkodót Prágába elkísérő Korlátkői Osvát komáromi ispánnak sikerült Ulászló királytól adományt szereznie a várban rejlő királyi jogokra. Osvát májusi birtokba vezetése ellen azonban György tiltakozott, így a két fél között hosszú és az erőszakos határvillongásokat sem nélkülöző perlekedés kezdődött. György végül 1511-ben összesen 8800 forintért – a várért 8000, a helyi gazdaságáért pedig 800 forintot kapott – átadta a várat Korlátkőinek, aki az összegből fennmaradó 4168 forint tartozása fejében Kovarc (Nyitra m.), illetve Vért és Szentpál (Komárom m.) falvakat¹⁶⁶ a királyi titkár zálogába bocsátotta. Vért elzálogosításához¹⁶⁷ Osvát második felesége, Becseri Zsófia is hozzájárult.¹⁶⁸

György a Nyitra megyében fekvő Éleskő vára¹⁶⁹ jogainak egy részét 1504. júniusa előtt szerezte meg Csernyánszki Tamástól, aki kénytelen volt azt átengedni a szepesi prépostnak Nagy Ambrus nevű familiárisa meggyilkolása miatt. György azonban egy június 22-én az esztergomi káptalan előtt Bakóc Tamás kérésére és különös közbenjárására kötött egyezés értelmében átengedte a várban bírt jogait Coborszentmihályi Cobor Imrének és fivérének, Mártonnak, akik vállalták az ítélet alapján Györgynek járó 2000 forint megfizetését,¹⁷⁰ továbbá 2500 forintot adtak a vár megváltására Csernyánszkinak is.¹⁷¹ A Cobor fivérek a 2000 forint fejében a Maniga

(Nyitra m.)¹⁷² és Bogdanóc (Pozsony m.)¹⁷³ nevű falvaikat kötötték le,¹⁷⁴ György pedig már szeptember 15-én nyugtatta őket az összeg átvételéről.¹⁷⁵ A pozsonyi káptalan a következő év áprilisában¹⁷⁶ ellentmondás nélkül iktatta a Cobor testvérek részére az éleskői várat és uradalmat.¹⁷⁷ Mecssei 1516 májusában arra hivatkozva, hogy a néhai fivérek nem fizették meg a zálogösszeget időben, megkísérelte megszerezni a két falut, azonban az augusztus 29-i birtokba vezetése ellen az éleskői várnagyok Pilsberger Farkas és felesége, a néhai Cobor Márton lánya, Felicitas nevében tiltakoztak.¹⁷⁸ 1520-ban ismételt kísérletet tett a két falu birtokba vételére, amit április 12-én az éleskői várnagy az özvegy Felicitas, valamint gyermekei, János és Ilona nevében ismételt megakadályozott.¹⁷⁹ Úgy tűnik, ezt követően György lemondott a két falu megszerzéséről szőtt tervéről.

György nem sokkal a királyi titkári és tanácsosi kinevezését követően, 1512-ben a korban igen jelentős összegért, 2000 forintért zálogba vette Kubinyi László budai udvarbírótól (1500–1513)¹⁸⁰ a Pest megyei birtokait: (Galgamácsát a faluban kőből újonnan épített és fallal körülvett nemesi udvarházzal (mint központtal),¹⁸¹ valamint Tatárszentgyörgyöt,¹⁸² Tápiószentmártont és Oszlárt.¹⁸³ 1520-ban,¹⁸⁴ illetve 1525-ben¹⁸⁵ a Rozgonyiakkal családi kapcsolatban álló Bátoriak megkísérelték megszerezni az egykoron a Rozgonyi család jószágainak a részét képező Mácsát és Oszlárt, azonban György, valamint Kubinyi özvegyének az ellenállása miatt igyekezetüket nem koronázta siker.

Már a (galga)mácsai uradalomért fizetett 2000 forintos összeg¹⁸⁶ is azt mutatja, hogy György tehetős ember volt, aki a korban nem szokatlan módon – egyre növekvő összegű – kölcsönök folyósításával, illetve zálogbirtokok

kiáltására fizetendő összegből levonta a 2000 forintot. A Cobor fivérek 1496-ban már megpróbálkoztak egyszer Csernyánszki Tamás fivére, András megszabadására hivatkozva megszerezni a várat, ami Tamás ellenállásán megbukott. *Neumann T.: A Korlátkőiek i. m. 50–51., 75.*

172 Nagyszombattól északkeletre fekszik.

173 Ma Bogdány (Bohdanovce nad Trnavou) Nagyszombattól északra.

174 HU-MNL-OL-DF 232170.

175 HU-MNL-OL-DL 88910. (másolat: HU-MNL-OL-DL 26109.)

176 Szentpéter, Szentmihály, Bikszárd, Binyóc, Szilágy, Szentjános, Szentgyörgy falvak, Bogdanóc részei és Podhajcsán-pusztá. HU-MNL-OL-DL 72101. (további átirások: HU-MNL-OL-DL 14276., HU-MNL-OL-DL 26111.)

177 1516-ban Cobor Imre panaszára II. Ulászló megparancsolta az esztergomi káptalannak, hogy a vár átadásáról kiállított oklevelet kérjék el Mecseitől, és mindkét fél számára állítsanak ki egy javított példányt, ugyanis abban tévesen Nyitra megyében és nem pedig Pozsony megyében fekvőként említették Éleskőt. HU-MNL-OL-DL 89063.

178 HU-MNL-OL-DF 273794.

179 HU-MNL-OL-DF 232170.

180 Kubinyi A.: A budai vár i. m. 94.

181 1512: *Neumann T.: A Kubinyi i. m. I/1. No. 18., I/2. N.*

182 Isaszeg mellett fektetett. *Csánki D.: Magyarország történelmi földrajza i. m. I. 33.*

183 Péceltől délkeletre feküdt. uo. 31.

184 1520: *Neumann T.: A Kubinyi i. m. I/1. No. 19.*

185 HU-MNL-OL-DL 60104.

186 Bár közvetlen adat nem bizonyítja, azonban nem tartom kizártnak annak a lehetőségét, hogy az egykori szepesi prépost a Pest megyei birtokokat a Korlátkői Osváttól a Berencs váráért és tartozékaiért kapott pénzért vette zálogba.

164 A vallomást idézi *Neumann T.: A Korlátkőiek i. m. 49.*

165 Eredetileg Kolozsvári Salczér/Solar Lőrincnek hívták, polgári származású harmincadoként került Trencsén megyébe, ahol egy nemes nőt vett feleségül, trencsényi és bajmóci kapitány, trencsényi alispán (1501–1508, 1511–1526) volt. *Kubinyi A.: A Szapolyaiak és familiárisaik i. m. 241., Arch. II. 284.*

166 Korlátkői Osvát a vár kiváltására 4750 forintot vett kölcsön Sárkány Ambrustól, akire Berencs birtokbavételét követően Osvát fiai 1512. januárjában az összeg fejében átruházták a hegyesdi várat és uradalmat. *Neumann T.: A Korlátkőiek i. m. 50–51., 31–54., 140–142., 148–149.*

167 1511: HU-MNL-OL-DF 260425.

168 Becseri János lánya volt, a család fiági kihalását követően a leánygát a teljes birtokállományt megörökölte. *Neumann T.: A Korlátkőiek i. m. 42., 152. 169 uo. 75–77.*

170 „...maxime ad petitionem rererendissimi domini Thome, miseratione divina tituli Sancti Martini in montibus Sacre Romane Ecclesie presbiteri, cardinalis Strigoniensis, domini et prelati nostri...” HU-MNL-OL-DF 232170.

171 Neumann Tibor korábbi feltételezése szerint Korlátkői Osvát mondott le György javára az Éleskőben lévő jogáról, aki az Osvát által majdan Berencs

megszerzésével igyekezett tovább növelni családja vagyonát. A Mekkseiek Hont megyei birtoklása¹⁸⁷ csak átmeneti jellegű volt. 1507-ben zálogjogon bírták az előző évben az egyházi rendből kilépő Losonci Zsigmond¹⁸⁸ (ipoly)viski, pereszlenyi és szemerédi birtokait,¹⁸⁹ amelyek 1517–1519-ben már ismételtén Losonci kezében voltak.¹⁹⁰ Losonci 1514-ben váltotta vissza Györgytől a Rimaszombat mezővárosában, valamint a Rimabánya, Szinyebánya és Tisssolc falvakban lévő birtokait 1660 forintért.¹⁹¹ 1511-ben 200 forintot¹⁹² kölcsönzött Podmanicki Istvánnak,¹⁹³ 1512-ben 210 forintot adott kölcsön Cikó Gáspárnak,¹⁹⁴ a következő évben pedig 20 forintot Gáspár fiának, Jánosnak.¹⁹⁵ 1513-ban Somi Gáspárnak Som (Somogy m.) lekötésével 3000,¹⁹⁶ míg 1526-ban Thurzó Eleknek Vörösvár (Pozsony m.) lekötésével 1000 forintot kölcsönzött.¹⁹⁷ A budai Szent János utcában, Szapolyai János és Kubinyi László szomszédságában egy értékes háznak is a tulajdonosa volt,¹⁹⁸ amelyet valószínűleg a tartós budai tartózkodást megkövetelő udvari szolgálata miatt vásárolt. Tekintélyes vagyona egy részét jelentős összegű, könnyen mobilizálható készpénz alkothatta. Erre enged következtetni, hogy 1513-ban azzal vádolta meg Görgei Lászlót, hogy 10–11 évvel korábban Görgei Benedek szepesi kántor-kanonok és préposti udvarbíró¹⁹⁹ halálát követően nemcsak a Benedekre bízott, a Baranya megyei Gerede birtokra vonatkozó oklevelet, hanem 1000 forint készpénzét és 1000 forint értékű holmiját is ellopta.²⁰⁰

Györgynek a végrendelete sajnos nem ismert, lappang vagy elpusztult, azonban néhai familiárisa, *Barhka* Isván András egy 1533-ban kelt levele alapján halála előtt

elkészítette a végakarátát.²⁰¹ György halálát követően a vagyonát fivére, László, valamint az ő gyermekei örökölték, György kiskorú fia, János vélhetően nem sokkal apja után elhunyt. A Szent János utcai házat nagy valószínűséggel László örökölte, akinek 1528-ban kelt leveléből tudjuk, hogy Budán három ház tulajdonosa volt ekkor.²⁰² Kovarc birtokosai 1530-ban László gyermekei, György és László voltak,²⁰³ azonban hűtlenségük miatt I. Ferdinánd 1533-ban²⁰⁴ elkobozta tőlük a birtokot,²⁰⁵ amelyben 1543-ban még György özvegye, Dóci Margit is birtokos volt.²⁰⁶ A Mekksei-örökösök kovarci birtoklása 1553-ban ért véget,²⁰⁷ miután a néhai Korlátkői Osvát leányági unokája, Apponyi István²⁰⁸ a nagyapja faluban lévő birtokainak egyharmad részét, amelyet Mekksei István egri alvárnagy végrendeletileg a feleségére, Budetini Szunyog Eszterre²⁰⁹ és hűgára, Krisztinára,²¹⁰ valamint Krisztina fiára, Siger Jánosra²¹¹ hagyott, 600 forintért és 66 dénárért visszaváltotta István örököseitől.²¹²

Buda 1541. évi török elfoglalását követően a hódoltság mélyére kerülő (galga)mácsai uradalom sorsa is tovább követhető. I. Ferdinánd 1559-ben György magszakadása miatt Csepeli Mihály (kisebb) kancelláriai pecsétörnek adományozta a Pest megyei birtokokat,²¹³ azonban a néhai Mekksei György unokaöccse, Ferenc szepesi kanonok a következő év januárjában megakadályozta, hogy a birtokokat Csepeli részére iktassák.²¹⁴ A néhai Kubinyi László budai udvarbíró unokaöccse, Kubinyi Kristóf²¹⁵ Mekksei László erdélyi ítélőmester halálát (†1566/67) követően, 1567/68 folyamán visszaváltotta a (galga)mácsai uradalmat Mekksei Krisztina és Siger Mátyás gyermekeitől: Dorottytól, Katalintól, Borbálától, Annától, Jánostól és Farkastól.²¹⁶ Ennek ellenére I. Rudolf (1576–1608) 1583-ban a birtokokat Mekksei László magszakadására hivatkozva a

187 A honti birtokok megszerzésében a Mekksei testvéreket feltehetően rokonuk, az oropói címzetes püspök Mekksei János is segítette, ugyanis ebben az időben honti főesperes, esztergomi kanonok volt (1507–†1510). C. Tóth Norbert: Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543. (Subsidia ad Historiam Medii Aevi Hungariae Inquirendum 9.) Bp. 2019. 84.

188 Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával). (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12.) Bp. 1994. 303.

189 Lévától délkeletre fekszenek.

190 Bakács István: Hont vármegye Mohács előtt. Bp. 1971. 81., 173., 194., 338., 345.

191 At-ÖStA-HHStA-SB-Familienarchiv Erdődy-Urkunden-D 1159. [Österreichisches Statsarchiv, Haus-, hof-, und Statsarchiv, Sonderbestände] Ezúton szeretném megköszönni Csermelyi Józsefnek, hogy a forrásra felhívta a figyelmem.

192 HU-MNL-OL-DL 106083. p. 56. No. 98.

193 Esztergomi kanonok (1501–1512), gömöri főesperes (1506–1512), csanádi nagyprepost (1501/1507–1511) és királyi titkár volt. C. Tóth N.: Az esztergomi székes- és társaskáptalanok i. m. 78., 162.

194 HU-MNL-OL-DL 106083. (p. 83. No. 139.)

195 HU-MNL-OL-DL 106083. (p. 233–234. No. 390.)

196 HU-MNL-OL-DF 258638.

197 HU-MNL-OL-DL 24259.

198 Az esztergomi főkáptalan fekvő s egyéb birtokaira vonatkozó okmányok tár. Pest 1871. 175., Végh A.: Buda város középkori i. m. I. 62., 147–149.

199 C. Tóth N.: Főpapi archontológia i. m. 143.

200 Nem lehet kizárni annak a lehetőségét, hogy György az 1526-ban győzelmével záruló perben szándékosan eltűlozta az őt ért kár mértékét. 1513: HU-MNL-OL-DF 263991., 1525: HU-MNL-OL-DF 263859., HU-MNL-OL-DF 263879., Pirhalla M.: A szepesi prépostság i. m. 115.

201 1533: Kubinyi iratjegyzék I/2. (Supplementum)

202 Végh A.: Buda város középkori i. m. II. 711. sz.

203 HU-MNL-OL-A 57-1.- 304/b. (p. 189–191.)

204 HU-MNL-OL-A 57-1.- 347. (p. 216–217.)

205 Neumann T.: A Korlátkövek i. m. 148–149.

206 Férje, Redneki János 250 forint értékben kötötte le a birtokait. SK-SNA-HMBK-Aut. Prot.-VI.-p. 305–306.

207 1553: A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrzett oklevelei. I–II/1. Bp. 1906–1930. Apponyi 127–129.

208 Anyja Korlátkői Osvát lánya, Zsuzsanna, apja pedig II. Lajos király palotása, Apponyi Péter volt *Szluha Márton*: Nyitra vármegye nemes családjai. I–II. Bp. 2003–2015. II. 37., Neumann T.: A Korlátkövek i. m. 54., 99.

209 Szunyog Eszter második férje Apponyi István volt. *Csizi István*: A Jeszenicei és Budetini Szunyogh család és címerváltozatai a 16–18. században. (Első közlemény). Turul 76. (2003) 65–79., 66.

210 Az 1553. június 11-én tett végrendeletében Mekksei Sára a néhai Mekksei Istvántól megöröklött kovarci, valamint egyéb, Nyitra megyében fekvő birtokait hűgára, Krisztinára és annak gyermekeire hagyta. HU-MNL-OL-P 566-1.-II.-XXXIV.-3.

211 1547: HU-MNL-OL-P 1314-30878.

212 Neumann T.: A Korlátkövek i. m. 149.

213 HU-MNL-OL-A 57-3.- 768. (p. 598.)

214 HU-MNL-OL-E 148-a-1570.-14.

215 *Kubinyi Ferenc*: A felső-kubíni Kubinyi család története és leszármazása. I–II. Bp. 1901–1906. II. 238–240.

216 1567/68: Neumann T.: A Kubinyi i. m. I/1. No. 21–23., 1567: SK-SNA-Kubinyi cs. nagyolaszi-dechtári ága-D-G-XXIX.-1.)

Sigér Annát feleségül vevő Márkusfalvi Máriási Pálnak²¹⁷ adományozta,²¹⁸ azonban Kubinyi Kristóf és gyermekei a következő évben ellentmondtak Máriási birtokba vezetésének.²¹⁹

Összegzés

Összegzőként megállapítható, hogy a Dél-Dunántúlon elszórt birtokokkal rendelkező, Baranya megyei családból származó György igen változatos életutat futott be, amelyben meghatározó szerepe volt a Szapolyai családhoz fűződő viszonyának. Pécsi kanonoki, valamint pozsegi préposti tevékenysége alig adatolható, Szapolyai István szolgálata ugyanis vélelmeshetően hamar elszórtította szűkebb pátriájából. Az 1491 végétől István gróf kíséretében tartózkodó György hamar ura egyik megbízható és vezető familiárisa lett, amit nádori titkári kinevezése is bizonyít. Noha a források arra utalnak, hogy sosem szentelték fel, feltehetően még a lőcsei találkozó idején elnyerte a szepesi préposti címet, ami nemcsak busás jövedelmet, hanem a késő középkori Magyar Királyság egyházi hierarchiáján belül jelentős tekintélyt is biztosított a számára. Kapcsolata István gróffal préposti kinevezését követően sem szakadt meg, továbbra is szerepet vállalt a nádori iroda működtetésében, miközben a prépostság napi ügyeit vikáriusai irányították.²²⁰

István gróf halálát követően a Szapolyai családhoz fűződő kapcsolatai lassan meglazultak, 1504-ben pedig már bizonyosan a nagyhatalmú Bakóc Tamás esztergomi érsekkel igyekezett jó viszonyt kialakítani, akinek a támogatása miatt végül az özvegy Hedvig hercegnő és fiai megvonták tőle a bizalmukat. György „karrierje” azonban nem tört derékba, 1511-ben feltehetően Bakóc közbenjárására a királyi udvarba került. Később Szapolyai Jánossal is megbékélt, ezt bizonyítja, hogy

házassága révén a család tagabb familiárisi körének a tagjává vált, illetve a mohácsi csatát követően szerepet vállalt János gróf támogatói körének a megszervezésében. A kormányzati ügyekben tapasztalt királyi titkár további segítségével és támogatásával I. János is számolhatott, azonban az 1527. márciusi budai országgyűlést követően elhunyt.

György törekvéseinek középpontjában egy, a családja rangjához illő új rezidencia kialakítása állt. A kereszteskomlói, valamint a berencsi uradalom megszerzésére tett sikertelen kísérlet követően tartós udvari szolgálatából és jelenlétéből kifolyólag (Galgamácsa központtal Pest és Pilis megyékben igyekezett Buda körül új uradalmat kialakítani a maga, valamint családja számára, ami udvari befolyását is tovább erősíthette. Fia, János kiskorában, nem sokkal apja halála után hunyhatott el, így vagyonát és birtokait fivére, László, valamint ennek a gyermekei örökölték. Szerzeményei közül a legjelentősebb Kovarc volt, amelyben felesége, unokaöccsei és a Mecskei-örökösök 1553-ig birtokosok voltak.

Pályája alapján György a királyság gyakorlatban képzett jogtudó (*litteratus*)²²¹ nemesei közé tartozott,²²² aki iskoláit hazai intézményekben végezhette.²²³ A jogi pályán unokaöccse, az erdélyi ítélőmesterként II. János Zsigmond udvarában szolgáló László követte. György támogatta feltehetően az unokatestvére, Mecskei Balázs fia²²⁴ Jánosnak²²⁵ az 1499 körül a krakkói egyetemen tanulmányokat folytató fiát, Ferencet is, aki később egyházi pályára lépett.²²⁶ Udvari kapcsolatainak és szerepvállalásának köszönhetően élete végére családja Baranya megye kisbirtokos nemességének a soraiból kiemelkedve a késő középkori Magyar Királyság társadalmi hierarchiáján belül a bárók alatt elhelyezkedő, de vagyonának köszönhetően a jómódú megyei nemességtől elváló előkelő réteg tagjává vált.²²⁷

217 Máriási Ferenc és Pongrácz Zsófia gyermeke, szepesi országgyűlési követ volt. *Iványi Béla*: A márkusfalvi Máriássy család levéltára 1243–1803. I. (Különlenyomat a Közlemények Szepes vármegye múltjából). Lőcse 1917. 21–22. 1567-ben egyezséget kötve Kubinyi Ferencsel 166 forintért átengedte a feleségének, illetve a sógorainak a Pest megyei birtokokban lévő részeit. SK-SNA-Kubinyi cs. nagyolaszi-dechtári ága-D-G-XXIX.-1.)

218 HU-MNL-OL-A 57-4.-387. (p. 369.)

219 1584: *Neumann T.*: A Kubinyi i. m. I/1. No. 24.

220 Leudeschit György (1482–1495) és Lőcsei Kristóf (1502–1504) vikáriusok, Görgei Benedek (1502) préposti udvarbíró. *C. Tóth N.*: Főpapi archonológia i. m. 143.

221 1491: HU-MNL-OL-DF 269648.

222 A Baranya megye nyugati, városmentes területén birtokos nemesi családok (pl. Istvánfiak, Ibrányiak, Mihálypéterházi Ormányiak, Mecskeiek, Bornemisszák stb.) soraiból sok írástudó, gyakorlatban képzett jogtudó értelmiségi került ki, akár a szomszédos Körös megyéből. A jelenség magyarázata további kutatásokat igényel. *Varga Sz.*: *Genius loci* i. m. 73–74.

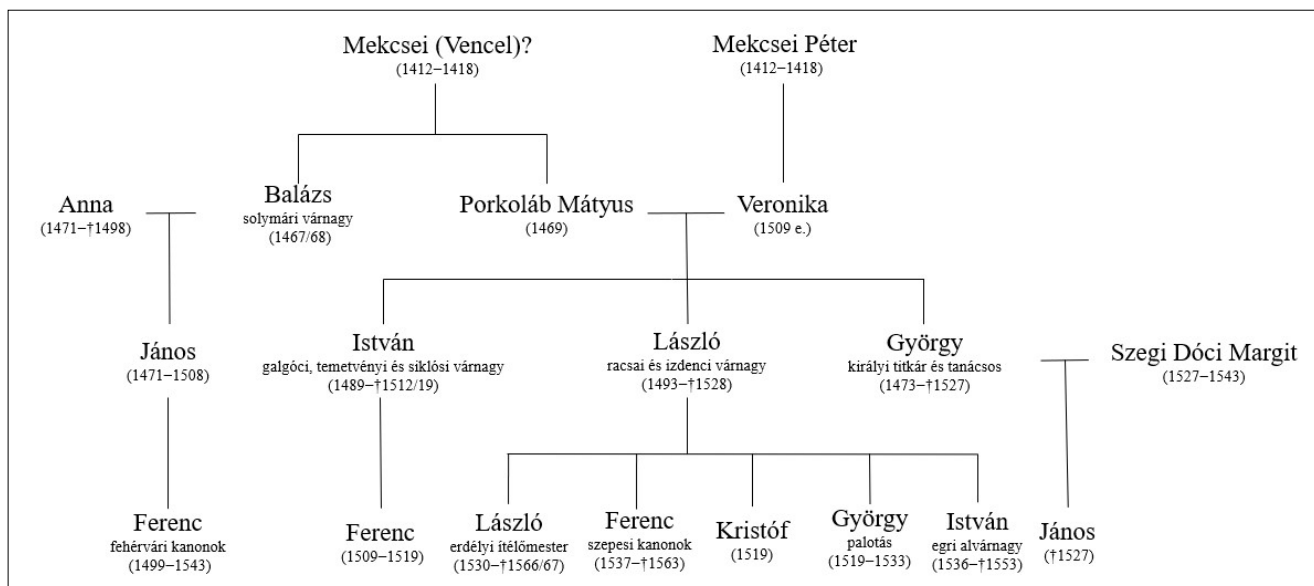
223 *Kubinyi András*: Írástudás és értelmiségi foglalkozásuk a Jagellókorban. In: *Magyar herald.* Szerk. Kállay István. I. Bp. 1984. 186–208., 186–188.

224 1564: HU-MNL-OL-P 57-II.-II.-31.

225 1471: A Héderváry-család oklevéltára. I–II. Szerk. Radvánszky Béla – Závodszyky Levente. Bp. 1909–1922. I. 367., 1508: HU-MNL-OL-DL 39996., *Bónis Gy.*: A jogtudó értelmiség i. m. 301., 305.

226 Hantai prépost (1504., 1510), valamint szepesi (1504), esztergomi (1510) és fehérvári (énekelő)kanonok (1510–1543), pápai kiküldött bíró (1510), Esztergomban egy háznak a tulajdonosa volt. Egy 1574. évi oklevél szerint a fehérvári Szent Péter és Pál-oltár igazgatójaként egy házat bírt Pozsonyban. 1574: HU-MNL-OL-A 57-3.-1491. (p. 1084.), *Köblös J.*: Az egyházi középréteg i. m. 378., *Neumann T.*: A Korlátköviak i. m. 141., *Haraszi Szabó Péter – Kelényi Borbála – Szögi László*: Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken. I–II. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2.) Bp. 2017. 3181. sz., *C. Tóth N.*: Az esztergomi székes- és társaskáptalanok i. m. 151. 227 *Neumann T.*: A Korlátköviak i. m. 9–10.

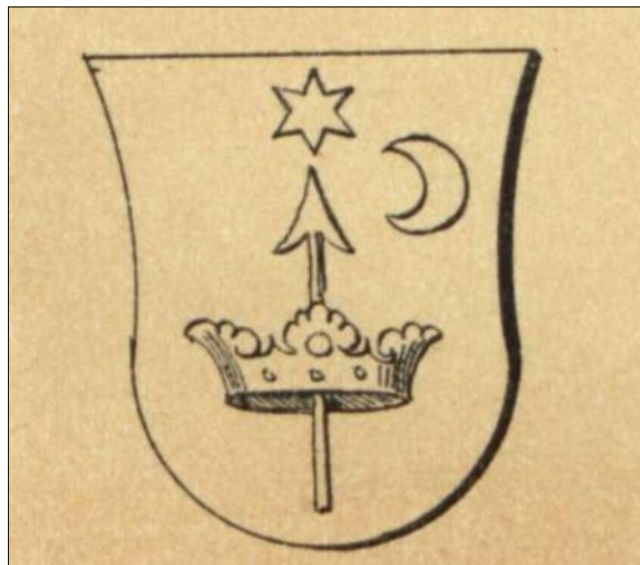
FÜGGELÉK

1. kép – A Mekcsei család (15–16. sz.) leszármazási táblája (Az évszámok az egyes személyek általam ismert első és utolsó említésének az évét jelölik.)

2. kép – Mekcsei György gyűrűspestje
(HU-MNL-OL-DL 59875.)

3. kép – Mekcsei György címere (Johann Siebmacher: Der Adel von Ungarn samt den Nebenländern der St. Stephanskronen [Nachträge]. Nürnberg 1894. 88. [Taf. 60.]

ORSÓS JULIANNA

A Nyulak szigeti apácák küzdelmei utolsó birtokaikért a 16. század második felében*

The struggle of the nuns of Nyulak Island for their last possessions in the second half of the 16th century

The Dominican monastery on Nyulak Island was the last bastion of the Order, and the sources that have been uncovered suggest that the sisters were able to represent their interests at the highest political levels, even in their persecution and misery. Thanks to the research carried out in recent years, this study presents new data on the number of nuns who fled, their financial situation and their estates, and the appendix of their petitions may even provide new insights into their use of Latin.

Célok, kérdések

A domonkosrend 16. századi történetének kutatása az utóbbi időben új lendületet vett. Többek között a késő középkori domonkos birtokviszonyokat is megismerhettük¹ valamint a 16. századi, régi (koldulórendek által képviselt) és új (szabályozott papi rendek létrejöttét eredményező) szerzetesi ideál kapcsolatát is másképp, egyfajta átmenetként és nem cezúráként értékelik a legújabb kutatások.² Minthogy a domonkosrend 16. századi történetének kutatásában különleges súllyal bír minden ismeret – bár némi (időbeli) űr is tátong majd a vizsgálatban – bemutatom adatolható érdekképviselőket, illetve hogy milyen körülmények között élhettek Nagyváradon, majd Nagyszombatban.

A Nyulak szigeti domonkos apácakolostor nem csak jelképesen volt a rendtartomány utolsó bástyája,³ mert mint a feltárt és most bemutatandó források rámutattak, a nővérek üldözöttségükben és túlzás nélkül nyomorúságos helyzetükben is képesek voltak a legfelsőbb politikai szinteken hatást

kifejteni. Még a rendtartomány hivatalos felbomlása utáni évekből is fennmaradtak birtokpereik során kelt oklevelek.

Amikor Rupp Jakab Buda-Pest és környékének helyrajzi történetében az Árpád-házi Szent Margitról elnevezett apácakolostor birtokait „rövideden elszámlálta”, oldalakon keresztül sorolta a kegyes adományként kapott földeket.⁴ Implom Lajos Ruppnál jóval részletesebben ismertette a testület birtokait,⁵ majd az 1458–1526 közötti birtokállomány listája is elkészült.⁶ A 16. század derekára csupán 95 adózó portája maradt a kolostornak, amelyek öt megyében tizennégy birtokon szétszóródva helyezkedtek el.⁷ A porták több mint harmada (39) Baranya vármegyében volt,⁸ vagyis az 1551-es összeíráskor lehetett bizonyíthatóan a margitszigeti apácák tulajdona, majd a török előrenyomulás nem tette lehetővé, hogy valóban gyakorolják jogaikat. 1458–1526 között tizenhat megyében, 121 birtoka volt a kolostornak. Minthogy pontos portaszámok nem állnak rendelkezésünkre 1458–1526 között az említett 121 birtokra átlagosan (az alapján, hogy 95 porta maradt 14 birtokon) 821 porta juthatott, vagyis a testület 1553-ra (huszonöt év alatt) oklevelek alapján adatolható összes birtokállománya 89%-át elveszítette.

* A tanulmány az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében készült. Köszönöm Tuhári Attilának, hogy a függelékben közölt oklevélszövegek átírásait ellenőrizte, és szintén köszönöm Forgó Andrásnak valamint Tusor Péternek a 2018. évi IV. Fraknói Nyári Akadémián elhangzott előadásomhoz fűzött megjegyzéseiket.

1 F. Romhányi Beatrix: Domonkos kolostorok birtokai a későközépkorban. Századok 144. (2015) 3. 395–410.

2 Siptár Dániel: Szerzetesség a 16. században. In: Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XVII.) Szerk. Varga Szabolcs – Vértési Lázár. Pécs 2017. 233–251. 232–234.

3 Ireneusz Wysokiński OP: A középkori domonkos rendtartomány felbomlása. In: A Domonkos-rend Magyarországon. (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 3.) Szerk. Illés Pál Attila – Zágórhidi Czigány Balázs. Piliscsaba – Bp. – Vasvár 2007. 77–88., 85.

4 Rupp Jakab: Buda-Pest és környékének helyrajzi története Pest. 1868. 64–70.

5 Implom Lajos OP: Adatok a Szent Domonkos-rend magyarországi rendtartománynak történetéhez. A Rendtartomány alapításától 1526-ig. A kéziratot kiadás alá rendezte: Drimmer László – Zágórhidi Czigány Balázs. (Magyar domonkos rendtörténet 1.) Vasvár 2017. 675–682.

6 Orsós Julianna: A Nyulak szigeti apácakolostor képviselőjének fő vonásai 1458–1526 között. Turul 93. (2020) 97–111. 110–111. (2. sz. melléklet).

7 Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II. kötet (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 16.) Bp. 1990. 1082.

8 Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I. kötet (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 16.) Bp. 1990. 136.

A Nyulak szigeti apácák 95 adózó portája az 1549–1553 között készült felmérések adatai alapján, megyék szerinti eloszlásban:

Megye, felmérés éve	Birtok neve, portaszám	Összesen
Baranya, 1551 ⁹	Besence (2), Cserteleke (4), Dobravica (5), Haraszti (5), Megyer (3), Páprágy (5), Patacs (2), Sámód (5), Vajszló (5)	39
Békés, 1553 ¹⁰	Gyula, Királyság (15)	15
Győr, 1549 ¹¹	Patas (17) ¹²	17
Komárom, 1549 ¹³	Felsőszakállós ¹⁴	14
Pozsony, 1549 ¹⁵	Tőnye	10

Megmaradt, Habsburg-fennhatóság alatt álló területeken fekvő birtokaikért harcolni próbáltak. Csallóközi területeik közül Apácaszakállas, Tőnye és Csilizpatas összesen 41 portát jelentettek, ezek határai miatt pereskedtek a legtovább.

Tanulmányom azt mutatja be, hogy hogyan tudott hatást kifejteni az 1570-es évek közepéig a domonkos apáca kolostor, és milyen nehézségek sújtották, kik segítették az egykor nagy presztízzsel bíró testületet, a messzire szakadt, elszegényedett kis közösséget.

Mohács után, Szentjános előtt

Ami a testületet illeti, a mohácsi csatavesztés utáni időkről keveset tudunk. Az biztos, hogy a nővérek már 1521-ben is el akarták hagyni a kolostort, de Pécsi László tartományfőnök ezt nem engedélyezte számukra, hanem csak végső esetben együttes elvonulásukat tette lehetővé, és a még be nem öltözött lányoknak engedélyezte, hogy haza meheszenek.¹⁶ A kolostorban maradt nővérek 1526-ban Kőszegre menekültek, ahonnan Mária királyné hívására még visszatértek. Az 1520-as évektől kezdve állandó készültségben voltak tehát, és *scriptorium*ukban is felkészültek rá, hogy menekülniük kell: a terjedelmes Érsekújvári Kódexet a menekülő apácák mozgó könyvtáraként kell értelmeznünk.¹⁷ A kolostorban legalább három *scriptor* működött a 16. század

elején,¹⁸ akik a másolás mellett a hivatalos levelezés egy részét is végezték.¹⁹ A fennmaradt domonkos apácakódexek a magyar nyelv rendkívül jelentős korai emlékei, amelyek a korszak viszontagságait is magukon viselik,²⁰ és segítségükkel az apácák és könyvtárak útvonala,²¹ tartózkodási helyeik, sőt szövegeik tovább élése²² is nyomon követhető. Az egészen biztos, hogy az 1530-as évek második felében már Nagyvárad mellett, a biharszentjánosi bencés kolostorban éltek.²³ Egy 1538-ból származó oklevél az egyik nővér budai házának tulajdonjogát szabályozza. Az 1538. január 5-én, Nagyváradon I. János király által kiadott irat rögzíti, hogy Bozai Benedek és Tomori Lajos kamarások a budai Szent János ferences kolostor harmadrendi apácaival való korábbi nézeteltérésükön felülemelkedve lemondanak azok javára egy budai házról és tartozékairól. Szempontunkból érdekes, hogy a ház Ötvös Orsolya (*filia quondam Thomae Aurifabri*) domonkos apáca tulajdona volt és a kolostor mellett állt.²⁴ A klarisszák csak 1541-ben menekültek el végleg Budáról, Orsolya pedig nem néhaiként szerepel az iratban, így aztán az is elképzelhető, hogy Nyulak szigeti apáca mivoltának említése jelentős, vagyis nem csupán pontosítás céljából szerepel az oklevélben, hanem a Nyulak szigeti apácák megbízhatták a Budán maradt klarisszákat a városban lévő javaik kezelésével. Az oklevelet ráadásul Nagyváradon adta ki a király, így az sem kizárt, hogy a nézeteltérés fentebb bemutatott megoldódásáig maga Orsolya nővér pereskedett, természetesen képviselő útján. Sajnos további adatok híján ez a feltevés még nem igazolható. Az 1530-as évek második felében azok a nővérek, akik nem menekültek el Nagyváradra, engedéllyel családjaiuknál találtak menedéket, Dombai Krisztina és Herched Borbála biztosan engedélyt kaptak a vikáriustól, hogy rokonok kastélyába menjenek.²⁵

18 Haader Lea: A Nyulak szigeti scriptorium mint műhely. Magyar Nyelvőr 128. (2004) 196–205. 202–204.

19 Haader Lea: Elena priorissza levele. Magyar Nyelv 91. (1995) 420–431.

20 A magyarországi domonkos kódexekről összefoglalóan ld.: Haader Lea: Domonkosokhoz köthető középkori kódexek. In: A szent domonkos rend és a kunok. Szerk. Barna Gábor. Szeged 2016. 131–151.

21 Az Érsekújvári Kódexről például bebizonyosodott, hogy miután elkészült és magukkal vitték Nagyváradra, majd Nagyszombatban is őrizték és használták. Utóbbi ténynek írott bizonyítéka is van a kötéstáblán. Madas Edit – Haader Lea: Bevezetés. In: Érsekújvári kódex 1529–1531. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel. Szerk. Haader Lea. (Régi Magyar Kódexek 32.) Bp. 2013. 7–59. 18. A kódexet aztán a nővérek nem vitték tovább Pozsonyba, mert még 1652-ben és 1712-ben is Nagyszombatban volt. Lauf Judit: Újfalusi Judit glosszái az Érsekújvári kódexben? In: Lelkiség és irodalom. Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére. Szerk. Bajáki Rita et al. Bp. 2017. 299–304. 300.

22 Lauf Judit: Az Érsekújvári kódex és a Makula nélkül való tükör: A középkori magyar passióhagyomány nyomai a 18. századi kegyességi irodalomban. Magyar Könyvszemle 130. (2014) 218–236.

23 Rupp J.: Buda-Pest i.m. 78–79.

24 HU-MNL-OL-F 4-Máramaros-5.-9. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, A Gyulafehérvári Káptalan országos levéltára, Cista Comitatuum] Málusz Elemér korábban nem közölt regesztáját ld.: Végh András: Buda város középkori helyrajza 2. (Monumenta Historica Budapestinensia 16.) Bp. 2008. 751. sz. 197–198.

25 I. Wysokiński OP: A középkori magyar domonkos rendtartomány i.m. 81. 23. jegyzet.

9 Maksay F.: Magyarország birtokviszonyai I. i. m. 124., 125., 126., 127., 129., 130., 133.

10 Gyulát Horvát Istvánnal, Gál Andrással, Kaczkffy Györggyel közösen birtokolták, 1526 előtt nem volt a birtokaik között. Maksay F.: Magyarország birtokviszonyai I. i. m. 167. Az adományozás, vagy bérbeadás tehát 1526–1552 között történt, 1552-ben ugyanis a gyulai váruralalom kamarai kezelésbe került. Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. Történelmi Szemle 45. (2003) 1–2. 61–92. 82.

11 Maksay F.: Magyarország birtokviszonyai I. i.m. 349., 351.

12 Csilizpatas.

13 Maksay F.: Magyarország birtokviszonyai I. i.m. 394.

14 Apácaszakállas.

15 Maksay F.: Magyarország birtokviszonyai II. i.m. 597.

16 Harsányi András: A domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt. Debrecen 1938. 110.

17 Madas Edit meggyőző bizonyítását részletesen ld.: Madas Edit: Az Érsekújvári Kódex mint a menekülő apácák hordozható könyvtára és két új forrásazonosítás In: Szöveg-emlék-kép. Szerk. Boka László – P. Vásárhelyi Judit, Bp. 2011. 91–104.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy a Nyulak szigeti apácák miért nem domonkosrendi kolostorba menekültek Erdélyben. Az erdélyi domonkos *contrata* tizennégy kolostora közül öt apáca kolostor volt, amelyek nem voltak kedvező helyzetben a politikai helyzet bizonytalansága és a protestánsokkal való ellentétek miatt sem.²⁶

A beszercei kolostor 1556-ban megszűnt, épületeit mezőgazdasági épületekként használták, a brassói lakóit az 1540-es években elűzték, épületeik a város tulajdonává lettek, és ispotályt rendeztek be azokban. Kolozsvárott létezett a legnagyobb domonkos zárda (1510-ben 33 lakója volt). 1551-ben a város többi katolikus testületével együtt ezt is kifosztották és a város az apácákat is elűzte. A segesvári apácákat még 1570-ben is említették egy végrendeletben, ami azért különös, mert ekkorra már minden testület elhagyta a várost. Végezetül a nagyszzebeni apáca kolostor 1529-ben vagy 1545-ben szűnt meg.²⁷ A Budáról menekülő apácának tehát egy olyan menedéket kellett, találniuk, ahol nem volt a városban protestáns többség és ahol a török fenyegetés még nem tűnt annyira közelinek. Így esett a választásuk a Nagyváradtól északnyugatra fekvő, biharszentjánosi bencés Szent János kolostorra, amelyet ugyan a birtokokkal együtt 1549-re megkaptak, de 1557-ben Izabella királyné tiltakozásuk dacára Bethlen Gergelynek és Massay Lászlónak adományozta azt.²⁸

A magyarországi domonkosrend anyagi körülményei az 1530-as évektől kezdve egyre romlottak, a testvérek vagy más provinciákba vándoroltak, vagy a még megmaradt, Habsburg fennhatóság alatt lévő rendházakba mentek.²⁹ Az ötvenes évek elejére azonban már ezek a testületek is egyre nehezebb helyzetbe kerültek. A nagyszombati domonkosok 1552-ben szó szerint éheztek, és azt kérték I. Ferdinándtól, hogy élmezőnyükben segítsen, amit az uralkodó meg is tett, és utasította a Magyar Kamarát, hogy gondoskodjon a szerzetesek ellátásáról.³⁰

Az apácák erdélyi tartózkodásáról kevés adatunk van, de csallóközi birtokaik miatt az 1550-es évek végétől kezdtek el folyamodványokat és panaszleveleket írni. Vajon miért ekkor?

26 Beszerce: Szűz Mária-apáca kolostor, Brassó: Szent János-apáca kolostor, Kolozsvár: Szent Egyed-apáca kolostor, Segesvár: Szent Sebestyén-apáca kolostor, Nagyszében: Mária Magdolna-apáca kolostor.

27 *Lupescuné Makó Mária*: A Domonkos Rend középkor erdélyi kolos/torainak adattára. Történelmi Szemle 46. (2004) 3–4. 339–384. A kolozsvári elűzésről, korabeli személyes domonkos feljegyzéseket is tartalmazó írásában részletesen ír *Lupescu Radu*: „Utriusque ordinis expulsi sunt. Kolozsvár, 1556. március 15.” In: Az első 300 év Magyarországon és Európában. A Domonkos-rend a középkorban. Szerk. Csurgai Horváth József. Szekesfehérvár 2017. 295–303. 296–298.

28 Bunyitay Vince szentjánosi megjelenésüket 1549-re teszi, és röviden beszámol Békés megyei birtokaik, Királyság és Donáttornya I. Ferdinánd általi, 1562. évi újratelepítési kísérletéről is. *Bunyitay Vince*: A várad püspökség története alapításától a jelenkorig. Második kötet. Káptalánok, monostorok a püspökség alapításától 1566. évig. Nagyvárad 1883. 499–501.

29 *I. Wysokiński OP*: A középkori magyar domonkos rendtartomány i. m. 80–84.

30 HU-MNL-OL-E 21-1552.03.10.-a., HU-MNL-OL-E 21-1552.03.10.-a/1. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kamarai Levéltár, Benignae resolutiones]

A megmaradt birtokok és jelentőségük

Trónra kerülése után I. Ferdinánd egyértelmű célként jelölte meg a királyi jövedelmek visszaszerzését a rendektől, de csak két évtized múlva sikerült látványos eredményt elérnie.³¹

Kenyeres István püspöki és érseki birtokokat érintő alapos vizsgálatai kimutatták, hogy Buda elestét követően a védelmi rendszer kiépítése érdekében a katolikus egyházi vagyont is egyre nagyobb mértékben használta fel a Habsburg kormányzat.³² Ez véleményem szerint nem csak a püspökségek és érsekségek jövedelmeire, hanem a szerzetesrendek megmaradt javaira is érvényes lehetett.

A komáromi vár a törökkori magyar történelem során mindvégig jelentős szerepet töltött be, elhelyezkedése folytán Bécs előtere, a Duna, mint utánpótlási, szállítási útvonal és mellette lévő felvonulási útvonal védelmében egyaránt meghatározó. A vár építkezései, korszerűsítése folyamatos volt, de az 1550-es évektől állandó pénzhiányról árulkodnak a források. A környező birtokok alattvalóinak robotját is mind inkább igénybe vette a vár, ami miatt Oláh Miklós esztergomi érsek 1567-ben panaszt is tett a Haditanácsnál, amit helyben hagytak, és az ő Komárom megyei jobbágyait nem kényszeríthették a jövőben hat napon túli robotra.³³ A robot mellett a birtokokat is használta a vár különböző módokon: a királynak már 1554-ben kamarai vizsgálatot kellett kérnie az apácák Apácaszakállas és a szomszédos, királyi tulajdonban lévő Ekecs birtok határvitái miatt, amelyet szintén a komáromi vár vett használatba. A per a jelenleg feltárt források szerint egészen 1576-ig követhető. Szempontunkból ez azért fontos, mert látszik belőle, hogy a Nyulak szigeti apácák hét évvel a magyar provincia felbomlása után is testületként és peres félként léptek fel egy jogi ügyletben.³⁴ Pár évvel később az apácák jobbágysai a túlzott adóterhek miatt nyújtottak be panaszt, amelynek kivizsgálására aztán I. Ferdinánd 1559 szeptemberében utasítást adott a Magyar Kamarának. Az oklevélből az is kiderül, hogy az uralkodó Korláth Mihálynak egyebek mellett annak fejében engedte át a birtokot, hogy nem növeli az adókat.³⁵ A területeket az egykori huszti kapitány haszonbérbe vette. Az apácák anyagi helyzetére enged következtetni, hogy pár hónappal később az apácaszakállasi jobbágynak – és a nővéreknek – nem volt pénzük, hogy a pozsonyi káptalannak kifizessék egy, e per során bemutatandó örökvallás

31 *Kenyeres István*: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. Történelmi Szemle 45. (2003) 1–2. 61–92. 61. A reformokról különösen: 78–84.

32 *Kenyeres István*: Konfliktus vagy konszenzus? A katolikus egyházi vagyion sorsa a 16. századi Magyar Királyságban. In: Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XVII.) Szerk. Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Pécs 2017. 293–317.

33 *Domokos György*: Adatok a komáromi vár 16. századi építéstörténetéhez. Limes 10. (1997) 4. 67–92. 67., 70–71. A robotra vonatkozóan: 47. jegyzet.

34 Az Ekecs községgel folyó per részletes bemutatása nem tárgya jelen tanulmánynak. Az ügy ezekben az eddig feltárt iratokban követhető nyomon, 1576-ig: HU-MNL-OL-E 21-1567.HH.NN.-No. 2. – Ld. a 3. sz. függelék!, HU-MNL-OL-E 21-1568.11.21.-a., HU-MNL-OL-E 148- a.-337.-4. [Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrata acta], HU-MNL-OL-E 148- a.-336.-7., HU-MNL-OL-E 148- a.336.-10.

35 HU-MNL-OL-E 21-1559.09.26.

másolási költségét, ezért I. Ferdinánd utasította a Kamarát, hogy vállalja át a kiváltás díját.³⁶

I. Miksa trónra kerülése után találkozunk ismét a forrásokban a nővérekkel. Az új uralkodónak Johann Tätzger³⁷ komáromi udvarbíró Körmendi Gáspár vikárius előterjesztése³⁸ nyomán jelentette, hogy a Nagyváradon élő apácák hajlandók volnának bérbe adni három birtokukat, Apácaszakállast, Csilizpatást és Tőnyét a komáromi várnak, ezért I. Miksa jelentést kért a Kamarától, hogy korábban fellázadtak-e apja ellen.³⁹ Nem egészen egy hónap múlva aztán három másik falut jelöltetett ki a Kamarával Korláth Mihály részére,⁴⁰ a megegyezés azonban korántsem volt ilyen egyszerű, az apácák (vagy Körmendi Gáspár) ugyanis birtokcserét akartak. Három említett falujukért cserébe Neszmély, Almás és Füzitő birtokokat kérték.⁴¹ Az uralkodó a közvetítő Gáspár vikáriushoz szóló levelében éves díjat ajánlott fel, és kifejezte afeletti reményét, hogy bérbe adják birtokaikat a komáromi várnak.⁴² Nem sokkal ezután Johann Tätzger véleménye alapján hiúsult meg a naszádosfalvak átadása az apácák számára (vagyis, bár forrásaink hézagosak, vélhetően mégis a birtokcsere valósult volna meg).⁴³ Ennek okait a jelenlegi forrásokkal nem tudjuk rekonstruálni, de az uralkodó augusztusban bizottságot jelölt ki, Pethő Jánost és Zermegh Jánost bízta meg egy vizsgálat lefolytatásával, az udvarbíró, Tätzger kihagyásával.⁴⁴ Az apácák egyre kiszolgáltatottabb helyzetbe kerülhettek, végül a Nagyvárad melletti kolostort, ahol közel harminc évig éltek, a protestánsok lerombolták. 1566. április 9-én Károly főherceghez fordultak,⁴⁵ kérésüket Oláh Miklós is ellátta kísérőlevéllel, amelyben meglepően szűkszavúan ír helyzetükről: „Hogy pedig Felségtek teljes ügyüket világosabban megértse: ezeknek a szűz apácáknak boldogabb időkből Buda közelében volt kolostoruk, vagy zárdájuk a Nyulak szigetén. És azokban az időkben nem csupán a nemesi- és főnemesi-, de a királyi nemzetségből és családból valók [nővérek] is voltak közöttük. Később, amikor a törökök kiűzték őket onnan, Várad környékére húzódtak vissza, rendjük Szent János[nak szentelt] kolostorába. De ott sem maradhattak sokáig, hiszen kolostorukat az eretnekek és erdélyiek lerombolták, javaikat lefoglalták és elűzték őket onnan. Most

pedig ideérkezett Nagyszombatba – mint velem közölték – mintegy húsz fő.”⁴⁶

A tizenhatalomra fogatkozott létszámú apácaközösség és segítőjük (a – mint láthattuk – nem egészen egy év múlva saját jobbágyaitól a komáromi várépítéskor követelt túlzott robotterhek miatt panaszt tevő Oláh Miklós esztergomi érsek és ekkor már kancellár) leveleit Károly főherceg május végén küldte el a Magyar Kamarának,⁴⁷ és ezekre hivatkozva sürgette meg júniusban I. Miksa a Kamara tájékoztatását a családközi falvakról.⁴⁸ Miután megkapta június 29-ei levelüket, 1566. augusztus 3-án megbízást adott a Kamarának, hogy derítsék ki, hová lehetne elhelyezni a nővéreket, valamint évi 100 forintot utalt ki számukra.⁴⁹ Végző döntés mégis csak ugyanezen év november 14-én született. A parancslevélből tudjuk, hogy a tizenhatalom szigeti apáca mellett áprilisban három szerzetes is Nagyszombatba ment. Az uralkodó utasította a Magyar Kamarát, hogy gondoskodjanak az esztergomi érsekséggel és a nagyszombati ferencesekkel tárgyalva zárt kolostorban (*coenobium separatum*) történő elhelyezésükről. Ebből látnunk kell, hogy a nagyváradi pusztítás óta, több mint fél éve kegyelemkenyéren élhettek Nagyszombatban, és mivel a parancslevél kitér a kolostor kérdésére is, feltételezhető, hogy „hivatalosan” nem fogadták be őket a helyi egyháziak, csak egy időre, szívességből kaptak menedéket. Ugyanebben a parancslevélben említett három falujuk visszaadását is megparancsolta a király.⁵⁰ Minden bizonnyal azért tartott hónapokig, hogy a nővérek választ kapjanak folyamodványukra, mert az 1566. évi török hadjárat ekkor érte el tetőpontját, Szigetvár elvesztése hatalmas érvágás volt. Alig több mint két hónapig volt csupán érvényben az említett parancs, ugyanis a komáromi udvarbíró és a Magyar Kamara jelentéseire hivatkozva I. Miksa a falvakat ismét a komáromi várnak juttatta. A források hiánya arra enged következtetni, hogy Csilizpatas, Apácaszakállas és Tőnye helyzete tehát nyugvópontonra jutott, de az apácaszakállasi és ekecsi jobbágyok közötti határvita és egy, a forrásokban Folyó néven szereplő halászóhely miatti pereskedés adatolhatóan 1576-ig tovább zajlott.

Pár hónap múlva viszont újabb birtokuk miatt írtak folyamodványt a nővérek Nagyszombatból.⁵¹ Andreas Kielman komáromi kapitány ugyanis Csolnok nevű birtokukat is lefoglalta és a vár használatába vette.⁵² A Kamara nagyon gyorsan, pár nap alatt véleményezte a nővérek király által továbbított folyamodványát és I. Miksa 1568. január 3-án utasította Kielmant, hogy adja vissza Csolnokot az apácáknak.⁵³

36 HU-MNL-OL-E 21-1559.11.18.-a.

37 A forrásokban *Joannes Nemethiként*, vagy *Nemethiként* is előfordul. A névazonosítást Kenyeres István végezte el. *Kenyeres István: Uradalmaik és végvárai. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban.* (Habsburg Történeti Monográfiák 2.) Bp. 2008. 213.

38 Sajnos nem maradt fenn.

39 HU-MNL-OL-E 21-1565.02.19. A válasz fogalmazványában hű alattvalókként jellemzik a nővéreket és Gáspárt is. HU-MNL-OL-E 21-1565.02.19/1.

40 HU-MNL-OL-E 21-1565.03.30.

41 Ezeket még 1537-ben adta tartozása fejében a dunai naszádosoknak I. Ferdinánd, és bár ekkorra már visszaháramlottak a koronára, a forrásokban továbbra is naszádosfalvakként szerepeltek.

42 HU-MNL-OL-E 21-1565.03.30/1.

43 HU-MNL-OL-E 21-1565.05.18.

44 HU-MNL-OL-E 21-1565.08.29. HU-MNL-OL-E 21-1565.08.13.

45 Ld. az 1. sz. függelék!

46 Orsós J.: A Nyulak szigeti i. m. 98. A teljes szöveget ld. a 2. sz. függelékben!

47 HU-MNL-OL-E 21-1565.05.26.

48 HU-MNL-OL-E 21-1565.06.19.-a.

49 HU-MNL-OL-E 21-1566.08.03.

50 HU-MNL-OL-E 21-1566.11.14. Korábban kérte a Magyar Kamara véleményét birtokaik visszaigénylése tárgyában. HU-MNL-OL-E 21-1566.10.17.

51 Ld. a 3. sz. függelék!

52 Kielman életpályáját részletesen feltárta *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle* 39. (1997) 257–288. 261–262.

53 HU-MNL-OL-E 21-1568.013.-b/1. Az uralkodó a Kamarát még aznap tájékoztatta a Kielmanhoz intézett parancsról: HU-MNL-OL-E 21-1568.013.-b.

A nővérek bevételeinek folyamatos csökkenésére, életkörülményeik nehézségeire, élelmezési gondjaikra enged következtetni, hogy I. Miksa 1569. október 27-én utasította a Magyar Kamarát, hogy utaljanak ki számukra 10 hordó bort és 15 pozsonyi mérő gabonát.⁵⁴ 1615-ig a nagyszombati domonkos kolostorban, majd három évig a klarisszáknál éltek a nővérek. Pozsonyba 1618-ban már csak tíz apáca érkezett.⁵⁵ Otthonukat, ahová soha nem térhettek vissza, a hódoltság idején *Lányok szigeteként* emlegették a törökök, és a kolostornak még a 18. században is voltak használható helyiségei. Az épület még pusztulásában is Buda visszavételét szolgálta: itt rendezték be Savoyai Jenő hadseregének kórházát.⁵⁶

Az utolsó bástya

A Nyulak szigeti domonkos apáca kolostor, valóban a rendtartomány utolsó működő testülete volt, amely, mint kimutattuk, a 16. század közepére birtokai nagy részét elveszítette. A testület és a komáromi vár között kezdetben közvetítő Körmendi Gáspárt így jellemezték a generális vizitátorához Michele d'Astihoz szóló petíciójukban a nagyszombati konvent tagjai: „...több éve állunk a magyar páternek és fráternek tisztelendő Körmendi Gáspárnak, a provinciánk állítólagos (*pretensi*) vikáriusának vezetése alatt, akiről sok mindent kellene elmondanunk: ő számunkra sem nem atya, sem nem pástor, hanem inkább mint egy zsoldos, javaink maradékát is eltékozolja. Ő (azonkívül, hogy magához vette a kelyheket, a füstölőket és a többi ezüst vázákat és több szent öltözetet, melyeket tetszése szerint szétesztett) nem állt meg addig, amíg el nem adta az egyetlen, számunkra még megmaradt gazdaságot vagy falut,⁵⁷ amelyből valahogyan korábban megéltünk, azért, hogy így éhen haljunk.”⁵⁸ A nővérek évekig harcoltak így eladott, utolsó birtokaikért, és száműzöttségükben, nyomorúságukban is sikerült a legmagasabb köröket elérniük. Oláh Miklós kancellár, esztergomi érsek mellett Mérey Mihály nádori helytartónak is írtak, és mindketten közben is jártak értük.⁵⁹ Károly főherceg és I. Miksa szinte presztízskérdésnek tekintették, hogy melyikük orvosolja az apácák panaszait a komáromi udvarbíróval és kapitánnyal szemben.

Az apácák Komárom megyei birtokainak elfoglalása, haszonbérbe vételük, majd később eladásuk terve nem csak Körmendi Gáspár vikárius fentebb idézett jellemzését támasztják alá, hanem a katolikus birtokok Habsburg védelmi rendszer kiépítésére történő felhasználásának Kenyeres István által kidolgozott keretébe is beilleszthetők. A tanulmányban az utóbbi évek forrásfeltárásának köszönhetően új adatokat

mutattunk be az elmenekült apácák létszámára, anyagi helyzetére vonatkozóan, és mellékletként közölt folyamódványaik talán latin nyelvhasználatukkal kapcsolatban is hozhatnak majd új eredményeket.

FÜGGELÉK

1.

Nagyszombat, 1566. április 10. – A Nagyszombatban élő Nyulak szigeti apácák levele Károly főherceghez, amelyben leírják, hogy pár hónapja kisebb küldöttséget küldtek a királyhoz, amely Komárom megyei birtokuk Tőnye, Patas és Szakállas visszaadását kérte. Erre azonban hiába kaptak ígéretet, a helyzet nem oldódott meg, sőt mire Váradra visszaértek, a monostort is lerombolták, így Nagyszombatba menekültek. Lassan már magukat sem tudják eltartani, így kérik, hogy a komáromi udvarbíró által elvett birtokaikat és javaikat segítsen visszaszerezni, nehogy a nagy szükségben éhen haljanak.

Eredeti papíron, gyűrűspecséttel lezárt levél. HU-MNL-OL-E 21-1568.08.03/2.

Serenissime princeps, domine, domine nobis clementissime!

Orationum nostrarum in domino devotarum suffragia. Superioribus mensibus anni proxime praeteriti, miseramus ex nobis ad sacratissimam caesaream regiamque maiestatem, dominum nostrum clementissimum religiosas virgines sanctimoniales, priorissam videlicet et aliam consociam suam, medio quarum suae maiestati caesariae humilime supplicaveramus, ut sua maiestas quasdam tres possessiones nostras, Thewnye, Pathas et Zakalos vocatas, in comitatu Comaroniensi existentes habitas, tunc temporis ad rationem suae maiestatis ad arcem Comaroniensem occupatas reddi et remitti facere clementer mandare dignaretur, sua maiestas caesarea, supplicatione nostra clementer exaudita. Praefatae possessiones nostrae post suae maiestatis mandatum nobis erant remissae et restitutae, literas quoque protectionales ad reverendissimum dominum Strigoniensem et locumtenentem, ac magnificum dominum Michaellem Merey dare dignata fuerat, ut nomine maiestatis suae caesariae contra quosvis impeditores nos in eisdem bonis defenderent, insuper salvum quoque conductum tuti itineris, ut nos cum universis rebus nostris et comitiva huc ad istas partes sub alas maiestatum vestrarum commorandi gratia ex claustrum Sancti Joannis Baptistae prope Varadinum habito tuto commigrare possemus, impetraveramus, quo salvo conductu, sua maiestas caesarea clementer concessio vix priorissa et socia eius domum pervenerunt, iterum praedictae possessiones nostrae denuo ad dictam arcem sunt occupatae. Monasterium vero praefatum per rebelles factiosos maiestatum vestrarum est funditus dirutum nosque quum non haberemus, ubi permanere possemus, et ut multo tempore ante destructionem ipsius monasterii huc ascendere statueramus, iam Thyrnaviam venimus hicque condescendimus bonis nostris privatae, ea calamitate sumus

54 HU-MNL-OL-E 21-1568.10.27.

55 Fazekas István: A katolikus egyház helyzete és intézményrendszere a kora újkori Pozsonyban. Történelmi Szemle 60. (2018) 2. 201–213. 211. 68. jegyzet.

56 Irásné Melis Katalin: A Budapest-margitszigeti domonkos apáca kolostor pusztulása a 16–17. században. Budapest Régiségei 38. (2014) 107–120. 110–111.

57 A fordításban „villát” szerepel.

58 I. Wysokiński OP: A középkori magyar domonkos rendtartomány i.m. 87–88.

59 Mérey utasítása 1569-ben: HU-MNL-OL-E 148-a.-336.-7.

afflictae, ut iam quo deveniamus, nescimus. Sumus autem in ordine numero decem et octo, insuper aliam quoque familiam, quae nostra negotia providet et curat, habemus. Clementissime domine, quum iam nec hic habeamus, unde nosmet dietim sustentemus, serenitati vestrae humilime supplicamus vestra serenitas firmissime mandare, ut eadem possessiones nostrae, de quibus dictus dominus locumtenens vestrae serenitati scripsit, remittantur, praeterea quadringenti sappones tritici, munera quoque festi Paschae, et quaedam apes, quae omnia d(ominus) Joannes Nemeth ex dictis nostris bonis adimi et abduci fecit, per eum restituantur, precium quoque piscium ex piscina nostra in Pathas habita expiscatorum cum eodem persolvi facere dignetur, ut habeamus, unde vivere possimus, nam solus Deus novit, qualiter et panis quotidianus nobis subministratur, non quod alia genera alimentorum et victualium haberemus, et nisi praedictae possessiones nostrae et aliae res ademptae nobis statim absque ulla mora restitui per vestram serenitatem mandentur, veremur ne fame pereamus. Quapropter serenitati vestrae iterum atque iterum pro Deo proque pietate sua humilime supplicamus, dignetur clementer praemissa bona remitti et res per praefatum Joannem Nemeth ademptas reddificare, quod nos assiduis praecibus nostris pro felici statu et incolumitate vestrae serenitati maiestatique suae caesareae promereri studebimus, a vestra serenitate clemens ac benignum expectamus responsum. Datum Thyrnaviae, die 10. Aprilis anno Domini 1566.

Eiusdem vestrae serenitatis humilimae orphanæ et vere oppressae famulae profugae.

Priorissa et totus conventus sanctimonialium de Insula Leporum

Praeter haec. Clementissime domine. Idem Joannes Nemeth a tempore occupationis praescriptarum possessionum fructus et utilitates molendini nostri in Pathas habiti, tritici ad minus sappones triginta duos percepit. Vestrae Serenitati humillime supplicamus, dignetur mandare, ut et istos triginta duos sappones tritici nobis restituat, dignetur vestra serenitas et in hoc nobis clementer succurrere, quo nostram paupertatem et calamitatem magis sublevare possimus.

2.

Nagyszombat, 1566. április 9.

Oláh Miklós a Nagyszombatban élő Nyulak szigeti apácák folyamodványát továbbítva kéri Károly főherceget, hogy könyörüljön meg rajtuk és adjon nekik mihamarabb kedvező választ.

Eredeti, papíron, HU-MNL-OL-E 21-1566.08.03/1.

Serenissime princeps et domine, domine clementissime!

Orationum et servitorum meorum in gratiam vestrae serenitatis humilem commendationem.

Accesserunt me religiosas sorores sanctimoniales, quae cum his litteris ad v(estram) serenitatem supplicatum profisciscuntur: et rogarunt, ut penes eas v(estri) serenitati supplicarem, quod cum misericordia ipsa et etiam officium meum

requirere videatur, non potui eis denegare. Ut autem v(estra) serenitas totum ipsarum negotium clarius intelligat: haec virgines sanctimoniales felicioribus temporibus habebant claustrum seu monasterium prope Budam in Insula Leporum. Et illis temporibus erant inter ipsas non solum de nobilium et magnatum, sed etiam de regum genere et familia. Postea cum illinc per Turcas essent expulsae sese receperant circa Varadinum ad monasterium S(ancti) Joannis sui ordinis. Sed ibi quoque permanere non potuerunt. Nam eorum monasterium per haereticos et Transsylvanos dirutum, bona eorum occupata et ipsaemet illinc eiectae sunt. Nunc vero venerunt huc Tirnaviam, circiter, ut mihi dixerunt, viginti personae. Habebant autem hic in Insula Challockeoz bona quaedam, quae etiam ad Comaron sunt occupata: cum omnibus frumentis suis, et similiter in Simigio, quae nunc sunt apud d(ominum) Franciscum Tahy, quae etiam maiori ex parte occupata sunt. Ne igitur miserae virgines Deo dicatae mendicare aut famae perire cogantur, profectae sunt ad serenitatem vestram in rebus earum afflicitis supplicatum. Penes quas ego quoque ab eis propter Deum rogatus: supplico v(estrae) serenitati uti domino meo clementissimo, dignetur causam ipsarum sibi clementer habere commendatam, ipsasque cum gratioso responso expedire; ut possint sub alis, et protectione maiestatum vestrarum permanere. In reliquo Deus opt(imus) max(imus) v(estram) serenitatem feliciss(imam) conservare dignetur. In cuius gratiam me et servitia mea iterum humiliter commendo.

Datum Tirnaviae 9. die mensis Aprilis anno Domini 1566.

e(iusdem) v(estrae) serenitatis
humilis servitor et capellanus
Strigoniensis etc. manu propria

3.

1567. december 12. előtt, valószínűleg Nagyszombatból. A Nyulak szigeti apácák panaszlevele, amiért Csolnok nevű birtokukat a Komáromi vár lefoglalta. Kéri, hogy a címzett járjon közben érdekükben, hogy a helyzet Andreas Kielman kapitánnyal rendeződjön, és birtokukat visszajuttassák nekik.

Egyszerű kamarai másolat, papíron. HU-MNL-OL-E 21-1567. HH.NN.-2.

Reverendissime, magnifice ac egregii domini, domini nobis gratiosissimi!

Orationum nostrarum devotarum suffragia. Ex supplicatione nostra et ex copiis literarum sacrae caesariae maiestatis, domini nostri clementissimi ad incolas pagi nostri Cholnok datarum dominationis vestrae reverendissimae magnificae ac egregiae, ut illum sua maiestas nobis restituit, quam [sic] alias s(acra) olim maiestas caesarea durante beneplacito Paulo literato contulerat, quod ex parisi donationis sibi factae intelligere dignabuntur. Ex parisi autem mandatoriis olim praedictae s(acrae) caesariae maiestatis ad Thomam

Prandorfer, tum temporis provisorem Comaroniensem datarum, quibus sua olim caesarea maiestas satis aperte confessa est se certo cognovisse ex relatione fidedignorum testium fenetum ad nos pertinere, similiter cognoscere dignabuntur. Sed quia dictus Prandorfer huiusmodi mandata non curans, ab eo tempore coloni suae maiestatis in Ekech residentes, cum nostris semper dissensiones tam ratione feneti quam et piscinae habuerunt, quae possessioni nostrae Zakalos adeo proxima est, ut aqua eius sepes hortuum [sic] colonorum nostrorum attingit. Unde praedictae quoque olim sacrae caesareae maiestati et deinde suae etiam maiestati pro deligendis commissariis supplicavimus, per quas licet fuerunt electi, verum prout primo propter unius eorum absentiam, ita et ultimo ob unius domini Joannis Pethew in termino juri praefixo non comparitionem nihil actum est in maximum nostrum damnum et expensas non minimas ad eo vocatos vicinos et commetaneos testes factas, commissarios autem fuisse delectos ex pariis literarum suarum maiestatum eadem intelligere dignentur. Nunc iterum denuo, quia per suae maiestatis colonos nostri plurimum turbantur, capiuntur pactanturque, ut iam tandem huiusmodi dissensiones e medio tollerentur et dirimerentur, pro deligendis commissariis maiestati suae caesareae humiliter supplicavimus. Quid autem in praemissis facto opus sit, sua maiestas a dominationibus

vestris reverendissimis m(agnificis) ac e(gregiis) ut per d(ominum) secretarium Camerae Aulicae dictum est vult informari, quare, cum justum esset, ut unusquisque, quod suum est, pacifice teneret et possideret, nobisque miserabilibus personis spiritualibus de bonis nostris pro cultu divino pie donatis et institutis vivendum sit, nam qui altari servit, de altari vivat, do(minationibus) vestris reverendissimis, m(agnificis) ac e(gregiis) humiliter supplicamus, dignentur ob respectu aeternae remunerationis et nostrae reclusionis monasticae nobis fieri tutrices pientissimae, mature talem suae maiestati dando informationem et consilium, ut sua maiestas caesarea dictam villam nostram Cholnok per d(ominum) Andream Kylman nobis reddifacere et pro revisione differentiarum ratione feneti et piscinae commissarios suos spirituales et saeculares deligere dignetur, quod et communis iustitia requirit, ne possimus et coram Deo et hominibus conqueri, ut ita indebite iustis ecclesiae nostrae bonis et juribus privamur. Si fecerint eadem, Deus altissimus erit merces, et nos divinam clementiam pro longaeva conservatione et foelicissimo statu earundem, ut debemus, implorabimus. Celerem et gratiosam ab eisdem expectantes relationem.

Earundem dominationum vestrarum reverendissimae magnificae ac eg(regiae) humiles famulae moniales de Insula Leporum Ord(inis) Praedic(atorum)

KÖNYVISMERTETÉS

Bereg megyei címereslevelek a Magyar Nemzeti Levéltárban.
Szerk. Avar Anton. Nyíregyháza 2020. 254 oldal

Az Avar Anton szerkesztésében megjelent impozáns kötet a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára Kiadványai sorozat Közlemények alsortozatának 55. darabja, a sorozatszerkesztő Kujbusné Mecsei Éva. A nyíregyházi levéltár az utóbbi időben különös gondot fordított a helytörténet-kutatás fellendítésére és forráskiadványok megjelentetésére, és ebbe a folyamatba illeszthető a Bereg vármegye törvényszéke előtt 1590–1720 között kihirdetett, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött eredeti oklevelek közreadása is. Az előszót a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója, Dr. habil. Szabó Csaba jegyzi, a szakmai lektor Kurecskó Mihály főlevéltáros volt. Avar Antonnak nem ez az első többnyelvű forráskiadványa. Az ő nevéhez fűződik *A Hunyadiak címereslevelei 1447–1489* (2018) című hiánypótló munka szerkesztése is. A címereslevelek igazi szakértője, mert évek óta ő szerkeszti és gondozza a hazai teljes, 3158 oklevelet tartalmazó címereslevél-adatbázist is. A Szerző a címereslevelek teljes szövegű, magyar, angol és ukrán nyelvű regesztákkal és a címerek szintén háromnyelvű leírásaival, valamint az oklevelek átnézeti és a címerminiaturák részletfotóival díszített közléseként határozza meg munkáját (15.). Ugyanakkor a bevezető tanulmány és a forrásközléseket kiegészítő két függelék ezt a definíciót nagyban árnyalják. Olyan információkat tartalmaz ugyanis, amelyek alapján a kötet inkább a hazai heraldika egyik fontos epizódjának teljes körű feltárásaként, és egy közel integer forrásanyag közreadásaként jellemezhető. A kötet bevezető tanulmánya tisztázza, hogy a közreadott forrásokat annak alapján választották ki, hogy azokat egytől egyig Bereg vármegye törvényszéke előtt hirdették ki. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban (DAZO) nincsenek – pontosabban nem feltártak – eredeti címereslevelek, és az egykori Bereg vármegye ma jórészt Beregszászon őrzött levéltárának sincs már címereslevél-gyűjteménye, jöllehet Lehoczky Tivadar 1886-ban még 63 ilyen forrást közölt jegyzékében, ám nem jelölve, hogy az oklevél eredeti-e, vagy másolatban maradt fenn. Lehoczky jegyzékét 1900–1901-ben Szent-Imrey Tamás listája követte, 64 eredeti és 151 másolatban fennmaradt címereslevéllel. Avar Anton a teljesség érdekében Rexa Dezső – kevesebb adatot tartalmazó – 1909-ben készült jegyzékéről is említést tesz

(16.), de szempontunkból az a legfontosabb, hogy elsőként adja közre a dr. Horváth Sándor országos allevéltárnok által 1906–1919 között készített listát. Ezt Lehoczky és Szent-Imrey jegyzékeivel együtt, magyarázó jegyzetekkel, javításokkal, konkordancia-jegyzékkel és a címereslevél alapadataival együtt olvashatjuk a II. Függelékben (233–238.). A kérdésre, hogy mi történhetett Bereg vármegye egykori címereslevél-gyűjteményével, azt a választ adja a Szerző, hogy az eredeti oklevelek két kivétellel mind a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában vannak, a 141 másolat pedig szétszóródva, a DAZO fondjaiban lappanghat (17., 24.). A kötet megjelenésével egyidőben azonban Kulcsár Krisztina főlevéltáros megtalálta őket a HU-MNL-OL-C 30 – Acta extraserialis – Fasc. 8. jelzet alatt az Országos Levéltárban, a Helytartótanács Acta nobilium részében. Az információt természetesen megosztotta Avar Antonnal, akinek kérésére jelen recenzióban ez a fontos kiegészítés szerepelhet.

Arra is választ kapunk a bevezető tanulmányból, hogy miként kerültek a fővárosba az eredeti oklevelek és megismerhetjük Alois Müller ügyét, akiről 1902-ben bizonyosodott be Prágában, hogy ügyfeleit, akik nemességük igazolásához szükséges iratok feltárásával bízták meg, becsapta. Az iratokat ugyanis ő maga állította elő, és kutatásai alkalmával hamisítványait az eredeti oklevelek közé csempészte. Müllert végül két év börtönre ítélték. Olykor levéltárnokok is részt vettek az ügyletekben, és – igaz évekkel később – az Országos Levéltár munkatársa, Pettkó Béla is elveszítette hivatalát, amiért együttműködött vele. 1906-ban aztán belügyminisztériumi körrendeletben utasítást adtak a nemesi oklevelek összegyűjtésére és felülvizsgálatára. Így került Bereg vármegye anyaga is az Országos Levéltárba. A felülvizsgálat és a vármegyékkel való kapcsolattartás irányítója a már említett Horváth Sándor lett. Nem véletlenül. Egy évvel Müller leleplezése előtt jelent meg tényfeltáró munkája. Ebben többek között egy olyan címereslevélről is bizonyította, hogy nem valódi, amelyet 1896-ban a milleniumi kiállításon is bemutatnak. Avar Anton a kötet II. Függelékében a Horváth által 1906–1919 között elvégzett nemeslevél-felülvizsgálati eljárás eredményeit összegző táblázatot is közreadja, ami eddig szintén nem jelent meg sehol.

Mindenképp javaslom az új, másolatkora vonatkozó információval kiegészített, rendkívül alapos bevezető tanulmány és a két függelék külön megjelentetését, félő ugyanis, hogy

az 537 példányban megjelent kötetben ezek a fontos, részben nem csak Bereg vármegyére vonatkozó ismeretek „elvesznek”. E javaslat nyomán megfogalmazódott továbbá, hogy Horváth-féle megyei jegyzékek alapján, tehát „visszafelé” gondolkodva hasonló módon lehetne közölni a többi, eredeti vármegyei címereslevelet is.

A kötet tervezésekor Nagy Attilára most is számíthatott a Magyar Nemzeti Levéltár. A grafika és a tördelés esztétikus, a kötet átlátható, jól használható. Egyetlen apróság tűnt csak fel, mégpedig, hogy a *Bevezetés* és *Előszó* főcímeiket valahogy meg kellett volna különböztetni a *Tartalomjegyzék*ben. A recenzius olyan további „hibákat” talált a kötetben, mint hogy egyetlen esetben (IV. sz. oklevél, 59.) Beregardó helyett Ardó szerepel a vármegyei ítélszék helyszíneként. Talán ezzel a példával sikerült érzékeltetni, hogy a Szerző és a Szaklektor kiváló munkát végeztek. A kiadvány további, megemlíthető érdeme, hogy a hivatkozások, javítások, magyarázatok is háromnyelvűek, valamint, hogy a bevezető tanulmányt angol és ukrán nyelvű rezümé követi. Emellett a címerfestmények és az oklevelek képei is megfelelő felbontásban és minőségben szerepelnek benne.

Avar két változtatást is alkalmazott korábbi forrásközléseihez képest. Az egyik, hogy a címereslevelek szövegei négy mondatra oszta olvashatók, teszi ezt a négy állítvány miatt, amelyek az eredetileg egyben leírt szövegekben szerepelnek. Ezt a magam részéről nem tartom radikálisnak, a megértést hivatott segíteni. Szellemes, Umberto Eco *Hogyan kell jól írni* című írására emlékeztető plasztikus magyarázat továbbá a következő: „Az oklevélszövegben három helyen van közbeékelte mellékmondat (arról, hogy az uralkodó hogyan szokta jutalmazni híveit, arról, hogy a leírt címer hogyan van megfestve az oklevél élén és arról, hogy az adományos nemesi címét ki mindenkinek kell elismernie), ezeket gömbölyű zárójellel jelöltem, hogy elkülönüljenek a főmondattól, s ez utóbbi könnyebben érthető maradjon.” A másik, hogy mivel három nyelven készítette el a címerleírásokat, döntenie kellett arról, milyen elvek alapján tegye ezt meg. A magyar leírások tömörek, szikarak. Az angol leírásban a *College of Arms* szabályai voltak irányadóak, ezt hozta összhangba a magyar leírásokkal. Az ukrán leírásoknál az elérhető alpművek mellett az Ukrán Heraldikai Társaság modern címerleírásait vette figyelembe.

A kötet – a Szerző érdemeit természetesen nem kisebbíteni akarván – egy széleskörű együttműködés eredményeképpen lett ennyire alapos és jól használható. Avar Anton munkatár-
saival együtt fontos művel gazdagította a heraldika, a helytörténet és a családtörténet iránt elkötelezett kutatókat és az érdeklődőket.

Orsós Julianna

Avar Anton - C. Tóth Norbert: Szabolcs vármegye nemessége és címereslevelei. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2022. 159 oldal

A recenzeált kötet két részből áll, és két szerző jegyzi. A Tóth Norbert által jegyzett rész egy tanulmány, amely Szabolcs megyéről és nemességéről szól – középkori keretek között.

A kötet másik, nagyobbik része egy forrásközlés, amelyben Avar Anton 64 eredeti címereslevelet közöl. A válogatás kizárólagos szempontja az volt, hogy olyan címereslevelek kerüljenek be, amelyeket Szabolcs vármegyében hirdettek ki. A 64 oklevél kibocsátásának időhatára 1525–1837, Tóth Norbert összefoglalása pedig a megye alapításától, sőt a megyének nevet adó honfoglaló Szabolcs vezértől a reformkorig nyúlik, így a munka sok évszázadot átölel.

A kötet két része szervesen összetartozik, jól kiegészítik egymást. Az ismertetést kezdjük a második résszel. Mint tudjuk, a címereslevelek a levéltárak legismertebb és legnépszerűbb forrásai. Kiadványok kedvelt témái, mert történelmi, országos és lokális vonatkozásúak egyszerre, látványos képi megjelenésük miatt számos színes kiadvány jelent meg az elmúlt évtizedekben a címerekről s magukról a címereslevelekről is.

A regionális vonatkozású címeresleveleket tartalmazó kiadványok összeállítása többféle szempont alapján történhet. Van olyan kötet, amely egy-egy megyei levéltár címereslevél-gyűjteményét adja közre – ilyen például a zalai gyűjtemény szép kiadványa 2004-ből.

Mária Terézia 1765-ben rendelte el a férfiágon kihalt, azaz magvaszakadt nemesi családok armálisainak, azaz címeresleveleinek lefoglalását és levéltárba adását annak érdekében, hogy ne juthassanak illetéktelen kezekbe, és ne hamisíthassák meg őket. A vármegyei levéltárakban ilyen módon már 1848 előtt, a nemesi kiváltságok fennállása idején létrejött az armálisgyűjtemények törzssanyaga. Napjainkban az egykori vármegyei archívumok jogutódai, a megyei levéltárak őrzik ezeket s a 20. század történelmi viharai során tovább gyarapították vagy éppen csökkentették gyűjteményeiket. Ezekben a gyűjteményi és irattípus szerinti publikációkban így több megyére vonatkozó iratanyag is fellelhető.

A most megjelent szabolcsi publikáció összeállítási szempontja nem ez utóbbi volt, pedig a nyíregyházi levéltár különböző fondjaiban 119 szép címereslevelet őriznek. Ezek ma már mind elérhetők online a Magyar Nemzeti Levéltár címereslevél adatbázisában (<https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/cimereslevel-adatbazis>), amit Avar Anton szervezésében és szaktudásával készült el.

Nyilván a könnyű online elérhetőség is indokolja, hogy ne gyűjteményi-irattípus szerint, hanem megyei keretekben, területi illetékességi szempontok alapján határozzák meg egy papíralapú forráskiadvány tartalmát. Ez a kötet a régi Szabolcs megye kiadványa, így nem véletlen, hogy a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés elnöke, Seszták Oszkár írt hozzá előszót. Avar Anton válogatási szempontja tehát teljesen érthető: csak a Szabolcs megyében kihirdetett címeresleveleket vette fel a kiadványba. A kancellária által kiállított címeresleveleket ugyanis az adományozott lakóhelye, azaz birtoka szerint illetékes vármegye közgyűlésén kellett bemutatni és kihirdetni, mert a címeradomány az oklevelek szövege szerint nemesítéssel is járt, és amennyiben nem volt ellentmondás, a megye hatósága és nemessége tudomásul vette a kihirdetést. Ennek tényét a címereslevél alsó felhajtására, azaz a plicájára, vagy a hátlapra írták rá, és jó esetben még a közgyűlési jegyzőkönyvekbe is bevezették.

Az ily módon összeválogatott szabolcsi oklevelek – a magyarországi helyzetre jellemzően – öt megyei levéltárban, közülük a legtöbb (mintegy 30 db) az Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban maradt fenn. A kiadvány szerves folytatása az MNL Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltára igazgatója, Kujbusné Mecsei Éva több éves projektjének, amely keretében a jelenlegi nagy megye (Szabolcs-Szatmár-Bereg) egykori előzményeinek címeresleveleit, pecsétadományozó leveleit juttatják el könyv formában is a megye múltja iránt érdeklődő olvasókhöz. A 2020-ban közzétett Beregi címereslevelek a Magyar Nemzeti Levéltárban (szerk. Avar Anton. Nyíregyháza 2020.) kötet fekvő téglalap alakú külső formátumát követi a mostani kiadvány is, aminek praktikus oka van: az eredeti címeresleveleket így lehet egy (a kötetben a jobb) oldalon esztétikusan közölni, a párhuzamos baloldalon pedig a címereslevél teljes átnézeti képe látható.

Jelen kötet azonban a szöveggéközlés módjában eltér az előzőtől. Nem adja ugyanis a teljes szöveg átírását, hanem csak egy minden lényeges adatot tartalmazó, magyar és angol nyelven összeállított regeszta-formában közli címeresleveleket, amelyben az adományozó, az adományosok és az adomány pontos mibenléte, valamint az oklevél keltezésének helye és dátuma, a pecsét megnevezése, illetve a kihirdetés(ek) adatai szerepelnek. Ez a megoldás teljesen indokolt, ugyanis a kora újkori magyar címereslevelek szövegei nagyon sematikusnak, sokszor szinte szóról szóra megegyeznek – értelemszerűen a nevek kivételével. A szép külalakkal írott oklevelek a jó minőségű képeken teljes mértékben olvashatóak, így a hozzáértők nem maradnak latin szöveg nélkül. Annál is inkább, mert Avar a címerek leírását eredeti nyelven is közli, nemcsak a szakszerű heraldikai leírást adja meg.

A könyv tördelése kifejezetten olvasóbarát: a baloldalon csak a címereslevél, a jobb oldalon a pedig a címerkép külön is szerepel, valamint az említett információk esztétikus elrendezésben kerülnek elénk. Kakukkfőka a kötetben két oklevél (a XV. és a XLIX. számú), ahol a címer helye üresen maradt. Sámsoni Fodor Mihály – valószínűleg anyagi okokból – nem gondoskodott annak idején a címer megfestéséről, és a kötet szerzőjének más forrásokból sem sikerült fellelnie a család címerét, hogy közölhesse. (Több más esetben XXIV., XXVI., XXXII. számú oklevelek esetében] sikerült a hiányt pótolnia.) A szükséges magyarázatok a könyv végén kerültek rövid jegyzetbe, meghagyva ezzel a képeskönyv egységes arculatát.

A szabolcsi nemesi címerekről elmondhatjuk, hogy a szokványos magyar címermotívumokat tartalmazzák, egyik jobban sikerült, a másik kevésbé. Meg kell jegyezni, hogy 14 címereslevélben szerepel oroszlán, hat farkas, négy leopárd, két szarvas, egy-egy róka, tigris, így a méltán híres nyíregyházi állatkert majd minden lakója képviselteti magát rajtuk. A kard azonban mindent visz az ábrázolásokon! 17 címereslevél fordul elő valamilyen formában – valakinek a kezében vagy valaminek a mancsában, így láthatjuk, a török időkben harcos fajta volt a szabolcsi nemesember. A címereslevelek többségén a 17. századtól elmaradhatatlan kellék a címerszőnyegen megfestett országcímerek sorozata (többnyire Magyarország, Csehország, Horvátország, Dalmácia) is.

Egy címeresleveleket bemutató könyv azonban nem létezhet hamis vagy meghamisított címerek nélkül. A hamisítás leggyakoribb módja a régi nevek kivakarása, és új, „aktuális” nevek beírása a helyükre, esetleg a régiek kiegészítése. Avar Anton egyértelműen jelöli ezeket a későbbi „felülírásokat”, ami kötetünkben nem kevésszer, 12 alkalommal fordul elő. De a könyvben szerepel egy teljes egészében hamis címereslevél is, a másodikként közölt, 1563-ra keltezve és I. Ferdinánd magyar király egy másik okleveléről leszedett pecsétjével hitelesített darab, ami a közreadó szerint az oklevél kihirdetési záradékával együtt teljes egészében 17. századi hamisítvány.

A 64 közölt címer közül az elsőt, az ötödiket és az utolsót feltétlenül ki kell emelnem. Az ötödiket azért, mert abban Bocskai István erdélyi fejedelem 1605. december 12-ei oklevelében 9254 hajdú részére adományoz nemességet és címet. Az oklevél különlegessége, hogy a címet nem a magyarországi szokásoknak megfelelően, a bal felső sarokba, a kezdősorok elé festették, hanem a birodalmi gyakorlatnak megfelelően az oklevél közepére.

Az utolsó V. Ferdinánd magyar király már könyv formájában kiadott oklevele, amelyben városi kiváltságokat és címeres pecsétet adományoz Nyíregyháza városának. A város 1837-es privilégiumlevele nemcsak a városi igazgatás függetlenségét biztosította, hanem létrehozta a polgármesteri tisztséget is, valamint új címerképet is adományozott Nyíregyházának.

A kötetben szereplő első, 1525. május 27-én kiadott oklevélben II. Lajos magyar király a gimesi Forgách család tagjainak megújítja ősi címerüket, és pallosjogot is adományoz nekik. A kötet vitathatatlanul legkvalitásosabb címerképe, a Hont-Pázmány nemzetségből eredő család címertörténete jól ismert és feldolgozott fejezete a magyar heraldikának. Csoma József szerint „egészben egy miniatűr műremek, telve keccses, könnyed motívumokkal”. Jó látni ezt a Forgách címereslevelet, amit a magyarországi címereslevelek festésének igazi fénykorában állítottak ki. A kötetbe kerülés oka az volt, hogy kihirdetése Szabolcs vármegye Kisvárdán tartott részgyűlésén, 1754. október 29-én történt meg.

Ez az első (és egyetlen) címereslevél visszarepít minket a középkorba, és megteremti azt a kapcsot, ami az újkori címeresleveleket köti C. Tóth Norbert tanulmányához, amely Szabolcs megye kialakulásáról és a megye középkori birtokos társadalmáról szól. Köztudott, hogy a magyar megyei nemesség címerhasználatára 13. századi előzmények után a 14–15. században alakult ki, majd a 15. századtól szinte már tömeges méretekben sikerült címeradományokat szerezni az uralkodóktól. Az újkori nemesség a középkori birtokos társadalom örököse, C. Tóth tanulmányából így megismerhetjük a kötetben közölt címerek birtokosainak középkori társadalmi hátterét, valamint a területi elvű („megyében kihirdetett”) forrásközlés valódi határait. A szerző ugyanis négy fejezetben mutatja be a középkori Szabolcs megye területi és birtokos változásait. Az elsőben a megye területi átalakulásairól esik szó. A Szent István korában megszervezett Szabolcs megye területének észak-északkeleti határa ugyanis a létrehozásakor még nem érte el a Tisza folyót, mivel azon a területen a folyó két

partján elterülő Borsova megye feküdt. A 13. század második felében azonban az 1241–1242. évi tatárjárás során elpusztult Borsova megye déli felét hozzácsatolták Szabolcs megyéhez, a másik feléből pedig kialakították Bereget. Ugyancsak ezekben az évtizedekben került át az ún. Taktaköz is Zemplén megyétől. Szabolcs megye határai a következő évszázadokban –, egészen pontosan 1876-ig, Hajdú vármegye létrehozásáig – már csak kismértékben változtak.

E változások oka a különböző birtokosok kérésére az uralkodó által elrendelt birtokáthelyezések voltak, a legtöbb ilyen esetet a 15. századból a megye déli és délkeleti részéről ismerjük. A tanulmány második fejezete a járások kialakulásáról és területéről szól. A megye területét valamikor 1336 után, amikor I. Károly király bevezette a kamarahaszna nevű királyi egyenes adót, járásokra osztották. Az adót ugyanis járásonként szedték be a királyi adószedők, akik mellé I. Lajos király járásonként egy-egy szolgabírórt rendelt ki. Szabolcs megyének – összhangban azzal, hogy egy-egy évből négy-négy szolgabíráját ismerjük – négy járása volt. Ezek meglehetősen sokáig változatlan formában maradtak fenn, míg 1873-ban az addigi négy helyett tíz járást alakítottak ki, de ez a területi rendszer később életűnek bizonyult, ugyanis 1876-ban leválasztottak a megyéről egy nagy területet. A harmadik fejezetben a szerző vázlatosan bemutatja a megye birtokos társadalmát, illetve annak változását az Árpád-kortól a 16. századig. Az utolsó fejezetben a 15. század közepéről különböző összeírások és adójegyzékek alapján C Tóth felvillantja néhány nemesi család birtokállományát a megye különböző településein. Az 1435. évi „pillanatfelvétel” alapján Szabolcs megyében közel háromszáz birtokossal lehet számolni mintegy 176 birtokon vagy településen. A kötet két része így alkot teljes egységet a középkortól a 19. századig, a középkori megyei nemesség bemutatásától a megye területének változásaiig, ahol a címeresleveleket kihirdették. Az olvasónak hiányérzete támad a nemesi társadalom újkori történetének elmaradása miatt, de e témában nem történtek még olyan alapkutatások, amire támaszkodva mindazt meg lehetett volna írni.

A két szerzőn kívül ki kell még emelni Kujbusné Mecsei Éva gondos szerkesztői munkáját, a Szabolcs megye történetéért rendkívül sokat tevő Németh Péter és a címerekhez jól értő Kurecskó Mihály lektori munkáját, Nagy Attila grafikai ötleteit és tördelését, és a kiadvány elmaradhatatlan részét képező illusztrációk készítőit. A kötet a Magyar Nemzeti Levéltár és a Kárpátok Euróregióért Regionális Fejlesztési Közhatalmú Egyesületnek támogatásával készült olyan kiadvány, amely nemcsak szép, de tudományos szempontból helytálló és heraldikailag kifogástalan, így a Szabolcs megye múltja iránt érdeklődőknek sok örömet fog okozni.

Rácz György

Kanász Viktor: Fenyvesek és Pagonyok. Pagony (Petrzilka) Károly és családja Surdon. Pilisart, Bp. 2019. (Somogyország-Zalamente I.) 107 oldal

Kanász Viktor kötetét inkább különleges családtörténeti könyvnek nevezném, mint helytörténeti munkának. A cím is furcsa, de rendkívül találó. A fenyvesek 'erdő' jelentése

egyértelmű, a 'Pagonyok' viszont – így nagybetűvel – nem egy nagyobb kiterjedésű ritkás erdőre vonatkozik, hanem a Pagony családra. Mégis, a 'fenyvesek és pagonyok' tájtörténetileg összetartozó fogalmak, így a cím telitalálat. A család története mesébe illő: egy külföldi jövevény házaspár szerencsét próbál Magyarországon, és már az első generációban magyarrá válik. Az „alapító” Franz Petrzilka (1852-1927) többgenerációs német erdészcsaládból származott, és 1883-ban költözött osztrák feleségével Körmendre Batthyány-Strattmann Ödön herceg birtokára, hogy erdészként, vadászmeszterként és kertészként vigye az ottani ügyeket. Petrzilka bár sosem tanult meg rendesen magyarul, magyar állampolgárként jól beilleszkedett a körmendi uradalom életébe. Gyermekait már magyar iskolába járatta, Károly Szentgotthárdon érettségizett, majd az első világháborúban szolgált és a keleti fronton 1915-ben orosz hadifogságba esett. Három-négy évnyi szibériai hadifogságát botanikai képzésére fordította, s a fogság idején mintegy 1100 fajtájú növénygyűjteményt állított össze, amelynek nagy részét kiszabadulása után haza is hozta kalandos úton az Indiai-óceánon és a Szezi-csatornán át. Végül Triesztbe megérkezve a magyar kormány képviselőjétől tudták meg, hogy „szép hazánk legnagyobb részét elrabolták az oláhok, csehek és szerbek. Sírunk valamennyien” – ahogy visszaemlékezésében fogalmazott. 1921-ben Petrzilka Károly befejezte egyetemi tanulmányait, majd gróf Zichy Ödön zádkányi uradalmába került vezető erdőtisztként, majd a Nagykanizsa melletti Surdon kapott szolgálati lakást, ahol a rossz állapotban lévő, adósságokkal terhelt hitbizományi uradalmat néhány év alatt sikeres gazdasággá tette. „Zsebei állandóan magvaktól dudorodtak” – emlékeztek később a falubeliek – folyton kísérletezett, botanikai újításokon dolgozott, a budapesti és soproni egyetemről rendszeresen Surdon fogadta szakmai gyakorlatra az egyetemi hallgatókat. A surdi gazdákat sikerült rávennie a fenyőcsemete nevelésre, ami mind a mai napig hagyomány és fontos megélhetési lehetőség a faluban. Kemenessömjéni feleségétől két fiúgyermek született, a 30-as évek végén pedig eredeti családnévét Pagonyra változtatta. Az államosítások után a Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek főerdőtanácsosaként családjával végérvényesen Körmendre költözött, ahol egészen 1949-ben bekövetkezett haláláig élt. Egyik fia állatorvos lett, másik erdőmérnökként kutató, s az MTA doktora.

Kanász Viktor köteté valójában egy forrásközlés – tudományos bevezető tanulmánnyal. A források tipikus egodokumentumok, a családtagok számára készített visszaemlékezések. Közülük az egyik Pagony Károly összesen nyolc oldalas memoárja, amit halála előtt sajnós félbehagyott, így csak 1921-ig számol be a család eredetéről, a fogság éveiről. Ezt követi Hubert fiának a visszaemlékezése, ami 1949-ig beszéli el a főerdész és a család történetét. Ez is nagyon rövid, tömör négy oldalas beszámoló, és a nyilvánvaló tiszteleten túl a tudós ember objektivitása is átjön a sorokon. E két visszaemlékezést jól kiegészíti az unokák által megőrzött, mintegy ötszáz darabból álló fotóanyag. A könyv 112 fényképet közöl, az albumban található eredeti feliratokkal, illetve Kalász Viktor alkalmi kiegészítéseivel. A családi album értelemszerűen a családi mindennapokról szól, de szinte minden darab

helytörténeti értékeket is hordoz. Különösen az életképek, a tájképek, az épületek, botanikai munkákat ábrázoló fotók mondanak el sokat a korabeli hétköznapiakról. Kár, hogy a teljes archívum – az 51. oldalon olvasható információ ellenére – nem található meg a megadott webcímen. Mindezt némileg kárpótolja, hogy a kötet pdf-ben letölthető (<https://bit.ly/3q8MhcZ>). A könyv méltó emléket állít egy különös, sikeres embernek, aki az őseitől „örökölt” szakmáját magas szinten művelte és mindezt tovább tudta „örökíteni” leszármazottainak is. A kötet egy új, most induló helytörténeti sorozat első darabja, amit maga a szerző indított, és remélhetőleg lesz folytatása. A könyv több oldalt szentel Surd történetének, a

családtörténetet mintegy beágyazva a falu történetébe. A család- és helytörténet egyvelege jól sikerült ebben a munkában, egyik sem ment a másik rovására. A kemény táblás és szépen megtervezett kötet kiadója a Pilisart Kft, vezetője Kollár Levente. Ő is, csakúgy, mint a szerző, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végezték a történelem szakot, s a könyvből ítélve jól hasznosították az ott tanultakat. A sorozat további köteteinél egy tapasztalt olvasószerkesztő bevonásával sokat lehet majd segíteni a stiláris problémákon, sorvégi elválasztási hibák felszámolásában és a címnegyed furcsa elrendezésének javításában.

Rácz György

LACZLAVIK GYÖRGY

Beszámoló az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében 2020. szeptember 1. és 2021. augusztus 31. között végzett munkáról

I. Előzmények

Az Országos Levéltár 1526. augusztus 29. és 1570 között keletkezett iratai feldolgozásának és online publikálásának munkálatait 2016-ban kezdtük, 2018-ban az NKFIH támogatásával a magyarországi koraújkor-kutatás számára oly fontos feladatot, az iratok feldolgozását és adatbázisban történő közzétételét, kutatócsoportunk folytathatta. Pályázatunkban vállaltuk, hogy éves beszámolóinkat a Turul hasábjain közzé tesszük. A pályázat rövid összefoglalója, további linkekkel, megjelent a Magyar Nemzeti Levéltár honapján is.

II. 2020/2021. évi munkaszakasz eredményei

A) Személyi és infrastrukturális feltételek

Faragó Dávid, Farkas Csaba és Orsós Julianna az MNL-ben határozott idejű (heti 20 órás) közalkalmazotti jogviszonyban folytatta munkáját. Trostovszky Gabriellával és Tuhári Attilával az előző időszakhoz hasonlóan megbízási szerződést kötöttünk.

B) Eredmények részfeladatonként, tételesen

1. Iratok feldolgozása (Rekordok rögzítése).

Az iratok feldolgozását a már meglévő adatbázis feltöltő felületen (<http://pest.natarch.hu/>) folytattuk, melyet csak az arra jogosult felhasználók érik el.

- A harmadik szakasz során összesen 6815 új rekordot rögzítettünk. Az adatbázis 2021. augusztus 31-én összesen: 38 846 rekordot tartalmazott, ebből 20 019 készült jelen projekt során. A rekordokban összesen 35 417 személy- és 17 302 helynevet rögzítettünk.
- Jelen munkaszakasz során is a legtöbb rekordot a Magyar Kamara Archivuma Neo-Registrata Acta (E 148)

állagában rögzítettük: 5264 db. Ebben a munkaszakaszban gyakorlatilag elkészültünk ezzel az állaggal, 100–200 rekord maradt csak a következő szakaszra. Folytattuk a Zichy család zselői levéltárának (P 707) missiliseit (XXXII. sorozat); az összesen 894 rekordból ebben a munkaszakaszban 640 db készült el. Ezen kívül rögzítettük a Kapy család (190 rekord) és a Ghyczy család (303 rekordot) anyagát. Elkezdtuk feldolgozni a Csáky család Központi és Kassai levéltárát (P 71, P 72), a Károlyi család Törzsanyagát (P 392) és a Kölcsey család (P 441) levéltárát.

- A tartalmi ellenőrzés az új rekordok esetében folyamatos.

2. Névteradatbázis építése.

- A névteradatokat a Magyar Nemzeti Levéltár online névtér-adatbázisába rögzítjük. Feltöltőfelülete: <http://pest.natarch.hu/apex/f?p=2011:6:102241246818001::NO::>
- A harmadik szakaszban összesen 4184 személynevet (illetve névváltozatot) rögzítettünk.

3. Online publikáció.

2018. október 30-án került sor az adatbázis első bemutatójára, 2020 elején pedig új kontösbe öltözött, elkészült az MNL új adatbázisok online oldala (www.adatbazisokonline.hu). A rekordok és a hozzájuk kapcsolódó képfájlok frissítése – technikai okok miatt – sajnos nem automatikus folyamat, ezért erről ebben a munkaszakaszban lemondunk. A projekt végével, 2022 szeptemberében tervezzük a valamennyi feldolgozott irat rekordjának és a hozzá kapcsolódó digitális tartalmak teljes publikációját.

A harmadik szakaszban 11 581 alkalommal nézték meg online az adatbázis valamelyik rekordját. 2020 elejétől pedig összesen 18 150 alkalommal.

Megvalósult fejlesztésnek köszönhetően, a kutatók által jelzett hibák közvetlenül a vezető kutatóhoz kerülnek.

Az adatbázis jelenleg az alábbi linken érhető el:
<https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/reformacio-ko-ra-mnl-ol-1526-1570>

4. Disszemináció:

- a) A Turul című folyóirat 2021. évi számaiban jelennek meg a projektbeszámolóval együtt:
 - Farkas Csaba: Stratégia, rokonság és kapcsolatok. A serkei Lorántffyak Borsodban és Gömörben.
 - Orsós Julianna: A Nyulak szigeti apácák küzdelmei utolsó birtokaikért a 16. század második felében
 - Faragó Dávid: Baranya megyéből a királyi udvarba: Mecskei György életútja
- b) Egyéb cikkek
 - Faragó Dávid: Egy különleges karrier a hódoltsági peremvidéken: Mihálypéterházi Ormányi Józsa sümegi várnagy élete és családja. In: Fons, 27. (2020) 4. sz. 369-405.
- c) Előadások

Orsós Julianna: Schutzbriefe und Schutzherrschaft im spätmittelalterlichen Ungarn (1450-1550). Graz, 2021. június 24–26. https://static.uni-graz.at/file-admin/gewi-institute/Geschichte/Neuzeit/18soeg/Programm_Workshop_Juni_2021_last.pdf

5. Forráskiadás

Feladataink között szerepel a tudományos körökben mindmáig Révay-formuláskönyvként emlegetett, valójában azonban Bajánházi Ferenc által 1548-ban Pozsonyban, a kisebb

kancellárián elkezdett, majd idővel Erdélybe átkerült és többek által folytatott (a legkésőbbi formulája 1692-ből való), ma a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött (MNL OL - F 15 - No. 2.) 311 oldal terjedelmű irat kiadása. A kötet egyéb bejegyzéseitől eltekintve mintegy kétszáz formulát tartalmaz, ezeken túl pedig specifikus szógyűjtemény, illetve számos definíció volt hivatott segíteni használója munkáját. A forráskiadás munkálatait ebben a munkaszakaszban is folytattuk. Ebben az évben zömében a kézirattal való összevetés, a problémás helyek megfejtése (illetve valahol csak megkísérlése) valamint a kézirat letisztítása zajlott. Az átírt szöveg 604 000 leütés. Az utolsó munkaszakaszban készülnek el a bevezető tanulmányok (60–80 ezer leütés), illetve a lektorálás. A kötet kiadása, 2022-ben várható.

III. Összegzés

A 2020. szeptember 1. és 2021. augusztus 31. közötti munkaszakaszban összességében a tervek szerint haladtunk.

A munkaszakaszban feldolgozott rekordok, és a korábban még nem publikált rekordok adatait és a hozzájuk tartozó képi anyagokat az utolsó szakasz eredményeivel együtt a projekt végén publikáljuk. Igyekszünk az adatbázis keresési kényelmetlenségeit is addig orvosolni.

Az utolsó munkaszakaszban próbáljuk egyes állagok esetében a feldolgozást tovább egyszerűsíteni, hogy minél több képi anyagot tudjunk a kutatás számára biztosítani.

RÁCZ GYÖRGY

A Batthyány család 1945-ben Bécsbe vitt oklevelei az Országos Levéltárban

Hosszas előkészítő tárgyalások után 2013. július 12-én lehetőséget kaptam, hogy a Schottengasse-i Bank Austria szélféjében őrzött dobozokban megnézhessem és azonosítsam a Batthyány család levéltárának egy töredékét, amelyet a család felajánlott megvételre a magyar államnak. Az iratokat Fazekas István akkori bécsi magyar levéltári delegátussal, Batthyány-Strattmann László Paszkál herceg, családfő és felesége, Veronika asszony, valamint testvére, Batthyány Ádám jelenlétében tekintettük meg. Az oklevelek három nyitott papírdobozban voltak, az 1945-ös állapotoknak megfelelő borítékokban, amelyen Iványi Béla kézírásával olvasható a levéltári jelzet, a dátum és a kibocsátó. A rendelkezésre álló rövid idő arra volt elegendő, hogy a borítékokba belenézzünk, a jelzeteket felírjuk, ezek alapján a segédletekből az oklevelek többségét később már azonosítani lehetett.

Az oklevelekről régóta tudomása volt a szakmai közvéleménynek. Az 1949-ben, a hitbizományokat megszüntető törvénnyel államosított Batthyány levéltárat az 1950-es években az Országos Levéltárban rendező Zimányi Vera szóbeli elbeszéléseiből, valamint írásos összefoglalójából tudtuk, hogy a hiányzó oklevelek egy része a családnál van: „1965-ben Eisenstadtban (Kismartonban) kutattam és megismerkedtem ifj. Batthyány-Strattmann László herceggel, az akkori családfővel. Ő elmondta, hogy a háború végén az Ausztriába történő menekülésükkor kiemelték a levéltárból a legrégebbi okleveleket, és azokat most is őrzik a trautmansdorfi családi rezidencia egyik pánccsaszekrényében. Egyben felajánlotta, hogy ha az Országos Levéltár egy fényképpésszel együtt kiküld engem Trautmansdorfbba, ott lefényképezhetjük ezeket az okleveleket. Én erről a nagylelkű ajánlatról hazatérve jelentést írtam a Magyar Országos Levéltárnak – ekkor már nem ott dolgoztam, hanem a Történettudományi Intézetben –, de erre a kiküldetésre már nem került sor. Ezek az értékes, igen korai oklevelek azóta sem hozzáférhetők, de legalább azt tudjuk, hogy nem vesztek el, hanem megvannak.”¹

A 2013-ban számba vett mintegy 300 oklevél mellé a későbbiekben még kerültek elő újabb dobozok, így az elhúzódnó egyeztetések végére a magyar állam 520 levéltári egységet vásárolt meg a családtól 2021-ben.² Az oklevelek a régi levéltár 18. század második felében kialakított rendje szerinti három sorozatából valók. A Memorabilia (297 oklevél) sorozat országos szempontból a legértékesebb történelmi anyag, amely elsősorban királyi leveleket és politikai témájú iratokat tartalmaz. Legkorábbi darabja Nagy Lajos király 1352. évi oklevele, a Fejér megyei besenyők megnevesítéséről. Az egykori sorozat immár csaknem hiánytalanul megvan. A tudományos kutatás szempontjából az anyag másik legkiemelkedőbb forrásértékű együttese az ún. Heimiana vagy „Himfiana” sorozat, amely a Döbrentei Himfiek, az Anjou-kor egyik legbefolyásosabb bárói famíliájának egykori levéltára volt, s amely a Batthyányakhoz került, akik megőrizték. Eredetileg 747 iratot tartalmazott, amiből 362 db került be az Országos Levéltárba az 1950-es években. A most megvásárolt iratanyagban ebből a sorozatból 141 db található, köztük 11 oklevél Árpád-kori, 125 db pedig Anjou-kori. Legkorábbi darabja IV. Béla király 1256-ban kiadott oklevele. A harmadik sorozat az Acta Antiqua (48 oklevél), ide sorolták a család ősi birtokállományának legrégebbi birtokjogi okleveleit. E sorozat legkorábbi darabja Nagy Lajos király 1355. évi oklevele. Vannak további sorozaton kívüli darabok is. Az oklevelek szervesen illeszkednek a már közgyűjteményben lévő Batthyány-iratokhoz, pótolják az ott lévő hiányokat. A dokumentumok a nemzet kulturális örökségének részeként kerültek közgyűjteménybe, ahol pontos számbavételük, állományvédelmi ellenőrzésük, elhelyezésük, feldolgozásuk, digitalizálásuk után a tudományos kutatás rendelkezésére állnak majd várhatóan 2022 végétől.

1 Zimányi Vera: A Magyar Országos Levéltárba került körmendi Batthyány Hercegi Levéltár. In: A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenten 2005. október 27–29. Szerk. Nagy Zoltán. Körment – Szombathely, 2006. 279.

2 2021. augusztus 2-án volt a sajtótájékoztató: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/paratlan_oklevelgyujtemeny_kerult_leveltarunkba

E számunk szerzői

FARAGÓ DÁVID segédlevéltáros, PhD-hallgató (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp.)

FARKAS CSABA PhD, segédlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

LACZLAVIK GYÖRGY PhD, főosztályvezető (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

ORSÓS JULIANNA segédlevéltáros, PhD-hallgató (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp. Pécsi Tudományegyetem)

RÁCZ GYÖRGY PhD, főlevéltáros, tudományos igazgató-helyettes (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

TÁJÉKOZTATÓ

2021-ben és 2122-ben is változatlan áron (4 × 750, összesen 3000 Ft) juthat hozzá a Turul évi négy számához.
A részletekről honlapunkon (<http://turulfolyoirat.hu/>) a *Terjesztés* fülre kattintva olvashat.

Honlapunkon megtalálhatóak az 1883-tól megjelent éves számok és a 2010 utáni füzetek letölthető pdf formátumban. A Turul teljes archívumát az Arcanum Digitális Tudománytár (ADTPLUS)-hoz hozzáféréssel rendelkező intézmények (könyvtárak, kutatóintézetek) hálózatán keresztül tudja használni, vagy egyéni előfizetéssel.

TISZTELT SZERZŐINK, LEENDŐ SZERZŐINK!

A Turul 2020-tól megváltoztatta közlési szabályzatát. A szakirodalmi hivatkozásoknál a Magyar Történelmi Társulat által fenntartott másik folyóirat, a Századok közlési szabályzatát alkalmazzuk. Kérjük, tanulmánya benyújtása előtt feltétlenül tájékozódjon a lap közléssel kapcsolatos elvárásairól, és a szabályzatban foglaltakat követve készítse el munkáját. A részletekről honlapunkon (<http://turulfolyoirat.hu/>) *Szerzőinknek* fülre kattintva olvashat.
Ugyanitt található a levéltári hivatkozások új szabályzata is.